

דיני לולב

פסול יבש

טעם הפסול

א] שיטת רש"י דטעמא משום ואנוהו, ובתוס' הק' עליו ב' קו' חדא דמבואר להדי' בגמ' ריש פרקין דפסול בשאר ימים משום הדר, וכן מבואר בגמ' לק' ל"א א' דפלוגתא דר"י ורבנן אם יבש כשר, תלוי אם מקשינן לולב לאתרוג, ועוד הק' דהידור מצוה הוא רק דין לכתחילה כדחזינן בדין אגד לולב דבלא אגדו כשר בדיעבד.

ובישוב שי' רש"י נאמרו ג' אופנים -

א) במאירי תי' על קו' תוס' שהרי מוכח מאגד דהידור מצוה אינו אלא דין לכתחילה, דבלא אגדו לא ניטל הדרו לגמרי ולכך בדיעבד כשר, אבל יבש ניטל הדרו לגמרי ופסול בדיעבד, ועל הא דהק' מהסוגיא בדף ל"א תי' דסוגיא זו לא קאי למסקנא ע"ש, וכן כתב המאירי בספרו מגן אבות סי' כ"א, וע"ש דנקט דלמסקנא ליכא דין הדר באתרוג, אלא דזהו שמו, ע"ש, ועי' בריטב"א דכתב דמ"מ הא גופא דהוציאו הכתוב בשם זה בא ללמדינו דהוא גם שם התואר. (אולם לכאור' עדיין קשה על רש"י מהגמ' בריש פרקין).

וצ"ב על המאירי מהיכ"ת למילף ב' דיני הידור מצוה מקרא דואנוהו.

והנה הריטב"א לעיל י"א ב' כתב דדין הידור מצוה באגד אינו אלא מדרבנן דהא מדאור' לא שייך לחלק בין לכתחילה לדיעבד, והנה רש"י ודאי לא ס"ל הכי, דהא ס"ל דיבש פסול לגמרי מדין הידור מצוה, אלא דיתכן דבאופן דניטל הדרו לגמרי יש דין מדאור' דיהא הידור מצוה, אבל באופן דלא ניטל הדרו לגמרי אינו אלא מדרבנן, ולכך ביבש דהוי דין דאור' פסול אף בדיעבד, אבל באגד דאינו אלא דין דרבנן כשר בדיעבד.

ובעיקר דברי הריטב"א, הנה מצינו להדי' בראשונים דהוא דין דאור', עי' בהשגות הראב"ד [ז' א' מדפי הרי"ף סוף אות א'] דכתב דדין אגד דילפינן מקרא דואנוהו הוא דין דאור', וכן בר"ח בב"ק ט' ב' כתב דאזלינן לחומרא דשליש מלבר כיון דהוי ספק דאור'.

ונראה דלא פליגי על עיקר יסוד דברי הריטב"א אלא אינהו נמי מודו דבדאור' אין חילוק בין לכתחילה לדיעבד, אלא דהנה ידוע להסתפק אם דין הידור הוא מצוה כללית להדר במצוות, או דהוא מדיני כל מצוה ומצוה דבעי' מצוה הדורה, ונראה דהראב"ד ס"ל דהוא דין כללי, ומשו"ה ס"ל דאעפ"י דמצוות הידור לא יצא אפילו בדיעבד, מ"מ אי"ז סיבה שלא יקיים מצוות לולב, דהוי ב' מצוות שאינם שייכים זה לזה, אבל הריטב"א ס"ל דהוא דין פרטי, ומשו"ה ס"ל דכיון דחשיב כאילו נכתב בתורה דבעי' ליטול לולב מהודר, בהכרח דאי"ז דין דאור', דא"כ אמאי כשר בדיעבד, ודו"ק. ובאמת דלפי"ז יתכן דבאמת כל דין הידור הוא מדאור', אלא דבמקום דניטל הדרו לגמרי הוא דין וגדר בכל מצוה ומצוה, אולם דין הידור שהוא רק תוספת, אינו אלא דין כללי להדר במצוות.

ומקור הדבר, דהנה עי' בחת"ס דהאריך להוכיח מהגמ' בגיטין כ' א' דדין הידור מצוה פוסל את הס"ת בדיעבד, ולכך ס"ל לרבנן דלא מהני כתב על כתב, אף אי נימא דהוי כתב, ועי' בגיטין נ"ד דאף ר"י מודה דכתב על גבי כתב בכל הס"ת פסול כיון דמחזי כמנומר, והתם מבואר להדי' בריב"ש ובתשב"ץ דהוא פסול בדיעבד, ועי' רע"א ח"א סי' ע' דנסתפק דילמא הוא רק דין לכתחילה, אולם בפשוטו נאמר הך דינא אף בדיעבד, וא"כ תקשי מ"ש מאגד דכשר בדיעבד, וע"כ הוכיח רש"י דהיכא דניטל הדרו לגמרי, הוי דין ההידור בגוף המצוה ושפיר הוי פסול בדיעבד, אבל במקום דלא ניטל הדרו לגמרי אלא הוא רק תוספת, שפיר יתכן דהוא רק דין כללי להדר במצוות, ולכך אעפ"י דדין הידור לא נתקיים אף בדיעבד, מ"מ אי"ז סיבה לומר דאינו מקיים מצוות לולב, ועי' ח"י הגרי"ז ריש נזיר דהאריך בכל זה, וכתב דודאי לפי רש"י דפסול בדיעבד ע"כ דהוא דין בגוף המצוה, ע"ש.

ועי' בב"ק ט' ב' דביאר רש"י דהידור מצוה עד שליש היינו דאם בא לקנות ס"ת וא' הדור מחבידו יוסיף עד שליש לקנות את המהודר מחבירו, אולם תוס' שם בארו דכוונת הגמ' דאם מצא אתרוג כאגוז דצריך להוסיף עד שליש בגודלו, והרא"ש ביאר דיקנה אתרוג יותר גדול עד שליש בדמים, אולם לפי תוס' באופן דיש בפניו ב' אתרוגים שאין א' מהם בשיעור אגוז דאין דין הידור עד שליש, ולא כרש"י, ועי' בסמ"ג עשה מ"ד דביאר דקשה על רש"י דא"כ אין לדבר סוף דלעולם ימצא אתרוג יותר יפה מהקודם, ועי' ב"י דאף לרש"י לא נאמר הך דינא אלא בזמן הקניה, ובבה"ל כתב לת' דרק פעם א' צריך להדר ותו לא.

ונראה דאי נימא דהוא דין כללי שפיר י"ל כסברות הנ"ל דאין דין לקיים מצוות הידור ב' פעמים, דדמי לקרא ק"ש דאינו צריך לקרוא שוב קר"ש, אבל אי נימא דהוא גדר במצוה, לא שייך לומר דסגי בהידור פעם א', דהא לעולם יש דין נטילת לולב מהודר, וממילא רש"י לשיטתו דבלא ניטל הדרו אי"ז אלא דין כללי, ולכך ס"ל דאין דין להדר יותר מפעם א', אבל תוס' ס"ל דלעולם הוא דין וגדר במצוה, ולכך חלקו על רש"י, ואולי לשיטתם במנחות מ"א ב' דהידור מצוה הוא רק אסמכתא, והיינו כדברי הריטב"א דלעולם הוא דין בגוף המצוה, וא"כ אמאי בדיעבד כשר, אע"כ דהוא רק אסמכתא בעלמא.

והנה מתבאר מדברי התוס', וכן כתב במהרי"ק שורש סי' ל"ב, דאינו מחוייב לקנות לולב מהודר טפי עד שליש, ונראה דסברתם דכיון דהוא דין בגוף המצוה, לא שייך מצוה באופן דאינו חייב מוחלט, שהרי לעולם יתכן שימצא אתרוג יותר נאה, ורק באופן דהוא אתרוג מצומצם דהוא הידור מוחלט שייך לומר דיש דין הידור מצוה.

והנה בב"י נתקשה בדברי התוס' מדוע תוס' נקטו בשיעור אגוז הא קיי"ל דבעי' כביצה, ובמהרי"ק כתב דבשיעור כביצה באמת הוא נאה וליכא להל' דין הידור, אולם בב"י ביאר דגם בכביצה בעי' להוסיף עד שליש, ועי' במ"ב תרנ"ו דכתב דחיישינן שמא יצטמק, ומבואר דשייך דין הידור דאינו מטעם נוי ויופי של האתרוג, אלא יש דין הידור לקיים את המצוה בשלימות, וביכול להצטמק חסר בשלימות המצוה, ובבה"ל כתב דשייך דין הידור לכו"ע באופן דהאתרוג תלוי במחלוקת הפוסקים דלכו"ע יש דין הידור עד שליש לקנות אחר דכשר לכל הדיעות, וקשה דבשלמא לרש"י יתכן דכמו דיש הידור שיהא יותר יפה, ה"נ יש הידור במה דכשר לכו"ע, אבל לתוס' הרי ליכא דין הידור אלא בשיעור מצומצם, וע"כ דהוא דין בשלימות המצוה, ובאינו כשר לכו"ע חסר בשלימות המצוה, וכן מצינו בריש ערבי פסחים דבארו רש"י ותוס' דבעי' אכילה לתיאבון מדין הידור מצוה, וזהו נמי רק שלימות במצוה, וכן עי' ברש"י ל"ג ב' דבעי'

קשר ע"ג קשר, ועי' באבני נזר דביאר דאינו מדין הידור שיהא נוי, דאדרבא חסר בנוי, [אולם לשון השו"ע בסי' תרנ"א כתב דבעי' דהוא מדין נוי], אלא זה הידור בדין לקיחה תמה, וכשאגוד בקשר גמור הוי הידור בלקיחה תמה, והיינו דיש הידור בשלימות המצוה,

(ב) בק"נ אות ז' ובכפ"ת ובחי' רע"א יישבו דרש"י אזיל לשיטתו דפסולי הדר נוהג כל ז', ונתקשו הראשונים הרי דין הדר נאמר רק ביום הראשון, וע"ז בא רש"י ליישב דכיון דבלא"ה משום הידור מצוה יש דין לכתחילה להדר בכל הימים ממילא תקנו חכמים שיהא פסול אף בדיעבד, [וכע"ז מבואר בתוס' סוד"ה בעי' וכן בהדר משום הידור מצוה וכו' ע"ש], וכ"כ בספר המאורות בדעת רש"י, וכן מדויק ברש"י ד"ה בשלמא דביאר דכוונת הגמ' דיבש פסול כל ז' משום דיש דין של הידור מצוה, וע"כ כוונתו כנ"ל, וכן עי' ברש"י ל"ו ב' ד"ה אלא לרב דכתב "דהא אפילו בשני נמי לרב לא נפיק דהא מצוה הדורה בעינן הואיל ומזכיר שם שמים עליו כדאמר בריש פרקין" וצ"ב דכתב דפסול משום דבעי' הדורה, והוכיח כן מהא דיש דין הדר, וע"כ דטעמא דיש דין הדר בכל ז' הוא משום דין הידור מצוה [וצ"ב לשונו של רש"י הואיל ומזכיר שם שמים עליו, הא בס"ת יש דין הידור אעפ"י דאינו מזכיר שם שמים עליו].

וצ"ב לתי' זה דהא גזול פסול משום דכתיב ולקחתם, וכדפירש רש"י במתני', והתם הוא רק טעם להא דפסול ביום הראשון, ומדוע לענין יבש הוצרך לבאר במתני' לטעמא דפסול כל ז', הא בהכרח מתני' מיירי על פסולי יום הראשון. (ג) בכפות תמרים ובהגהות ראמ"ה תי' דאי לאו דיש דין לכתחילה של הידור מצוה לא מקשינן לולב לאתרוג כיון דאינו היקש גמור, אבל לבתר דיש דין לכתחילה משום הידור מצוה, סברא הוא להקישו ללולב אף לפוסלו בדיעבד.

בן דעת הראב"ד בהל' לולב דפסול יבש הוא כמבואר בירושלמי דדרשינן לא המתים יהללו י-ה, דיבש כמת וכמי שאינו, והוי כמו כתותי מכתת שיעוריה, ומה"ט פסול כל ז', וכתב דהא דמבואר בגמ' דפסול משום הדר הוא לרווחא דמילתא, וכבר תמה עליו הרמב"ן דהא מבואר להדי' בגמ' דר"י ורבנן פליגי בדין הדר, ותו מה שייך לומר לרווחא דמילתא הא אינו טעם נכון, דהא רק משום טעמא דמת הוא פסול כל ז', [ועי' לשון הראב"ד בהשגות על הרי"ף דכתב דמשום דין הירושלמי דחשוב כמת ליכא ביה הדר כלל, משא"כ בשאר פסולי הדר דיש בו הדר במקצת, וזה סותר לדבריו כאן], ומה שדימה את זה לכתותי מכתת עי' ברמב"ן ובריטב"א דהאריכו להק' דודאי לא שייך כאן פסול דכתותי מכתת, והרמב"ן הוכיח כן מהא דמבואר בירושלמי דליכא דין יבש בצציתו כיון דאינו חסרון בהדר, ולהראב"ד אמאי כשר הרי הוי כמת וכמי שאינו.

והנה לענין הא דדימה הראב"ד לההיא דכתותי מכתת, לכאור' י"ל דכוונת הראב"ד דבד' מינים לא סגי במציאות של של לולב אלא בעי' שיהא לו שם לולב, ובלא"ה הוא עץ בעלמא, ויבש אין לו שם לולב אלא הוא עץ בעלמא, ומה"ט פסול כל ז', וע"ז הביא מהא דכתותי מכתת דכל דבטל שמו פסול כל ז', וא"ש דברי הירושלמי דכיון דשם לולב הוא רק בשדרה, לא שייך פסול יבש בצציתו, [אולם עדיין צ"ע לשון הירושלמי דהחילוק אם יש בזה פסול הדר, והרי להראב"ד הוא פסול אחר, וצ"ע].

[ג] בבעה"מ כתב דפסול משום הקריבהו נא לפחתך וכו', [ובכל בו מבואר דנקבוהו עכברים פסול משום הקריבהו], ובמלחמות (ט"ו א') תמה עליו דאינו מאוס, ועוד דבגמ' נזכר טעם הדר.

סימני יבש

[א] בדין סימני יבש נשנו ג' שיטות. א) שיטת הראב"ד בסו"ד דשיעור יבש הוא יב"ח, כמו חרצנים של נכרים, ובתוס' הק' עליו מהא דמבואר בגמ' ל"ג א' לענין הדס שיבשו רוב עליו ונשארו ג' בדים לחים דכשר, ואם תלוי בזמן לא שייך מציאות דחלק יבש וחלק לח¹, והריטב"א והר"ן הק' עוד דשאני התם דכל יב"ח עדיין יש בו לחלוּחית של יין, אבל ודאי דאף קודם חשיב יבש ובטל הדרו, [ועי' רש"י לקמן מ"ה א' ד"ה וכו' דמבואר דשייך יבש ביום אחד, וצע"ק]. ב) שיטת תוס' דשיעורו שיהא נפרך בצפורן, והראב"ד והריטב"א והר"ן הק' עליו דהא מבואר בגמ' דכל דשליט ביה אורא הרי"ז יבש, אף קודם שנפרך בצפורן, ועוד דחזינן דאף בעברו בו כמה שנים דהוא ודאי יבש ומ"מ אינו נפרך בצפורן. ג) הראשונים נקטו לעיקר כדעת הראב"ד (בתחילת דבריו) דכל שהלבינו פניו הרי"ז יבש, ויש לסמוך ע"ז גם לקולא לגבי הדס דאף אם יהיו נפרכין ביד, מ"מ כיון דהם ירוקים אינו נחשב ליבש, שהרי אם ישרה אותן במים יחזרו לכמות שהיו, [ומשמע דאף תוס' מודו דאם דאם ישרה אותן במים יחזרו לכמות שהיו יהיו כשרים, אלא דס"ל דכ"ז שלא שרה אותם במים ונפרכין בצפורן הרי"ז יבש, ובספר מעשי חייא כתב בשם הגרי"ז דהראב"ד אזיל לשיטתו דפסול יבש הוא משום דחשיב כמת, ממילא כל שאם ישרה במים יחזרו לכמות שהיו, אינו נחשב למת, אבל לתוס' דפסולו משום הדר, כיון דהשתא הוא יבש לא הוי הדר ופסול].

[ב] עי' בשו"ע תרמ"ה ס"ה דפסק כהראב"ד דשיעור יבש משילבינו פניו, והרמ"א הביא לשיטת תוס' דתלוי בנפרך בצפורן, ולענין הדס פסק בשו"ע תרמ"ו סעיף ז' לדברי הראב"ד ולא השיג הרמ"א, ועי' בביאור הגר"א דלענין לולב כתב דיש להקל בשעת הדחק כתוס' אבל ודאי דעיקר הדין כהראב"ד וסומכיו עליו לקולא בהדס, [וצ"ע לפי"ז ביש לו לולב יבש כהראב"ד והדס יבש כתוס' מה דינו], אולם לכאן י"ל עוד דס"ל להרמ"א דתוס' מיירי רק לגבי לולב, אבל לגבי הדס כיון דאם ישרה במים יחזרו לכמות שהיו, ע"כ דאינו תלוי בנפרך אלא בשינוי מראה, וצ"ע בזה.

ובמג"א תרמ"ו סק"ו הביא לדברי משאת בנימין דבעינן שילבינו פניו אחר שנפרך בצפורן, וכבר תמה עליו בשו"ת בית אפרים או"ח סו"ס ס"א דמנ"ל דבעי' תרתי לריעותא, הרי לענין לולב ודאי דפסול אף קודם שנפרך, וא"כ מהיכ"ת דבהדס בעי' לתרוייהו, אולם עי' בפמ"ג דכוונת המג"א לומר דבלולב אפשר שישהה כמה שנים ולא יהא נפרך, ממילא כשאנו נפרך אינו הוכחה שאינו יבש, אבל בהדס אם אינו נפרך ע"כ דאף אינו יבש, ולכך בעי' שילבינו פניו אחר שנפרך בצפורן.

¹ [ואולי יש לחלק בין השדרה לעלים, דלגבי השדרה פסולו משום דחשיב כמת, ולכך שיעור ביטול שמו הוא עד יב"ח, אבל יבשות העלים פסולים מדין הדר, [אולם צ"ב שהרי הראב"ד בא לבאר דלא יהא תלוי בדעת האדם], ועי' בחי' ר' מאיר שמחה דחידש דהא דס"ל להראב"ד דיבש כ"ש בשדרה פסול זה רק מדין הדר, אבל משום דחשיב כמת לא מופסל כיון שהלולב ברובו לא מת, אבל לגבי רוב העלים פשיטא לאו"ש דהוא מדין כמי שאינו, אולם בעיקר דבריו יש לדון דהגדר הוא דכל שביחס למקום כ"ש חשיב כמת ממילא חל דין בכולו, אלא די"ל בזה עוד סברא דלענין יבש בראשו לא איכפ"ל דהוא כמי שאינו, כיון דלא גרע מניטל, ואחנין עלה רק משום פסול הדר, ובפרט דמבואר בראשונים דילפינן לה מחוטמו של אתרוג, וזה מובן רק לפי הטעם של הדר, וצ"ע].

מקום היבש

א] הראב"ד הביא דהירושלמי הק' מ"ש יבש מנקטם, ויש לפרש הקו' בב' אופנים, א) דפריך דכל יבש הוא גם נקטם, כיון דיבש הוי כמי שאינו. ב) כיון דיש פסול נקטם בעלה או בתיומת, ע"כ דהוא חלק מהלולב, א"כ ה"ה דיהא פסול יבש, כיון דהוא חלק מהלולב, ועי' בספר מעשי חייא דהביא מהגרי"ז כצד הב'.

והביא בזה הראב"ד ב' גרסאות, לגרסא קמא קו' הירושלמי הוא לענין יבשה ציציתו והיינו התיומת, ולגרסא הב' קו' הירושלמי לענין יבשו הוצין והיינו העלים, והירושלמי מעיקרא בעי למפשט מהא דאמרינן דנקטם פסול דה"ה יבש, ודחה הירושלמי יבש הדור נקטם לאו הדור, והראב"ד נקט לעיקר כגרסא הב' דשאלו על העלים והשיבו דקטום כולו אינו הדר אבל יבשו עליו הרי"ז הדר, [וצ"ע דאכתי תקשי קו' הראב"ד בריש דבריו דהיכן הוזכר במתני' דין נקטמו עליו, וע"ע בראב"ד עמוד ה' ד"ה והשתא דפי' דכוונת הירושלמי לענין נפרטו, וצ"ע], וא"כ אין לנו ראייה לענין נקטם אי בעי' שיהא חסר אף מהשדרה, והוכיח מהא דעלתה בו תמרה, ומהא דמחלקין בין נקטם לנסדק, [ועי' חזו"א מה שתמה על הריטב"א], וכן הוכיח מהלשון דנקטם קאי רק על השדרה ולא על העלים, ולענין יבש נמי לא קאי אלא על השדרה אבל יבשו העלים כשר, אולם הוסיף דמ"מ בעי' דהתיומת תהא לחה, וכדאמרי' בהדס דאף ביבשו עליו, אם נשתירו ג' בדי עלים לחין כשר, והרא"ש והריטב"א והר"ן חולקים עליו דיש חילוק בין לולב להדס, דבלולב העלים הם חלק מהלולב אבל בהדס אינם חלק מההדס, וסיים הרא"ש דכיון דנפרצו רוב עליו פסול, כ"ש דיבשו רוב עליו פסול, [ועי' בק"נ אות ה' דכוונתו לומר דאעפ"י דמתני' מיירי לענין יבש השדרה מ"מ ילפי' בק"ו לענין יבשו העלים, וכן מבואר בדברי הגר"א, וכן משמע בלשון הב"י, אולם בחזו"א ביאר דכוונתו לומר דמתני' מיירי אף לענין עלי הלולב, ובריטב"א מבואר להדי' דמתני' מיירי לענין יבשו העלים].

ומבואר דפליגי בתרתי, חדא לענין נקטמו עלי הלולב, וכן לענין אי מהני הצלת התיומת על העלים, [אף דבלשון הרא"ש אינו מוכרח להדי' דפליג אף בהאי מילתא, מ"מ מוכח הכי מדברי הגר"א והחזו"א דכתבו דהרא"ש מוכרח לפרש דברי הירושלמי כגרסא קמא, ואי ס"ל דמהני הצלת התיומת הרי שפיר יש לפרש הירושלמי כגרסא הב' וכדפי' הראב"ד גופי'], ויסוד המחלוקת הוא אם העלים הם חלק מגוף הלולב, דלדעת הראב"ד דהעלים אינם חלק מגוף הלולב ממילא שפיר דמי להדס דליכא דין נקטם בעלים, ונקטם התיומת אינו בכלל נקטם ראשו, וכמו דמהני ג' עלים להציל בהדס, ה"ה דמהני תיומת לחה להציל את הלולב, אולם הרא"ש ס"ל דהעלים הם חלק מהלולב, ומשו"ה דיני הלולב הם בתיומת ולא בשדרה, ומה"ט יבשו רוב עליו פסול, ולא מהני הצלת התיומת, ושאני בהדס דכיון דאינו חלק מהשדרה מהני הצלת ג' עלים על ההדס. ב] עי' בבאור הגר"א תרמ"ה ס"ה ובחזו"א סי' קמ"ה ס"ק י"א דבארו דלהרא"ש דיבשו עליו פסול, ע"כ דגרסי' בירושלמי כגרסא קמא דהקו' היא על התיומת, דהא לגרסא הב' מבואר בירושלמי דיבשו עליו כשר, ומכאן זה הוכיח החזו"א דלדעת הרא"ש והריטב"א אם יבש התיומת לבד הרי"ז כשר, וכת' הירושלמי לגרסא קמא, ורק ביבשו רוב עליו ורוב כל עלה, הרי"ז פסול.

והנה הריטב"א כתב דכל שיבש לגמרי חוששין לו כאילו הוא נקטם, ופסול בכ"ש כמו נקטם דפסול בכ"ש², ובפשוטו

² והנה לשון הריטב"א ואעפ"י שאין הדרו מתמעט בכך במשהו, כיון שאינו הדר במיעוטו ממש, שוב אין לו שיעור להכשירו במשהו, וכן הדין בכל מקום, וכל מדות חכמים כך הם עכ"ל, ולכאור' משמע דאף באופן שאין ניכר הקטימה פסול מדין חוטמו בכ"ש, ודלא כהמבי"ט דס"ל דכל שאין ניכר לעין כשר, אולם אינו ראייה כלל דודאי מיירי הריטב"א באופן שהקטימה ניכר לעין, וכוונתו דאעפ"י שאין הדרו של כל הלולב מתמעט בכך, מ"מ כיון דבמקומו אינו הדר הרי"ז פוסל את כל האתרוג, אולם שמעתי מהגר"ר רייכמן שליט"א להק' דהנה המבי"ט ח"ב סי' מ"ח ביאר בטעמו דהדר הוא רק

הריטב"א אזיל לשיטתו דיש לעלה דין לולב, ולכך יבש כ"ש פסול, אולם הרי כבר הוכיחו הגר"א והחזו"א דלהריטב"א ע"כ דס"ל דמוכח מהירושלמי דיבש התיומת כשר, [ובחזו"א הביא מהב"ח דס"ל להרא"ש דהירושלמי לא פשט לספיקו, וכן נקט בחי' ר' מאיר שמחה בדעת הריטב"א, אולם כבר כתב החזו"א דלא משמע כן מהראשונים], וכתב בחזו"א דכוונת הריטב"א באופן דנתייבש ונפרך דחשיב כאילו הוא נקטם³, [אולם בביאור הגר"א סעיף ט ד"ה ודוקא ובבה"ל בסעיף ח' העתיקו ללשון הריטב"א דכפוף בראש העלה פסול כמו נקטם ויבש, והשמיטו לתיבת לגמרי, ומשמע קצת דס"ל דדעת הריטב"א דיש פסול יבש בתיומת אפילו בכ"ש, וצ"ע דהרי הגר"א הוכיח לעיל דהריטב"א סובר כגרסא קמא, וצ"ע].

אלא דעיקר הסברא בזה צ"ע, דכיון דמבואר בר"ן ובריטב"א דקטימת ראש התיומת אפילו בכ"ש פסול, משום דעשו ראשו של לולב כחוטמו של אתרוג דפסול בכ"ש, א"כ כמו"כ נימא דיבש יהא פסול בכ"ש בראשו של לולב, וכמו דס"ל להראב"ד [ד"ה מיהו] דיבש כ"ש בראשו של שדרה פסול כיון דעשו אותו כאתרוג, ה"נ נימא להר"ן לענין יבש ראש התיומת⁴.

וי"ל דהגדר בזה דכל מה דילפינן מאתרוג הוא רק בפסול דנתחדש בו דין דפוסל בראש הלולב, דבזה פוסל נמי בכ"ש, וכגון לענין נקטם דנתחדש דנקטם התיומת פוסל מדין ראשו של הלולב, בזה נתחדש דפוסל אף בכ"ש, אבל בפסול דלא נתחדש בו דין דפוסל בראש הלולב, לא שייך בו דין כ"ש, ולכך בפסול יבש דמצינו בו רק דין דפוסל ברובו, אבל לא מצינו בו דין דפוסל בראשו, לא שייך בו אף פסול כ"ש, וכן מדויק היטב בלשון הר"ן דלפי השיטות דנקטם נאמר ברוב העלים ליכא דין דכ"ש, ורק לאחר שהביא השיטות דנקטם פוסל בתיומת לבד, חידש דאיכא נמי פסול בכ"ש, [וכן מוכח מדברי הר"ן בסוגיא דנחלק התיומת דכתב דבתחילה מסתפק אם יש דין כ"ש בפסול נחלק, ואח"כ כשהביא לדברי הרי"ף דנחלק מיירי ברוב העלים פשיטא ליה דליכא דין נחלק בעלה האמצעי, וצ"ב דמ"מ נפסול מדין עשו

מה שנראה לעין ולא מה שצריך להסתכל בו הרבה כדי שיהא נראה לעין, אולם בשעה צ"ת רמ"ח ס"ק מ"ט ביאר בשם הפמ"ג דטעמא משום דכל פסול חוטמו הוא מחמת ששם אדם רואה יותר, משא"כ כשצריך עיון גמור דאף בחוטמו אינו פוסל, ולפי"ז תמה דהא ודאי דלפי הריטב"א גם באופן שיהא הפסול ניכר באמצע האתרוג יותר ממה שניכר בחוטמו דיהא כשר, דכך הם מידות חכמים דבחוטמו פסול, וא"כ ודאי דה"ה באופן דאינו ניכר היטב בחוטמו דהוא בכלל מדות חכמים דבחוטמו פסול, אבל להמבי"ט א"ש דכה"ג דאינו נראה אינו בכלל פסולי הדר, אבל להפמ"ג דטעמא רק משום דכל טעם פסול חוטם מחמת ששם אדם רואה יותר, ודאי דאין חילוק בזה לפי המציאות, אלא הוא נקבע לפי מידת חכמים.

עוד שמעתי בזה מהגר"ר רייכמן שליט"א לחדש סברא נפלאה דכל דברי המבי"ט שייך באופן דאינו נראה כלל אלא בהתבוננות, אבל באופן דהנידון אם הוא מראה כשר או פסול, כגון שחור או חום, לא שייך בזה דברי המבי"ט והקובע הוא איזה מראה יש לו ע"י התבוננות, ויש בזה נפק"מ לחומרא ולקולא.

³ ושמעתי מידידי הרב ברוך קונשטט נ"י לבאר דברי הריטב"א באופן נפלא, דהנה בשו"ע סי' תרמ"ח סי"ב הביא די"א דיבש פוסל בכ"ש, ומשום דיבש מדין הדר, וחסרון הדר פוסל בכ"ש, וכתב הגר"א "ומ' בטוש"ע דסברא הראשונה פליג ביבש וסבירא ליה דאין פוסלין בחוטמו אלא אותן הפוסלין ברובו כנ"ל, ואע"ג דריאה שיבשה אפילו מקצתה טריפה, היינו כשנפרכה בצפורן אבל צמקה ודאי כולה" ולפי"ז י"ל דהירושלמי מיירי לענין יבש דנשתנה מראיתו דכה"ג ליכא דין כ"ש, אבל הריטב"א מיירי ביבש לגמרי והיינו בנפרך בצפורן דכה"ג פוסל בכ"ש.

⁴ וידידי הרב פנחס זליבנסקי נ"י ביאר דבאמת ס"ל להריטב"א דיש פסול כ"ש בראש התיומת, כיון דילפינן מאתרוג דכלל שפוסל ברובו פוסל בכ"ש, ונידון הירושלמי הוא באופן דיבש רוב התיומת, בלא ראשו של התיומת [דכה"ג אין לדון משום פסול כ"ש בראשו] אם פוסל משום הדר או לא, וע"ז מסיק דכשר, אבל היכא דהיה יבש בראשו הרי"ז פסול, ואין להק' דא"כ מאי פריך מנקטם, הא נקטם פסולו משום דכ"ש בו פוסל, דודאי אי לאו דהיה דין פסול נקטם בעלה שבלולב לא היה שייך דין פסול כ"ש בראש העלה, ולכך הק' הירושלמי דכמו דיש פסול נקטם ה"נ יהא פסול יבש, ודו"ק.

ראשו וכו', וע"כ דאם לא נאמר פסול בראשו ליכא כלל לדון מחמת דין עשו ראשו], אולם בדברי הראב"ד מבואר להדי' דלא כסברא זו, דהא ס"ל דיש דין פסול כ"ש בשדרה, ומוכח דס"ל דאעפ"י דאין בו דין מיוחד דפוסל בראשו, מ"מ הרי"ז פוסל בכ"ש.

ועי' בריטב"א ל"ה ב' ובר"ן דס"ל לענין אתרוג דכמו דחזונית פוסל בכ"ש ה"ה דשאר הפסולין פסולין בכ"ש ואף יבש בכלל, אולם כ"ז לענין אתרוג דנאמר בו דין דיבש פוסל בראשו, משא"כ בלולב וכו"ל.

[ובעיקר הקו' אמר הגאון רבי רפאל רייכמן שליט"א די"ל דפסול יבש אינו מחמת מראהו אלא הוא פסול במהותו, ושייך חסרון הדר גם מחמת החפצא, וזהו גדר הפסול לפי הירושלמי דילפי' מלא המתים יהללו י-ה דהוי פסול בחפצא, ולפי"ז י"ל דכ"ז שלא יבש רובו אינו נחשב ליבש, עכ"ד, אלא דצ"ע לפי"ז מדוע ס"ל לריטב"א דשייך פסול יבש בחוטמו של האתרוג].

אלא דהא גופא צ"ב מ"ש פסול יבש דהוא דין ברוב העלים ואילו לענין סדוק וכפוף מבואר להדי' בריטב"א דפסול בעלה האמצעי, ואפ"ל דגדר הפסול בכפוף וסדוק דאי"ז צורת עלי הלולב ולכך הוי כמי שאינו, משא"כ יבש אינו פסול בעלים אלא פסול בלולב דלולב שיבשו עליו פסול, ובזה נאמר דשיעורו ברוב עלים, וכיון דחזינן דנקטם ראשו בעלה האמצעי פסול, ילפינן מיניה דה"ה לענין נסק וכפוף, אבל יבש הוא פסול בלולב, אולם עדיין צ"ב דהא לענין נחלק מבואר בביאור הגר"א דהר"ן נקט לעיקר כתי' הג' דאינו פוסל בראש הלולב, וכדהוכיח הר"ן מהא דהירושלמי מדמה לנפרצו, ורק בנחלקו רוב העלים פסול, וצ"ב מ"ש נחלק ונפרץ משאר הפסולים, ואולי י"ל דסדוק וכפוף הוא פסול מצד דאינו כצורת עלי הלולב, ולכך אנו דנין את העלים כמי שאינם, ומה"ט שייך פסול זה אף בעלה האמצעי וכדין נקטם ראשו, משא"כ נחלק ונפרץ שורש הפסול הוא כעין פסול חסר, אולם אינו חסרון בגוף העלה, אלא כל שרוב העלים נראין כך הרי"ז פוסל את הלולב, אולם אין העלה נידון כמי שאינו ולכך אין שייך ללמוד פסול זה מנקטם, ועדיין צ"ע בכ"ז.

ג] בדעת הראב"ד עי' במ"ב ס"ק כ"ב דהביא מהפמ"ג דיבש התיומת לבד פסול להראב"ד, וכן נקט הבכורי יעקב להלכה, אולם בחזו"א ובחי' ר' מאיר שמחה חולקים דכל מה שכתב הראב"ד דבעי' שתהא התיומת לחה הוא רק לענין הצלת העלים שיבשו, ואף באופן דיבש התיומת פוסל, הוא רק באופן דיבשה רובה, כיון דלהראב"ד אין לעלה דין ראשו של לולב, אבל אם רק התיומת נתיבשה אף להראב"ד הוא כשר, וכן מבואר בקיצור פסקי הרא"ש, והוכיחו כן מהא דכתב הראב"ד עמ' ה' ד"ה מיהו [והובא בבה"ל תרמ"ו ד"ה במקום לענין הדס] דיבשו ג' עלים העליונים דכשר, ומשום דכיון דנקטמו כשר כ"ש יבשו דכשר, דהא אי בעי שקיל להו, וא"כ ה"ה לענין לולב כיון דמסיק הראב"ד דנקטם התיומת כשר ע"כ יבש התיומת נמי כשר, וכן הרי מוכח מת' הירושלמי על עלי הלולב דבקטום יש חסרון בהדר וביבש אין חסרון בהדר, וא"כ כיון דנקטם התיומת כשר כ"ש דיבש התיומת כשר, וכן הרי מוכח לפי הגרסא הראשונה שהביא הראב"ד.

ובעיקר יסוד דברי הראב"ד דאם יש פסול קטום יש פסול יבש [ולכך יש פסול יבש ברוב השדרה] ואי ליכא פסול קטום ליכא פסול יבש, כן מבואר בטור תרמ"ו ס"י וברשב"א ב"ק צ"ו, אולם צ"ע דמדברי הירושלמי מבואר להדי' דאף דקטום פסול יבש כשר, ובמה דנקט הראב"ד דלא יתכן דקטום כשר ויבש פסול, הנה מדברי הר"ן חזינן להיפוך, דהא ס"ל דקטום בעלי ההדס כשר, וכדהוכיחו הראשונים מהא דעלתה בו תמרה, ומ"מ ס"ל דיבשו ראשי העלים של ההדס, הרי"ז פסול, ועי' בב"י שם דכתב דהר"ן דפוסל ביבשו ראשי העלים אזיל לשיטתו דפסק כמ"ד דנקטם פסול, וכבר

תמה עליו הב"ח דמה ענין נקטם ראש השדרה ליבשו העלים, ולכך נקט דיבש גרע כיון דסו"ס השתא לאו הדר הוא, וצ"ע בכ"ז.

ד] עי' בהשגות הרמב"ן עמ' י"ח ד"ה אבל דביאר דקו' הירושלמי לענין יבש התיומת, ופשט ליה משום דשאר עלי הלולב מצילין את התיומת דומיא הצלת שלשה בדי עלין לחין, וכמו דמיעוט מציל על הרוב כ"ש דהרוב מציל על המועט, אבל קטום אין לו מציל, ולפי"ז אם כל העלים יבשו, אף דהשדרה לא יבשה הרי"ז פסול.

והנה הרמב"ן והראב"ד נחלקו עוד אם הדין דשלשה בדי עלין לחין נאמר אף בכמושים, ולדעת הראב"ד אעפ"י דכמושים כשר אינו מציל, ולהרמב"ן מהני, ונראה דהרמב"ן סובר דעיקר הפוסל הוא מה דרוב עליו נתייבשו, אלא דס"ל דיש בזה תנאי דאף התיומת תפסל, אבל בלא"ה אינו נפסל ביבשו העלים, ומה"ט ס"ל כהראב"ד דאם נתייבשו רק ג' עלים עליונים אינו פוסל, ולכך ס"ל דאף אם הם רק כמושים נמי כשר, דסו"ס אינם פסולים, אבל הראב"ד סובר דגדר הדבר דאם הג' עלים לא נתייבשו, הם מצילים על שאר העלים, ולכך ס"ל דבכמושים לא נתחדש דין הצלה, אבל הרמב"ן סובר דבעי' דהן יהיו נמי פסולים כדי להצטרף לרוב, אבל בכמוש כיון דאינו נפסל אינו מצטרף לרוב, ודו"ק. ה] הר"ן הביא די"א דבעי' שיתייבש רוב השדרה ורוב העלים, אולם כתב דלא משכח"ל דיתייבש השדרה בלא העלים, אולם בריטב"א כתב דתלוי רק בעלים, ואם משכח"ל דנתייבשה השדרה ורוב עלים לחים הרי"ז כשר, ועי' שעה"צ ס"ק כ"ד בשם הפמ"ג דנפק"מ בנתייבש השדרה מעט שנחסר מהשיעור דאעפ"י דהעלים לחים הרי"ז פסול, וצ"ב דבלשון הריטב"א משמע דלי"א אלו היינו שנתייבש רוב השדרה, ומשמע דאינו ממעט מהשיעור.

פסול נקטם

א] בדין נקטם מצינו ו' שיטות. א) לתי' קמא דתוס' מיירי ברוב העלים העליונים, והיינו דכל העלים העליונים נחשבים לראש הלולב. ב) הרא"ש כתב דמיירי ברוב העלים, ונקטם ראשו היינו ראש כל העלים, [אולם הב"ח לומד דהרא"ש סובר כתוס' דמיירי על העלים העליונים, וכן משמע בביאור הגר"א]. ג) בטור הביא מהעיתור דמיירי בג' עלים העליונים. ד) לתוס' והרא"ש בתי' הג' מיירי בלולב שיש בו ב' עלים עליונים ונקטמו שניהם. ה) לשיטת הריטב"א והר"ן מיירי בעלה האמצעי, וכן נקט המ"מ פ"ח ה"ג, וכן פסק הרמ"א בסעיף ו'. ו) לשיטת הראב"ד והרמב"ן מיירי לענין השדרה, ובראב"ד מבואר דה"ה בנקטם מקצת השדרה, וברמב"ן משמע דבעי' רוב השדרה.

ב] והנה לפי השיטות דמיירי בעלה אמצעי נחלקו הראשונים מהו שיעור הקטימה, הריטב"א הביא מרבינו יונה דבעי' נקטם ברוב העלה, אולם הריטב"א והר"ן והמ"מ נקטו דנקטם כ"ש פסול, ולכא' נידון זה שייך נמי להשיטות דמיירי בעלים ראש הלולב, אולם לשיטות דמיירי ברוב העלים עי' בבה"ל ס"ו [ד"ה רוב במוסגר] דדייק מלשון הר"ן דלפי השיטות דבעי' נקטמו רוב עלים אינו נפסל במשהו, [ובבה"ל שם תמה על הלבוש דכתב כן אף להשיטות דמיירי בעלי ראש הלולב, וצ"ב דהרי הר"ן מיירי רק לפי השיטות דמיירי ברוב העלים, ולהך שיטה ליכא דין ראשו, אבל האחרונים הנ"ל סוברים דהרא"ש מיירי בעלים העליונים וא"כ הרי יש להם דין ראש ולכך סגי בכ"ש, ויש ליישב].

ובטור כתב דלדעת העיתור בעי' נקטם בכל העלה עד השדרה אבל להרא"ש סגי בנקטם רוב העלה, [ובב"י מסתפק אם כוונת הטור דלמסקנת הרא"ש סגי ברוב העלים או ברוב מג' העלים העליונים, ולכא' למה דפי' הב"י דע"כ הרא"ש סובר דמיירי בב' תיומות בהכרח דמיירי על רוב העלה, דלא שייך רוב בב' עלים], וצ"ב מנלי' דלהרא"ש אינו פוסל בכ"ש, וי"ל דס"ל דהצד דסגי

בנקטם כ"ש, הוא משום דיש ללולב דין ראשו של אתרוג דפוסל במשהו, וא"כ תקשי אמאי בעי' נקטמו שניהם הרי גם בנקטם אחד חשיב דנקטם כ"ש, וכיון דכתב הרא"ש דבעי' נקטמו שניהם, מוכח דס"ל דבעי' נקטם ברובו, אולם עדיין צ"ב לפי התי' הראשון של הרא"ש דנקטם היינו ראש כל העלים, וע"ז מבואר בגמ' דנסדק כשר, ואי נימא דמיירי על רוב העלה הרי כה"ג נסדקו נמי פסול, דהא להרא"ש זהו דין נפרצו [ולחב"ח לעיל אות א' א"ש], וצ"ל דכ"ז לפי התי' דמיירי ברוב העלים אבל לפי התי' דמיירי בב' תימות י"ל דבעי' רובו, דכל ההכרח של הרא"ש לומר בתי' קמא דמיירי ברוב העלה משום דהיה קשה לו לתי' קמא הלשון דנקטם ראשו, אבל לשאר התי' ליכא הכרח, אולם עדיין יל"ע דאף לפי התי' דנקטמו בעי' דנקטמו שניהם וניטל סגי בעלה אחד, הרי לפי הגאונים דלא בעי' נחלקה בשדרה אלא סגי בנחלק רובו, ע"כ דנקטם פסול בכ"ש, דאל"כ למאי בעי' נקטם שניהם, הרי כל נקטם הוא גם נחלק, וכדכתב בחזו"א בסק"ה, וצ"ע.

ג] בתוס' כתבו דנקטם מיירי בשני העלים האמצעים, ועי' בב"י דאין כוונתם דמיירי בעלה אחד כפול לב', אלא דהלולב מסתיים בב' עלים כפולים, וצ"ב דבסוגיא דנחלקה התימות מבואר בתוס' ב"ק צ"ו א' דלא משכח"ל לולב בב' עלים, ובארו כן רק מחמת הלשון תימות, וא"כ קשה אמאי לא פי' דמיירי בעלה אחד, ואפ"ל דס"ל לתוס' דבעלה אחד אין לו מעלה על שאר העלים, [ואו דנימא דאין בו כלל דין נקטם או דאין הלולב נפסל אלא בנקטמו ג' עלים] ורק באופן דהלולב מסתיים בב' עלים דמצינו בסוגיא דנחלקה [לפי שיטת התוס'] דיש לו דין ראשו, בכה"ג נאמר גם דין נקטם, אולם בב"י כתב דתוס' מודו לשיטות דאף בעלה אחד יש דין נקטם, וצ"ע דא"כ אמאי פי' תוס' למתני' באופן שאינו מצוי, וצ"ל דהיה קשה לשון המשנה דכיון דלדבריהם נפרצו היינו דנחלקו העלים, א"כ בעלה אחד הו"ל למתני' למינקט נפרץ עלה.

ד] בתוס' בתי' הב' תי' דס"ד דבניטל ליכא חסרון דהדר, [ומסתבר לפי"ז דשיעור נקטם הוא כ"ז שרואים עלה קטום, דכל המעלה של ניטל הוא כמה דאין רואים את העלה, ועי' לקמן בדין נחלק סוף סק"ה במוסגר הוכחה לזה מהחזו"א], ולפי"ז מתבאר דניטל באמת כל הפסול משום דחשיב כנקטם, וצ"ע לפי"ז כוונת הגמ' דנחלק כניטל, ואי ס"ל לגמ' דנחלק כקטום, א"כ נלמוד לדינא דנחלק ממתני', וי"ל דרק לבתר דקמ"ל ריב"ל דניטל פסול מדין נקטם שפיר יש לדמות נחלק לנקטם, אבל אי לאו דינא דריב"ל דניטל דמי לנקטם ודאי דאין לדמות נחלק לנקטם, דהא נקטם הוי פסול מחמת נקטם ראשו ונחלק הוי פסול בעלה, אבל לבתר דשמעי' דניטל נמי פסול שפיר יש לפסול נחלק כניטל.

והנה ברעק"א הוכיח מזה דנחלק משום הדר ולא כרבינו ירוחם דהוא משום לקיחה תמה דהוא כאילו חסר, אולם באמת דרבינו ירוחם כתב להדי' לתי' ב' דתוס', ועכ"פ מוכח מדבריו דס"ל דניטל פסול משום לקיחה תמה ומשום הדר, ולפי"ז צ"ע דא"כ מדוע הגמ' אומרת בל"ק מאי לאו ה"ה נחלק, הא ניטל פסולו משום הדר, ומה זה ענין לנחלק דאנו רוצים לפוסלו משום לקיחה תמה, וצ"ע.

ובעיקר דברי התוס' יל"ע דאיך ס"ד דנקטם פסול וניטל כשר, הרי כל נקטם יכול לנוטלו, וכטענת החזו"א בסק"ה על המ"ב, וי"ל דודאי לפי ההו"א של תוס' ליתא להאי סברא דיכול לנוטלו דהא זהו גופא פסולו מחמת דרואים שנקטם, ורק למסקנא יש לדון בסברא זו.

[ה] בתוס' הק' מה החידוש בדין נטלה התיומת כיון דנקטם נמי פסול, ותי' בתי' הב' דס"ד דבניטל ליכא חסרון הדר, והק' רעק"א דזה סותר לדברי רבינו ירוחם דנחלק משום חסר, דהא מבואר בגמ' דנחלק כניטל, ומבואר בתוס' דניטל פסול משום הדר.

ואמר בזה הגאון רבי רפאל רייכמן שליט"א ליישב ובהקדם, (א) דהנה בגמ' מבואר דל"ק ריב"ל חידש לדין ניטל, אבל ל"ב ליכא שום חידוש בדין ניטל, אלא ריב"ל חידש דנחלק כניטל, ופשוט דל"ב ליתא לקו' כיון דריב"ל לא חידש לדין ניטל, ולדין נחלק לא שייך ללמוד ממתני' כיון דאין שום קטימה. (ב) הנה התוס' כתבו בתי' בתרא דבניטל נפסל אף בניטל אחד ובנקטם בעי' נקטמו שניהם, [ועי' להלן בסוגיא דנחלקה התיומת ביאור החילוק בזה] ויש להסתפק אם החידוש בתי' הג' הוא בדין נקטם דעד השתא פשיטא להו דסגי בנקטם אחד, או דהחידוש הוא בדין ניטל דסגי בחד, [ובב"י מבואר דהחידוש הוא בדין נקטם, אולם בב"ח מבואר דהחידוש בדין ניטל, ותלוי בביאור לשון התוס' דכ"ש בנטלו לגמרי, דאי נימא דחדשו קולא בניטל, א"כ כוונת התוס' דכיון דנקטם בראשו בשניהם פסול כ"ש בנטלו שניהם לגמרי דפסול, ואי נימא דחדשו חומרא בנקטם א"כ כוונתם כיון דנקטם מקצת ראשו פסול כ"ש דניטל ראשו לגמרי דפסול], והנה אי נימא כהב"ח לכאור' מסתבר דכל הצד לומר דבניטל בעי' תרוייהו, הוא רק אי נימא דנחלקה התיומת כשר, אבל אי נימא דנחלקה פסול הרי ודאי דבניטל אחד פסול, דהא הוי ממש דומיא דנחלק, וכל הצד לומר דבעי' ניטל תרוייהו הוא רק לפי הצד דנחלק כשר. (ג) לפי הצד דנחלק כשר ונתבאר דה"ה דניטל אחד כשר, הרי בהכרח דנחלק אינו משום לקיחה תמה, אלא רק מדין הדר, ולכך ס"ל דרק בתרוייהו יש חסרון בהדר, אבל אם הנידון משום חסר, בודאי דניטל אחד הוא חסר גמור, וא"כ י"ל דל"ב דנחלק כניטל, ע"כ דס"ל דיסודו משום חסר ולכך נחלק דמי לניטל, דע"י שנחלק הוא כחסר העלה, אבל ל"ק ס"ל דהוא משום הדר, ולפי"ז נמצא דרק ל"ב שייך לומר דנחלק הוא מדין חסר.

[וברבינו ירוחם כתב להדי' בקו' דמיירי בנקטמו ב' העלים, ולפי"ז בהכרח דס"ל השתא דניטל נמי מיירי בב' העלים, דאל"כ ליכא קו' כלל וכמו דתי' התוס' באמת בתי' הג', ורבינו ירוחם לא הביא לתי' הג' של תוס'].]

והנה לפי"ז י"ל דבאמת פסול דנחלק הוא רק מטעם חסר דע"י דנחלק התיומת הוי כאילו שניטל התיומת, אולם מדין הדר אין לדון כיון דסו"ס ליכא שום קטימה, משא"כ בניטל ממש יש לדון דפסולו אף משום הדר, ואף ל"ק מודה לעיקר הסברא דנחלק כניטל, אלא דס"ל דכל שלא היה חסר בפועל ליכא פסול חסר, ופסול ניטל הוא משום הדר, וכיון דנתבאר דכל קו' התוס' שייך רק לפי ל"ק, לכך כתבו דס"ד דהנידון משום הדר, אבל לפי הצד דנחלק כניטל באמת פסול דנחלק הוא משום לקיחה תמה, ושפיר מודו התוס' לרבינו ירוחם, ורבינו ירוחם ג"כ מודה דניטל פסול אף משום הדר ומיושב קו' רעק"א, ויש לפלפל בכ"ז טובא.

[ו] עי' בחזו"א סק"ו דלפי פ"י הראשונים דנחלק מיירי בתיומת אחד, וממילא ניטל נמי מיירי בתיומת אחד, ואף לשיטה זו תקשי קו' התוס' וי"ל כג' תירוצי תוס', אלא דהק' דא"כ לפי השיטות דנחלק בעלה אחד פוסל בכ"ש, א"כ הרי כל נקטם עלה אחד הוא גם ניטל עלה אחד, ולא שייך בזה ב' תי' תוס', ושוב תקשי נקטם ל"ל, ותי' דהא גופא קמ"ל ריב"ל דנטל מקצת התיום הוי בכלל נקטם, ולכאור' יש לדון די"ל עדיין כתי' קמא דתוס' דנקטם ונסדק מיירי ברוב עלים ורק דין דנחלק מיירי בעלה האמצעי. ובעיקר הדבר חזינן דמסברא נקט החזו"א דאף בעלה אחד בעי' נקטמו שניהם, ודלא כסברת הבית דוד, [ויש לפלפל מה באמת דעת התוס' בעלה אחד לענין נקטם נחלק ונסדק, ומסתברא דנקטם סגי בחד וכן ניטל סגי בחד, ולענין נחלק יש להסתפק, וצ"ע בזה].]

נחלקה התיומת

א] בדין נחלקה התיומת יש בזה כמה שיטות - הנה לדעת הגאונים רש"י ור"י מיירי בלולב שיש בו ב' עלים באמצע שכל אחד כפול לשנים, ונחלקו עלים אלו זה מזה, ויש בזה ג' שיטות - א) להגאונים בעי' דיהיו גוף אחד לגמרי, והביא בבכורי יעקב מפסקי תוס' דשיעור הפסול הוא בנחלק רוב העלה, ובפשוטו כוונתם ל"קורא". ב) לר"י אין נפסלין עד שיתחלקו קצת עם השדרה. ג) לרש"י צריך שיתחלק עם השדרה עד שנראין העלים העליונים מחולקים לגמרי.

אולם מצינו בזה עוד שיטות בראשונים דתיומת היינו התיום המחבר את ב' כפלי הלולב, ובזה גופא יש כמה שיטות - א) לדעת הרי"ף והרמב"ם בנחלקו רוב העלים במקום התיומת פסול. ב) לדעת הריטב"א הר"ן והמ"מ ורש"י שהובא בסמ"ק תיומת הוא העלה האמצעי, ואם נחלק לשנים פסול, וכן פסק הרמ"א ס"ג. ג) עי' ט"ז סק"ד דביאר כוונת הגאונים דמיירי דיש תיומת אחד ונפרד העלה האמצעי מהעלים שלצידו, ועי' בכורי יעקב סק"ט דלפי"ז יש להחמיר שלא להוריד את החיבור של העלה העליון מב' העלים שלצידו. ונמצא ו' שיטות בפירוש נחלק.

ב] הנה בעיקר הא דמבואר בגמ' לל"ב דנחלק כניטל, צריך לברר לפי שיטות הראשונים הדמיון בין נחלק לניטל, והאם בנחלק הפסול הוא בהא דנחלק, או רק במה דדמי לניטל.

והנה לפי דעת הרי"ף דנחלק מיירי ברוב העלים, ביאר בחזו"א סק"א דניטל היינו דנטל את החיבור ביניהם וממילא נחלקו העלים, אבל נחלק הוא אופן של חילוק העלים בלא חסרון, והנידון הוא אם נחלקו בלא חסרון דמי לנחלק בחסרון. ולשיטת התוס' דנחלק מיירי בב' תיומות ביאר בחזו"א בסק"ג דיסוד הפסול דניטל הוא במה דניטל התיום ביניהם, ונחלק ענינו דכל שנחלק עד השדרה אינו עלה כפול ואין כאן תיומת, ועי' להלן בזה.

ג] בתוס' הק' מה החידוש בדין נטלה התיומת כיון דנקטם נמי פסול, ותי' בתי' הג' דבניטל נפסל אף בניטל אחד ובנקטם בעי' נקטמו שניהם, וצ"ב החילוק בזה.

ובחזו"א סי' קמ"ה סק"ג ביאר דברי התוס' דיסוד הדין דניטל התיומת אינו מחמת חסרון העלה, אלא הפסול הוא מחמת דניטל התיום שביניהם, וס"ל לל"ב דבנחלק נמי חשיב דניטל התיום שביניהם [ול"ק ס"ל דבנחלקה כיון דתרווייהו איתנייהו חשיב דעדיין התיום קיים, אבל ל"ב ס"ל דנחלק נמי חשיב דאין כבר תיום ביניהם] ולכך אף בניטל אחד חשיב דניטל התיום, ולכך הק' תוס' דא"כ למאי בעי' לחידוש דניטל, הא נקטם ראשו נמי פסול, ותי' דניטל סגי בחד, כיון דבחד הרי כבר ניטל התיום שלו, אבל בנקטם ראשו בעי' נקטמו שניהם, דכיון דעדיין התיום קיים א"א לדון משום ניטל, ובקטימת חצי מהראש אינו נפסל.

אולם יש לבאר בעוד אופן, דהנה בחזו"א שם כתב בתו"ד דלפי הראשונים דנחלק הוא בשדרה ה"ה ניטל ענינו דניטל עד השדרה, ולפי"ז י"ל דסברת תוס' דכיון דבמקום השדרה הוא כעלה אחד, משו"ה גם ניטל אחד פסול, ונכסברת הבית דוד דבתיומת אחד ודאי לא בעי' נקטמו שניהם, אולם בחזו"א סק"ו נקט מסברא דשייך אף בעלה אחד דין נקטמו שניהם, וצ"ע אבל בנקטם דמיירי בעלים, בעי' נקטמו שניהם, [אולם בדברי הרא"ש ק"ק לפרש כן דהא הביא אף לדברי הגאונים דמיירי שהעלים נחלקו ולא השדרה], [וכנראה דהחזו"א נתכוין גם לסברא זו, דבחזו"א כתב בתו"ד דתוס' אזלי בשיטת הראשונים דנחלקה

הוא בשדרה, ואולי כוונתו לבאר לשון התוס' דכ"ש דניטל פסול, וע"ז ביאר דכיון נקטם סגי בנקטם העלה כ"ש דניטל בשדרה פסול, אולם יש לבאר דס"ל דנקטם הוא בכ"ש ולכך כתבו דכ"ש ניטל ברובו, וצ"ע עדיין כוונתו בזה].

[ובעיקר דברי החזו"א דגם ניטל הוא בשדרה, לכאורה יש לחלק דכל מה דס"ל לתוס' דבעי ניטל בשדרה הוא רק שיעור בחלוקת העלים, דכיון דהיו חלוקים משעת ברייתו, משו"ה כ"ז שלא נחלק השדרה עדיין לא חשיב דאיכא חלוקה בעלים, אבל בניטל הרי אין לך חלוקת עלים גדול מזה, ודו"ק].

וכתב בחזו"א דלפי"ד [וסברא זו שייך אף לאופן השני הנ"ל] בביאור דברי התוס', הרי כ"ז דוקא להראשונים דס"ל דלשון תיומת היינו ב' תיומות והב' תיומות חשיבי כחד, ולכך אף בניטל אחד יש פסול דניטל התיומת, אבל לפי שיטות הראשונים דסוגיא דנחלקה התיומת מיירי בעלה אחד, ולדבריהם לשון תיומת היינו העלה האמצעי, א"כ בגוונא דיש ב' תיומות ונחלק אחד מן התיומת שפיר י"ל דאי"ז בכלל ניטל, כיון דיש לחשוב את העלה השני לתיומת שלו, ודמי לנקטם דבעי דינטלו שניהם, ותמה על הב"ח דדימה נחלק לניטל.

ובדעת הב"ח צ"ל דס"ל דסברת תוס' הוא דיש חילוק בדין הדר דניטל גרע מנקטם, ולכך סובר הב"ח דנחלק דמי לניטל ולא לנקטם. ובשעה צ"ס"ק ט"ז כתב דלהשי' דנחלק פסול במשהו, ה"ה בגוונא דהב"ח יהא פסול במשהו, וצ"ב דלשון התוס' בקו' דבעי' ניטל לגמרי, ומשמע דרק בכה"ג ניטל אחד פוסל אבל אם לא ניטל כולו אין חסרון בהדרו אלא בנטלו שניהם, ועוד תמה בחזו"א דכיון דפסק המ"ב בס"ק כ"ט כשיטת תוס' דנקטם אחד מהם כשר, א"כ כל נחלק יהא כשר ע"י שיקטמנו, ועמד בזה החזו"א בס"ק ה'.

[ד' [סוכות תש"ע שלא בעיון כה"צ] לכאורה נראה דלפי תוס' דניטלה היינו דנעקר העלה האמצעי הרי לא יתכן לפרש דנחלק היינו דנחלק חיבור העלין כשי' הרי"ף והרמב"ם, דא"כ מה ענין נחלק לניטל, ועי' בר"ן ל"ב א' דמשמע מדבריו דבאמת כוונת הגמ' דניטל היינו דניטל התיומת בידים ונחלק היינו מאליו, אולם לפי רש"י והגאונים דתיומת היינו ב' העלין ונחלק היינו או דנסדק השדרה או דנפל הקורא, הרי נמצא דנחלק היינו דנחסר מהלולב, וא"כ אין לפרש כהר"ן דנחלק כניטל היינו לגבי התיומת, דהא בזה דחלקו בידים לא נוסף חסרון בגוף הלולב, אלא לפי תוס' ניטל היינו דניטל א' מב' העלין שבאמצע, והפסול מחמת דנתבטל שם תיומת, דיסוד דין תיומת היינו דב' העלים חשיבי כדבר אחד, ויש בזה ב' אופנים לבטל את השם תיומת, או ע"י נחלק או ע"י ניטל, ונמצא דתוס' לשי' דפי' בדף ל"ב א' דנחלק היינו ע"ד רש"י והגאונים, שפיר הוכרחו לפרש בריש פרקין דניטל היינו כמו נקטם דניטל העלה ממקומו.

ולפי"ז יש ליישב קו' רע"א על המג"א דמתוס' מוכח דלא כר"י שהביא המג"א דנחלק ונסדק פסול מדין לקיחה תמה, שהרי לתוס' פסול דניטל היינו משום הדר, וא"כ ה"ה נחלק דמבואר בגמ' דמי לניטל נמי פסול מדין הדר.

אולם להנ"ל י"ל דלפי תוס' דניטל היינו דנעקרה התיומת הוי חסרון בגוף הלולב ושפיר הוי בכלל פסולי הדר, וכיון דניטל פסולו משם הדר, ה"ה נחלק פסול מחמת חסרון הדר, אבל אי נמא כר"ן דרק התיומת ניטל, כיון דאי"ז שינוי בגוף הלולב אינו בכלל פסולי הדר, ופסול רק מדין לקיחה תמה, וכן נראה דלפי תוס' דתיומת היינו בגוף העלים הרי שפיר בנחלק וניטל פקע מגוף העלים שם תיומת שבו, והוי חסרון בגוף הלולב, משא"כ להשי' דתיומת היינו המתיים ומחבר העלים, אי"ז מגוף הלולב והוא רק חסרון בלקיחה תמה ולא בגוף הלולב.

וא"כ הרי ודאי דלהל' דקיי"ל כהר"ף והרמב"ם ואו דנחלק היינו רוב העלים או רק העלה האמצעי, ודאי דאין סיבה לפוסלו משום הדר, ואין מקום להחמיר בנחלק בשאר ימים.

ה' [עי' ברמב"ן עמ' ט"ז ובר"ן במתני' דהוכיחו כשיטת הרי"ף והרמב"ם דמיירי בנחלקו רוב העלים, דהנה הירושלמי מדמה נפרצו לנחלק התיומת, והרי"ף העתיק לשון זה בסוף הסוגיא, וכיון דנפרצו הרי מיירי דנחלקו רוב העלים, ה"ה

נחלקה התיומת מיירי ברוב העלים, אלא דנפרצו מיירי דנחלקו ברוחב ונחלקו מיירי במקום החיבור, ומה"ט תמהו על הרי"ף גופי' דס"ל בנפרצו כפי' רש"י דנדלדלו העלים ממקום החיבור, דא"כ מה ענין לנחלק התיומת. ובדעת הרי"ף י"ל דס"ל דכמו דשייך פסול הדר בנפרצו עליו, מחמת דאין לו עלים, ה"ה בנחלקו העלים לשנים, כיון דאי"ז דרך ברייתו של הלולב (לשון הרמב"ם והשו"ע) חשיב כלולב שאין לו עלים, ולכך דימה הירושלמי נחלק לנפרצו, ויש להוכיח כן מהא דכתב במג"א סק"ג דלהרי"ף סגי בנחלק רוב כל עלה ועלה, וצ"ב דלכאור' כמו דלפי הריטב"א והר"ן נחלקו הראשונים אי בעי' עד השדרה ה"נ נימא דיש לדון לדעת הרי"ף, אולם להנ"ל י"ל דלהרי"ף דהחסרון מחמת העלים וכדין נפרצו, ודאי דסגי ברובו, אבל להשיטות דמיירי בעלה האמצעי, י"ל דהחסרון הוא בגוף הלולב דע"י שנחלק עד השדרה פסול משום דנראה כשנים, וצ"ע בסברא זו].

והנה הר"ן בסוף הסוגיא ביאר דאף לפי הרי"ף דנחלק מיירי ברוב עלים מ"מ אם נסדק העלה האמצעי כהימנך הרי"ז פסול, ובבה"ל ס"ז ד"ה נסדק הק' בתוך הדברים דמה איכפ"ל דהעלה נחלק לשנים הרי אף נחלק העלה לגמרי הרי"ז כשר, דמהיכ"ת דיש דין בפנ"ע בעלה האמצעי, והיה אפ"ל דס"ל להר"ן דנסדק כהימנך אינו מחמת חסרון עלי הלולב, אלא דע"י שנחלק העלה חשיב כאילו נחלק הלולב לשנים, והוי חסרון בגוף הלולב, אולם עדיין צ"ע דהא כיון דנסדק מיירי בעלה האמצעי ע"כ דנקטם נמי מיירי בעלה האמצעי, וכדכתב הר"ן בריש דבריו דמוכח מלשון ר"ה דמיירי נקטם ונסדק בחדא גוונא, וקשה מהיכ"ת דלפי הרי"ף יהיה פסול דנקטם בעלה האמצעי, ובהכרח צ"ל דשאני ונקטם ונסדק דגורם לחסרון הדר בלולב, אעפ"י דהוא רק בעלה האמצעי, ועדיין צ"ב.

ו] לפי הראשונים דמיירי בעלה האמצעי, נחלקו הראשונים מהו שיעור החלוקה, עי' תרוה"ד סי' צ"ו דלדעת הגהות סמ"ק בעי' שיחלק לגמרי עד השדרה, ולדעת האו"ז בעי' דאף השדרה תחלק, [ועי' ביאור הגר"א דתמה אמאי בעי' דתחלק השדרה הא רובו ככולו, וצ"ע אמאי לא הק' אף על תוס' בב"ק דכתבו לפי השיטה דמיירי בב' תיומות דבעי' דתחלק השדרה והא רובו ככולו, וי"ל דבאמת לפי הגאונים דמיירי על חיבור התיומות באמת סגי ברובו, אבל לתוס' דמיירי בב' תיומות דאינם מחוברים מתחילת ברייתו, הרי לא שייך בזה דין רובו, דהא כ"ז שלא נחלקה השדרה אינו נחשב דנחלקו עליו, אבל בעלה האמצעי כיון דכך הוא דרך ברייתו שפיר הק' הרא"ש דיהא סגי ברובו, אלא דא"כ דברי התרוה"ד צ"ע דהביא לדברי רש"י דמיירי בב' תיומות, והוסיף דלדעת האו"ז בעי' נחלק בשדרה, וצ"ע דבשלמא לרש"י י"ל דבעי' שתחלק השדרה, ומה זה ענין להשיטות דמיירי בעלה אחד, והעיר בזה הגאון רבי רפאל רייכמן שליט"א] ולדעת הריטב"א והר"ן והרשב"א ב"ק צ"ו א' סגי בנחלק רובו, אולם הריטב"א והר"ן הביאו דיש מחמירין אף בנחלק משהו.

והנה נידון הראשונים בזה הוא דקשיא להו מה החילוק בין נסדק לנחלק, וע"ז תי' הריטב"א והר"ן ג' תי' - א) דנחלק בעי' רובו ונסדק מיירי בכ"ש, וע"ז ר"ה חילק בין נקטם לנסדק, דנקטם כ"ש פסול ונסדק כ"ש כשר, ב) דלעולם נחלק פסול בכ"ש אלא דנסדק מיירי בנחלק ברוחב העלה, ג) עפ"י הרי"ף דמיירי בנחלקו רוב העלים ונסדק ונקטם מיירי בעלה האמצעי.

וצ"ע דאי נימא דנסדק רובו או באורך פסול, אמאי לא משני דר"ה דאמר דנסדק כשר מיירי בנסדק קצת או בנחלק ברוחב, ובריייתא מיירי ברובו או באורך אף בכ"ש, והנה הרמב"ן עמ' י"ח ד"ה ואחר הק' על הראב"ד אמאי לא משני הגמ' דהבריייתא מיירי בנסדק רוב השדרה ור"ה מיירי בנסדק השדרה כ"ש, ותי' דהגמ' בעי' לאשמועי' דין הימנך, אולם לכאור' כ"ז לפי שיטתו דמיירי בנסדק השדרה, דבזה י"ל דאין בזה חידוש דנסדק רוב השדרה פסול, אבל אי מיירי בנסדק העלה שפיר יש בזה חידוש דנסדק העלה פסול.

עוד צ"ע אמאי לא תי' הריטב"א והר"ן דלפי השיטות דנחלק פסול בכ"ש, ע"כ דמתני' דנקטם לא מיירי בעלה האמצעי, דא"כ תקשי קו' התוס' דזהו ניטל התיומת, וב' תירוצי התוס' לא שייך אי נימא דסגי בכ"ש, וכדביאר בחזו"א סק"ו, וע"כ צ"ל כתי' קמא דמתני' דנקטם מיירי בראשי העלים העליונים, או ברוב ראשי העלים, וע"ז ר"ה אמר דנסדק כשר, אבל העלה האמצעי לא נסדק, משא"כ בנחלקה התיומת מיירי בעלה האמצעי, וצ"ע.

ובחזו"א סק"ח תמה על הראשונים דחילקו דנחלק הוא ברובו ונסדק בכ"ש, דהנה לפי השיטות דהימנך הוא בריחוק כ"ש, א"כ כל היכא דנקטם עלה אחד בכ"ש יש לפוסלו משום הימנך, דאין לך נתרחקו סדקיו יותר מזה, וה"ה בנטל מקצת התיום לבד יש לפסול, דהא הוי הימנך, וא"כ בהכרח דהא דהא דאמרי' דנחלק נעשה כמי שניטל נמי מיירי בכ"ש, וא"כ איך יתכן לומר דנחלק הוא ברובו, אולם לכאור' בלא"ה צ"ע דאי נימא דניטל כ"ש פסול משום הימנך מה שייך לדמותו לנחלק. [והנה כל ההכרח של החזו"א לומר דהגמ' דניטל מיירי בניטל אחד הוא רק לפי תי' הג' של תוס', אולם לכאור' י"ל דס"ל לראשונים כתי' ב' של תוס' דהוא חידוש בדין הדר, ולפי"ז הרי י"ל דאעפ"י דבניטל אחד יש לפסול משום הימנך, מ"מ בניטלו תרוייהו בעי' ניטל רובו וה"ה בנחלק, אלא דנתבאר לעיל בדין נקטם אות ד' דודאי כל של ניטל כולו עדיין הוא בכלל קטום וממילא לא שייך לומר לפי הראשונים דסגי ברובו כתי' ב' דתוס' - שמעתי מידידי הרב אלעזר מאירוביץ נ"י].

ז] בעיקר קו' הראשונים מ"ש נחלק מנסדק, הנה בשו"ע סעיף ג' פסק לענין נחלק כדעת הרי"ף, ולענין נקטם כתב דמיירי ברוב עליונים, ולענין נסדק לא פירש במאי קמיירי, ובפשוטו הוא כגוונא דנקטם שהרי ר"ה מדמי לה, ועי' בלבושי שרד דלפי השו"ע תקשי קו' הר"ן מ"ש נסדק מנחלק, ואין לומר כתי' ג' דהר"ן דהא השו"ע כתב לענין נקטם דמיירי נמי ברוב העלים, ותי' דס"ל דנחלק מיירי דנחלק רוב כל עלה ועלה, משא"כ בנסדק דמיירי בנסדקו כ"ש, ולכך בעי' הימנך, ע"ש, והביאו בבה"ל, וצ"ע דהרי המ"ב לענין נקטם הביא ב' שיטות אי בעי' נקטם רוב העלה או דסגי בכ"ש, ואי נימא דנקטם בעי רוב עלה, הרי לא שייך לומר דנסדק ברוב עלה נמי פסול, דא"כ אין מובן לדברי ר"ה, דממנ"פ אי נסדק רובו דמי לנקטם ואי נסדק מקצתו נמי דמי לנקטם, וצ"ע דהמ"ב הביא גם להך שיטות וגם לפי' הלבושי שרד.

ובעיקר הקו' לכאור' יש ליישב בפשוטו דהשו"ע דייק בלשונו וכתב דנחלק מיירי ברוב העלים ונקטם ונסדק מיירי בעלים העליונים, וזהו כנראה כוונת הגר"א דלפי' השו"ע ל"ק מ"ש נחלק מנסדק, וכוונתו כנ"ל.

ח] בהא דס"ל לשיטה הראשונה בר"ן דנחלק פסול ברובו, צ"ב דהא ר"ה מחלק בין נקטם לנסדק, ואי נסדק מיירי במשהו ע"כ דנקטם נמי מיירי בגוונא דמשהו, [דאי נימא דנקטם ברובו, וכדעת רבינו יונה, אין שום חילוק בין נקטם לנסדק], והרי מבואר בר"ן דטעמא דנקטם פסול במשהו משום דעשו ראשו כלולב, ומ"ש דנחלק בכ"ש כשר, וכן הרי מהברייתא דפריך על ר"ה מבואר דלגבי שאר הפסולים יש דין חוטמו, ור"ה חידש דיש קולא לענין נסדק, וצ"ב הסברא בזה, וכן קשה לתי' הב' דס"ל דנחלק פסול בכ"ש, דהא ביאר הריטב"א - והובא בביאור הגר"א - דטעמא משום דחיישינן דיתרבה הסדק בנענועים⁵, אולם בחי' רעק"א [עמ' רל"ב ד"ה ועל ידי] כתב דהר"ן אזיל לשיטתו לעיל

⁵ ועיקר דברי הריטב"א צ"ב דבריש הדברים כתב דנחלק כל שהו פסול דומיא דנקטם, ומשמע דהוא מעיקר הדין כיון דעשו ראשו, ואח"כ כתב דטעמא משום דעומד להסדק, ומו"ר הגרש"צ רוזנבלט שליט"א ביאר דכוונת הריטב"א דהא מבואר בתי' הב' דנחלק הוא פסול הדר אלא דנסדק לאורכו יש בו חסרון הדר ונסדק לרוחב אין בו חסרון של הדר, ולכך היה קשה לריטב"א דהא נסדק אין הסדק ניכר ומדוע יש בו פסול הדר, ולכך כתב דטעמא משום שניכר הסדק בנענועים, והיינו דהסדק מתרחב ולא מתארך, ולא משום דסופו ליסדק, אלא משום דבזמן הנענועים ניכר הסדק, ויש בזה נפק"מ אם שייך

דנקטם ונסדק [כהימנק – עי' בה"ל ס"ז ד"ה אבל] פסול במשהו כחוטמו של אתרוג, וה"ה לענין נחלק, וצ"ב באמת על הגר"א מדוע באמת ליתא בנחלק לסברא דעשו ראשו כאתרוג, ובפרט דלפי המחמירין הרי נסדק לאורכו דמי לנקטם, וא"כ כמו דנקטם פסול בכ"ש ה"נ נימא בנחלק, ובשלמא לפי רבינו ירוחם דנחלק משום לקיחה תמה, שפיר י"ל דלא שייך למילף מאתרוג לענין פסולי לקיחה תמה, אבל הרי הר"ן בריש פרקין סובר דאין פסול לקיחה תמה אלא רק פסולי הדר, [דהוכיח מהא דחסר כשר ביום ב' דאין פסול הדר בשאר ימים, ועי' ח' הגר"ז על סוכה דביאר דהראשונים אזלי לשיטתם בזה⁶], וא"כ תקשי כנ"ל.

וי"ל בב' אופנים א) דגדר פסול דנחלק אינו פסול כלולב אלא פסול בעלה, ולא שייך בזה כלל דין ראשו של לולב. ב) י"ל עפ"י מה דביאר בחזו"א דיסוד הדין דניטל משום דניטל התיום של הלולב, וממילא ס"ל דכ"ז שלא ניטל רובו אינו נחשב שניטל התיום שלו, ולא שייך בזה פסול כ"ש, דהא עדיין יש לו תיום.

ללמוד מזה לנקטם, דאם הטעם משום דעתיד להתרחב הרי לא שייך לומר כן לענין נקטם, דהא אין סופו ליחלק, אבל אי נימא כהנ"ל הרי שפיר יש ללמוד דה"ה נקטם כ"ש פסול, ועי' היטב בחזו"א סק"ה דכתב דלפי השיטות דנחלק עלה אחד מן התיומות פסול בכ"ש, ה"ה דניטל משהו פסול, ואי טעמא משום דעתיד ליחלק הרי אינו שייך לניטל, וכן משמע ברעק"א דבנחלק משהו א"א להקל כמבי"ט, כיון דהוא משום לקיחה תמה, ואי טעמא משום דסופו ליסדק, הרי בלא"ה לא שייך בזה נידון דהמבי"ט כיון דכל הפסול הוא ע"ש סופו, וכמו דלא איכפ"ל דאין לו השתא שיעור, ה"ה דלא איכפ"ל דאינו נראה לעינים, עכ"ד מו"ר שליט"א, [הודפס מבי דינא סוכות], ועוד יש לדון דכוונת הריטב"א דמצד הסברא י"ל דכ"ז דלא נחלק ברובו אין עליו שם נחלק, אלא כיון דסופו ליחלק סגי בכ"ש כדי דיחול עליו שם נחלק.

⁶ ע"ש דביאר דמש"כ רש"י ותוס' דפסולא דחסר הוא משום דין לקיחה תמה, אולי היינו רק לשיטתם דפסולי הדר פוסלין כל ז', אך להסוברים דפסולי הדר נמי אין פוסלין כל ז', י"ל דאף חסר פסולו הוא משום שאינו הדר, עיי"ש בכל דבריו, ובאמת דמפורש כן בדברי הריטב"א והר"ן בר"פ דכתבו דפסול חסר הוא משום דין הדר, ואי"ז שייך לדין לקיחה תמה, ומכאן זה הוכיחו דכל פסולי הדר כשרין כל ז', והר"ן דן לחלק בין מיני פסולי הדר עיי"ש, ולפלא שלא הזכיר מרן הגר"ז לזה.

ויש להוסיף עוד בזה, דהנה הטור בסי' תרמ"ט כתב דבשאר הימים נוטלין חסר לכתחילה, ועי' בס' תורת חסד או"ח סי' ל"ו דהוכיח כן גם מתוס' בע"ז נ"ט א', והב"י שם כתב דפשוט הוא מהא דר"ח מטב"ל ב' ונפק ב', אך הראב"ד בהל' לולב כתב דלכתחילה ודאי אין ליקח חסר משום זה קלי ואנוהו, ובפשוטו אזלי לטעמי', דהראב"ד דס"ל דפסול חסר הוא משום שאינו הדר, שפיר י"ל דאף שבשאר ימים לא נפסל שאינו הדר, אך מ"מ כיון שאינו הדר אי"ז ואנוהו, אך להטור דס"ל כדעת רש"י תוס' והרא"ש דפסול חסר הוא משום לקיחה תמה, ולי"ב כלל חיסרון הדר, הרי כיון שבשאר ימים ל"ב לקיחה תמה, כשר אף לכתחילה, ואין בזה משום ואנוהו, דהרי הוי הדר אף שהוא חסר, וביותר נראה, דלדעת תוס' והרא"ש הוא מוכרח כן מיני' ובי' דליכא חיסרון ואנוהו בחסר, דאי נימא דל"ח ואנוהו, א"כ מ"ט לא פסלו חסר בשאר ימים, שהרי כתבו תוס' והרא"ש בר"פ דפסולי הדר פוסלין כל ז' משום הידור מצוה, ומשא"כ חסר, והרי להדיא דבחסר ליכא משום הידור מצוה, ודו"ק.

ולפי"ז בחסר שאינו ניכר לעין כשאוחזו בידו, יש ליטלו לכתחילה בשאר ימים, שהרי כתב רעק"א דתלוי דין המבי"ט אם פסולו משום בדר או משום לקיחה תמה, וא"כ באתרוג חסר אין לפסול בחיסרון שאינו נראה לעין כשאוחזו בידו, אלא לדעת התוס' ודעימיהו דפסול חסר הוא משום לקיחה תמה, אבל לדעת הראב"ד והריטב"א ודעימיהו דפסול דחסר הוא משום דין הדר, אין חיסרון פוסל א"כ הוא ניכר לעין כשאוחזו בידו, וממילא בדין חסר בשאר הימים, אשר כתב הראב"ד דאין ליטלו לכתחילה, ונת' דאזיל לטעמי' דפסול חסר הוא משום הדר, הרי ממילא דכ"ז הוא בנראה לעין כשאוחזו בידו, אך כשאינו נראה לעין כשאוחזו בידו, יש ליטלו לכתחילה, שהרי לטעמייהו כל כה"ג שאין החיסרון נראה לעין הוא כשר אף ביום ראשון.

ועי' ברמ"א סי' תרמ"ט ס"ה דכתב ומותר אז לכתחילה לאכול ממנו מיום ב' ואילך ולצאת ידי מצוה עם הנשאר" ומבואר להדיא דלכתחילה מותר ליטול חסר בשאר הימים, ומד' כל הפוסקים שלא העירו בזה כלום, מבר' שהסכימו לדין זה, וצ"ע אם יש להחמיר בזה כד' הראב"ד אחרי שלא הוזכרה דעה זו בפוסקים.

ועי' ברמב"ן עמ' י"ח ד"ה וכיון דהוכיח דאין דין ראשו בלולב מהא דנסדק בלא הימנך כשר, [ואין לומר דכוונתו דנסדק יהא פסול מדין נחלק וכקו' הריטב"א והר"ן, דהא ס"ל דנחלק מייירי ברוב העלים], וצ"ע קו' דהא כ"ז שלא נסדק הרי עדיין אינו נחשב לסדוק, ומה שייך בזה פסול כ"ש, ואולי ס"ל דהימנך הוא שיעור בנסדק, וצ"ע בזה.

ט] עי' מג"א תרמ"ה סק"ו בשם רבינו ירוחם דנסדק ונחלק פסול משום לקיחה תמה ומה"ט כשר בשאר ימים, והובא במ"ב ס"ק י"ז, אולם רעק"א בתשו' [נדפס בחי' רעק"א בריש הפרק] הוכיח מתי' ב' דתוס' דפסול נחלק הוא משום הדר, ולענין נסדק עי' בריטב"א בריש פרקין דכתב דנסדק נמי פסולו משום הדר, וכן מדויק בלשונו בסוגיין, וע"ע במג"א תרמ"ח ס"ק י"ז דמחלוקת הראשונים אם באתרוג יש פסול בנסדק כ"ש, דודאי פסול דלקיחה תמה אינו פוסל בכ"ש, אלא דס"ל להר"ן דחסרון בחוטמו פסול משום הדר ולכך פסול בכ"ש.

והנה במ"א בסי' תרמ"ח הביא לדברי המבי"ט לענין פסול שינוי מראה באתרוג דאם אין נראה לעין אינו פוסל, וכתב רעק"א דרק לענין פסולי הדר שייך קולא זו אבל לענין פסול דלקיחה תמה לא שייך חילוק זה, והנה לענין נקטם ראש הלולב יש לדון דמלבד פסול הדר יש בו גם פסול דלקיחה תמה, אלא דיש להוכיח מהדס דס"ל לרש"י דנקטם ראש הדס כשר משום דעליו חופין לראשו ואין קטימתו ניכרת, ואי נימא דפסול נמי משום לקיחה תמה, מה איכפ"ל דאינו ניכר, וביותר יש להוכיח מדברי הראב"ד עמ' ה' ד"ה והיכא דליכא דין חסר בלולב, וכן יש להוכיח מתוס' בתי' הב' דכתבו דניטל ליה מאתרוג, ונקטם שאני דאינו הדר, ומבואר דליכא דין חסר בלולב, וכן יש להוכיח מתוס' בתי' הב' דכתבו דניטל עדיף מנקטם, ואי נימא דיש גם פסול חסר הרי ודאי דניטל גרע, [אולם הרי מדברי רבינו ירוחם מבואר דיש פסול חסר בלולב, ולכך כתב דנחלק ונסדק פסולים משום לקיחה תמה, וא"כ תקשי עליו דהא איהו גופא כתב כתי' ב' דתוס', וע"כ צ"ל דס"ל דבאמת ניטל אין בו חסרון של הדר ופסול רק משום לקיחה תמה, ונקטם פסול רק משום הדר].

אולם עדיין העיר מו"ר הגרש"צ שליט"א דהא מבואר בחזו"א בסק"ה דבכל נקטם יש לדון אף משום נחלק התיזומת, ומה"ט תמה החזו"א על המ"ב דפסק לענין נקטם דבעי' נקטמו שניהם, ולענין נחלק תיזומת אחד פסק דפסול, וכיון דלענין נחלק פסק המ"ב כדברי רבינו ירוחם דפסול משום לקיחה תמה, וכתב נמי להחמיר בנחלק בכ"ש, א"כ ממילא לא שייך להקל בנחלק כדברי המבי"ט, וא"כ ה"ה דיש להחמיר בנקטם משום לקיחה תמה, עכ"ד מו"ר שליט"א, [עי' מבי דינא סוכות].

אלא דיש לדחות דאי נימא כהצד דנחלק פסול בכ"ש, הרי הטעם הוא משום דעשו ראשו של לולב כחוטמו של אתרוג, והנה זה פשוט דכ"ז שייך לגבי פסולי הדר, אבל לגבי לקיחה תמה לא שייך למילף מאתרוג, וכיון דכל הצד להחמיר שלא כהמבי"ט הוא משום דיני לקיחה תמה, הרי לגבי זה לא ילפינן מאתרוג, [וכמו"כ אי נימא דטעמא דחיישינן בנחלק בכ"ש משום שמא יתרבה, הרי בנקטם לא שייך גזירה זו, אולם עי' בהערה לעיל דיש לפלפל בזה טובא].

אולם באמת דרעק"א להדי' בתשו' שם כתב דאף בלא דין הדר, שייך לדון בדין לקיחה תמה דיהא פסול בכ"ש, [דכתב שם דלדברי הר"ן דין פסול כ"ש תלוי בפלוגתא דהדר אבל לפי המחבר פסול כ"ש דנחלק אינו תלוי בפלוגתא דהדר], וא"כ לפי"ד החזו"א יש להחמיר אף בנקטם כ"ש שלא להקל כהמבי"ט. [אלא דעיקר דברי רעק"א צ"ב דלכא' הצד לפסול בנחלק משהו, הוא משום דראשו של לולב הוא כחוטמו של אתרוג דנפסל בכל שהוא, וכמש"כ הריטב"א בדף ל"א ב' דהצד לפסול במיעוט הוא דומיא דנקטם, והא דנקטם פסול במשהו פירשו הריטב"א והר"ן בר"פ דהוא משום דראשו של לולב הוי כחוטמו של אתרוג ליפסל במשהו, וז"ש רק להסוברים דפסול דנחלק התיזומת הוא משום הדר, דבפסולי הדר יש לפסול בראשו

בכ"ש, וכמש"כ כן בביאור הגר"א סי' תרמ"ח סקכ"ה דרך בפסול שהוא משום הדר יש לפסול בחוטמו במשהו, אך להסוברים דפסולא דנחלק התיומת הוא משום לקיחה תמה, לכאור' אין מקור כלל לפסול בנחלק משהו, וצ"ע].

[ועוד יש לדון דיש מקור להחמיר בכ"ש אף לא מטעם דעשו חוטמו, דהנה הב"י כתב דאף התוס' מודים לדעת הרא"ש דבג' עלים יש פסול נקטם בעלה האמצעי, והנה בשו"ע כתב דדין נקטם מיירי ברוב העלים העליונים, ועי' בבה"ל דלדעת הב"ח הט"ז והגר"א כוונת המחבר לרוב מהעלים העלים הגבוהים מהשדרה, ולענין שיעור הקטימה הביא דהלבוש דייק מלשון הרא"ש דהוא בכ"ש, אולם לדעת הנהר שלום ומאמר מרדכי כוונת המחבר לב' תיומות ובעי' קטימת רוב העלים, והנה אי נימא דשיעור הקטימה הוא בכ"ש, הרי אינו מדין עשו ראשו, דהא סברא זו לא נזכרה בדברי הרא"ש, ובפרט דכתב המ"ב דלא שייך לומר כן על ראש רוב העלים, וא"כ כיון דמבואר בב"י דתוס' והרא"ש מודו לדין קטימת העלה האמצעי, הרי יש לפסול בכ"ש, [אלא דהנהר שלום ומאמר' הוצרכו לפרש דבעי' קטימת רוב העלה מכח לשון השו"ע, אולם בדברי הר"ן אינו מוכרח] אף לא מדין הדר, ושוב אין להקל בדברי המבי"ט. וצ"ע בכ"ז].

[י' והנה עד השתא נתבאר ב' שיטות בדין נחלקה התיומת, או דפסולו משום חסרון הדר או דפסולו משום דבעי' לקיחה תמה, אולם לכאור' מצינו בזה עוד שיטה ג' -

דהנה בב"ק צ"ו א' בעי ר"פ נחלקה התיומת מהו, ת"ש וכו' מאי לאו ה"ה לנחלקה וכו', איכא דאמרי ת"ש וכו' נחלקה התיומת נעשה כמי שניטלה ופסול, ופירש"י "וכיון דלענין פסול מיפסלא, לענין מקנה נמי שינוי הוא וקני", ובעונג יו"ט סי' נ"ב [ד"ה ודע דבעיקר] כתב דמל' רש"י משמע דלאו דזה גופא שפסלו ממצותו מיקרי שינוי, רק דיליף מדברי ריב"ל דכיון דמיפסל ממצותו בזה שנחלק, אלמא דחשיב דאישתני מברייתו, א"כ ה"ה לענין קנין שינוי מיקרי אישתני מברייתו וקנה, אבל עצם פסולו מה שנפסל ממצותו ל"ה שינוי, כמו דל"ה שינוי מה דנפסלה הבהמה מקרבן, וכן מבואר בל' הראב"ד בב"ק ה"ה לנחלקה אלמא אישתני ופסול ה"נ אישתני וקנה ליה", ומבואר מלשוננו דאין השינוי מכח מה דנפסל, אלא כיון דחשיב שינוי לפסול, חשיב נמי שינוי לקנות.

אולם מצינו בראשונים ביאור אחר בגמ', דכוונת הגמ' דהא גופא דנפסל הלולב הרי"ז מחשיבו לשינוי, וממילא אעפ"י דהפסול בנחלקה התיומת הוי משום חסר או משום דאי"ז הדר, מ"מ כיון שנפסל הלולב מכח זה הוי זה שינוי לקנות על ידו, דהנה כתב הרי"ז ה"א דין י"א "גזל לולב של מצוה ונחלקה התיומת בידו, הואיל ונפסל למצותו אין שם לולב עליו וקנאו בשינוי זה", ומבואר להדי' דמכח דנפסל למצוה חשיב שינוי, [ועוד מבואר מדבריו דכל דין זה הוא בלולב של מצוה, והיינו דאם בלא"ה הוא פסול למצוה ל"ח שינוי, וכנ"ל, ועוד מבואר דרך בלולב שמיחד למצותו חשיב זה שינוי, ויבואר להלן], ובספר תלמיד הרשב"א שם כתב "פי' כיון דמעיקרא חזי למצוה והשתא לא חזי, חשיב שינוי וקני ליה", וזהו כנ"ל.

וצ"ב לשיטת רש"י והראב"ד אמאי באמת אמאי חשיב שינוי לקנות בו, ועי' במשכנות יעקב סי' קנ"ח שהוכיח מסוגיא זו דפסולא דנחלקה התיומת הוא ברוב העלים, דאל"כ ודאי אי"ז שינוי לקנות בו, אולם עדיין צ"ב להשיטות דהוא דין בעלה האמצעי, וע"ע בהליכות שלמה מועדים פ"י אות ו' דתמה בזה.

והנה זה ודאי דאי נימא דפסול דנחלקה התיומת מחמת חסרון הדר, הרי ודאי דאינו ענין כלל לדין שינוי, ואטו גזל אתרוג ועלתה עליו חזוית חשיב שינוי, וכן אי נימא דהוא משום דבעי' לקיחה תמה, הרי נמי מסתבר דאינו ענין כלל לדין שינוי, דאעפ"י דחשיב כחסר, מ"מ כמו דפשוט דגזל אתרוג ונחסר דודאי אינו נחשב לשינוי, כמו"כ נחלק ל"ח שינוי.

וע"כ מוכח דנחלקה התיומת אינו משום דהוי כחסר, ולא משום דין הדר, אלא הוא פסול מחודש דכל דנשתנה הלולב מברייתו, לית ליה תורת לולב, אלא הוצי בעלמא הוא, ולכך מדמי הגמ' דכמו דנחלקה התיומת חשיב שינוי לענין דנפסל למצוות ד' מינים, ה"נ חשיב כנשתנה לענין קנין, ועי' בשטמ"ק שם דהביא מהרמ"ה "ומדלענין מצוה פסול אע"ג דלא חסר ולא מידי, אלמא הוי לי' כי הוצי בעלמא, גבי גזלן נמי קני, דמעיקרא לולבי והשתא הוצי", ומבואר להדיא דפסול דנחלקה התיומת פסולו משום דחשיב כהוצי בעלמא, ומשו"ה מדמה לה הגמ' דהוי שינוי אף לדין גזילה.

ולפ"ז נראה דלדעת רש"י ודאי דנחלקה התיומת פסול אף ביו"ט שני, דכיון דפסול דנחלקה התיומת משום דחשיב הוצי בעלמא ולית לי' שם לולב כלל, הרי ודאי דיש לפסלו אף ביו"ט שני, דאף לדעת הרמב"ם ודעימי' דאף פסולי הדר הוכשרו בשאר ימים, מ"מ היינו רק בכל הפסולים דלא פקע עיקר שמם מינייהו, אך כל שפקע ממנו שמו, ולא חשיב כלל לולב ודאי דיש לפסלו אף בשאר ימים, [וכע"ז הא דמבואר בריטב"א ר"פ דלולב שהוא אופתא או שנשרו רוב עליו או שנפרצו עליו וכו', כל אלו אין שמם עליהם וכמינים אחרים דמו, ולפיכך נוהגין כל ז' ואפי' בגבולין שהן מדבריהם ואפי' בשעת הדחק וכו', וכן עי' בריטב"א ובר"ן לק' ל"ב א' דכתבו על דינא דלולבא דסליק בחד הוצא, דמדאמרי בעל מום הוא, משמע שפסולו מגופו ופסול כל שבעה ואפי' בזה"ז וכו', והיינו דכיון דהוי בעל מום, לי"ל כלל תורת לולב ובדאי דפסול כל ז'].

[אולם צ"ע עדיין דבהל' לולב להראב"ד מבואר דפסול דנחלקה התיומת הוי בכלל נפרצו עליו, עייש"ה, ובמה שפי' איבעיא דר"פ, ובפסולא דנפרצו עליו מפורש בדבריו בסוף ההלכות דכשר בשאר ימים, ולפ"ז ה"נ נחלקה התיומת כשר בשאר ימים, ומבו' לפ"ז דהוי פסולו משום הדר, כמבו' בראב"ד שם דכל הנך דאין פסולין בשאר ימים הוא משום דפסולין הוא משום הדר, וזה דלא כמבואר בדעתו בב"ק דפסול נחלקה התיומת משום דחסר בצורת לולב, וא"כ הרי יהא פסול אף בשאר ימים, וצ"ל דס"ל דאעפ"י דפסולו משום חסרון הדר, אולם הא דאינו הדר הוא משום דנשתנה מברייתו ואבדה צורתו ממנו, וצ"ע עדיין].

והנה לפי הנ"ל ע"כ מבואר דתוס' והריטב"א והר"ן ורבינו ירוחם ס"ל דכוונת הגמ' בב"ק כדברי הריא"ז דזה גופא דנפסל הלולב הוי שינוי].

ולכא' יש בזה נפק"מ גדולה לדינא בגזל לולב פסול ונחלקה התיומת, דלדעת רש"י ודעימי' ודאי חשיב שינוי, כיון דמעיקרא לולבא והשתא הוצי, ומה לי שהי' פסול מתחילה, וכן מצאתי דכתב מרן שליט"א באילת השחר בב"ק שם, [אם לא בגוונא שאף פסולו מתחילה הי' דלא חשיב כלל לולב], אך לדעת תוס' ודעימיהו ודאי דל"ח שינוי, שהרי כל מה דהוי שינוי הוא במה שנפסל למצותו, ואי מעיקרא ל"ה ראוי למצותו ודאי ל"ח שינוי, וכ"ה להדיא בלשון הריא"ז דדוקא בלולב דחזי למצוה הוא דחשיב זה שינוי.

והנה בתורת חיים בב"ק שם הק' על דמבואר בגמ' שם דגזל לולבא ועבדינהו הוצי קני, דמעיקרא לוליבא מיקרי והשתא הוצי, והק' דתיפו"ל דמיפסל פסלי' כדאמר בסמוך בנחלקה התיומת, ותי' דאיירי דגזל לולב הפסול כגון שנפרצו עליו, עכ"ד, וזהו רק לפי' הריא"ז ודעימי' דמה שנפסל חשיב שינוי, וכנ"ל, אבל לדעת רש"י ודעימי' דהא דחשיב שינוי אינו מכח הפסול כלל, הרי ודאי דאף בלולב הפסול שנחלקה התיומת חשיב זה שינוי, וכנ"ל, ותיקשי לדידהו קו' התו"ח דתיפו"ל שנפסל בכך, שהרי בלולב דעבדי' הוצי ודאי דאין שם לולב עליו, וא"כ מטעם זה ליחשב שינוי, אולם הרי לדעת רש"י ודעימי' ל"ק כלל, דהא זהו באמת טעם הפסול באופן דמעיקרא לולבי והשתא הוצי, והוי

חד טעמא עם הא שנפסל בכך, דהא אף מה דבנפסל חשיב שינוי, הוא משום דלא חשיב לולב אלא הוצי בעלמא, וכמו שפי' כן הרמ"ה, ובגזל לולבא ועבדי' הוצי פשיטא דעי"ז ל"ח לולב, וא"צ להוכיח כן מהא שנפסל למצותו. עוד יש לדון דהנה בתשובת הגרע"א דנפק"מ בטעמא דנחלקה אי משום לקיחה תמה או משום הדר בדינא דהמבי"ט דבעי' נראה לעינים, דלהנ"ל לדעת רש"י דפסול נחלקה התיומת משום דחסר בצורת לולב, מסתברא דאף שאי"ז ניכר לעין רק כשמעיין היטב, ה"ז פסול, אולם י"ל דבכה"ג חשיב אכתי צורת לולב, אך מ"מ אי"ז שייך לכלל דהמבי"ט. וכן יש לדון דבתוס' ב"ק צ"ו א' ד"ה נחלקה, והרא"ש ב'פ' לולב הגזול סי' ו', כתבו בדעת הגאונים בפסולא דנחלק התיומת דהיינו בנחלק העלה העליון בראש הלולב, די"ל דאף לדבריהם אינו פסול אא"כ שנשתנה מבריותו שהי' מתחילה תיומת מחוברת כזה הענין ונחלקה, אבל אם לא היתה התיומת מחוברת מתחילה כשר, ונראה דל"ש לחלק כן, רק אם נפרש דפסול דנחלקה התיומת הוא משום דחשיב כחסר, דבזה י"ל דל"ח חסר אם מתחילת ברייתו הי' כן, וכן אם הפסול מטעם הדר, י"ל דרק אי נשתנה מבריותו ל"ה הדר, אך לדעת רש"י ודעימ' דפסולא דנחלקה התיומת הוא משום דחסר בצורת לולב מסתברא דאין חילוק איך הי' מתחילת ברייתו, דאי אי"ז צורת לולב, הרי שאף שמתחילתו הי' כן לאו לולב הוא, ואם כשהי' כן מתחילת ברייתו ה"ז כשר, הרי בע"כ דהוי זה צורת לולב, וא"כ בדין דאף אם הי' מתחילתו מחובר ונחלק ליכא חסרון בצורת לולב.

אולם עדיין צ"ע לשיטות דגזל לולב ונחלקה התיומת חשיב שינוי מחמת מה דנפסל למצותו, דמ"ש מגזל בהמה ונפל בה מום דאומר לו הרי שלך לפניך, אעפ"י דנפסלה מליקרב, ובפשוטו י"ל דלולב עומד טפי למצוה מבהמות, דסתם בהמות לאו למזבח קיימי, וכמבואר ברש"י בב"ק צ"ו ב' דמה"ט ל"ח שינוי לקנות על ידו, ובפרט למה דדיקנו לעיל מל' הריא"ז דרק בלולב המיוחד למצותו הוי שינוי, וא"כ ודאי אינו דומה לגזל בהמה ונפל בה מום ונפסלה מע"ג המזבח דלא קאי כלל למזבח.

אולם עדיין צ"ע לדעת תוס' ב"ק צ"ח א' ד"ה הצורם שפי' דמתני' דגזל בהמה ונפסלה מע"ג המזבח איירי בבהמה קדושה דודאי לגבי מזבח קיימא, והרי שדעתם דאף בבהמה קדושה ל"ה שינוי במה שנפל בה מום ונפסלה מליקרב, והרי דלא חשיב שינוי מכח מה דחייל ע"ז פסול,⁷ וא"כ מ"ש מלולב שנפסל דחשיב שינוי.

ונראה לומר דהנה בתוס' ר"פ הגזול עצי"ג ב' ד"ה עצי"ג כתבו דשפוי שאין משתנה שמו בכך ל"מ לקנות, וכן אמרי' לקמן גזל דיקלא וקטלי' לא קני, דיקלא ועבדי' גובי לא קני דגובי דדיקלא מיקרי, אבל בעבדינהו כשורי קני מעיקרא גובי והשתא כשורי, עכ"ל, והיינו דאף בגוונא דנשתנה הדבר מבריותו ל"ח שינוי רק אם נשתנה שמו. והנה מב' מד' התוס' דמכח הך כללא הוי נמי דינא דגמ' בדף צ"ו א' בגזל דיקלא וקטלי' וכו', והיינו דודאי הוי זה מעשה שינוי, ואך שכיון שאין משתנה שמו בכך ל"מ לקנות, ולפ"ז נ' פשוט דה"נ כל המשך הסוגיא הוי מכח זה, וזמש"א רבא דגזל לולבא ועבדינהו הוצי קני דמעיקרא לולבי "מיקרי" והשתא הוצי, והיינו דזה ודאי דאיכא בזה

⁷ וזה שלא כדעת רש"י ב"ק צ"ו ב' דפי' להדיא דאי סתם בהמות למזבח קיימי, הי' חשיב זה שינוי, וי"ל דאולי לטעמייהו, דהנה בפירש"י גיטין נ"ג ב' מב' דמלבד האופן הרגיל דשינוי, אי' נמי אופן נוסף דדבר הניזק, דע"י דנעשה נזק בהגזילה אי"ז כעין שגזל, אך בתוס' שם מב' דפליגי ע"ז, ועי' ח"י מרן הגרי"ז, ואכמ"ל, ולפ"ז נראה דאם דנין דיחשב שינוי מה שנפסלה הבהמה למזבח, הרי שלדעת רש"י, כמו דחשיב זה נזק לחייב בצורם אוזן פרתו, ה"נ אי"ז כעין שגזל, כיון דהוי זה דבר הניזק, אך לדעת תוס' הרי ליכא כלל דין דדבר הניזק ל"ח כעין שגזל, ורק אם נשתנה הדבר אינו כעין שגזל, ולשם נשתנה לא מהני כלל מה שחל ע"ז פסול להקרבה, ודו"ק.

מעשה שינוי, ואך דמ"מ הרי בעי' שישתנה שמו, וע"ז אמר רבא דנשתנה שמו מלולבא להוצי, ונ' דזהו גם מה דבעי ר"פ בנחלקה התיומת, דהגם דזה הוה פשיטא לי' דחשיב זה מעשה שינוי בגוף הלולב, מ"מ כיון דבעי' שישתנה שמו, הרי שבזה מיבעיא לי' אם נשתנה שמו בכך או לא, ולפ"ז נ' דזהו דפשיטא דכיון דמיפסיל חשיב זה שינוי, דהאמנם אם היינו דנים על עיקר תורת שינוי, ל"ה מהני מידי מה שנפסל, דהרי חלות פסול ל"ח כלל שינוי, וכדחזי' בגזל בהמה ונפסלה מע"ג המזבח, אך כיון דבנחלקה התיומת הוה פשיטא לן דאי' בזה מעשה שינוי, ואך דאיבעיא לן אי נשתנה שמו, הרי דכיון שנפסל ע"ז הרי נשתנה שמו מהכשר לפסול, וכיון שנשתנה שמו ע"ז תו ממילא דהדר הוי עיקר מה שנחלקה התיומת שינוי, כיון שנשתנה שמו ע"ז, ודו"ק היטב.

ולפ"ז מיושב היטב הא דנחלקה התיומת חשיב שינוי מכח שנפסל, ובהמה ונפסלה מע"ג המזבח ל"ח שינוי מכח שנפסלה, ולמש"נ נ' דגזל בהמה ונפל בה מום צ"ל דל"ח כלל מעשה שינוי בגוף הבהמה, וכדחזי' שלא הוכיחו התוס' מזה, דל"מ שינוי מעשה בלא שנשתנה שמו, והיינו משום דכלל ל"ח שנשתנה עיקר הבהמה, וע"כ ל"מ בזה מידי מה שנפסלה מע"ג המזבח, ורק בגזל לולב ונחלקה התיומת דהוי מעשה שינוי, מהני הא דנפסל לחשבו שנשתנה שמו ע"ז, וכמש"נ.

ולפ"ז בגזל א' מד' מינים ונפסל אם הוא באופן דנפסל בלא שנשתנה כלל, כגון בעלתה חזוית, דנ' דל"ח כלל שינוי, וכן בהרבה מן הפסולים, ל"מ כלל הא שנפסל לחשבו שינוי לקנות על ידו.

סוכות תשס"ט

הערות בסוגיא דמצוה הב"ע

א

יסוד האחרונים בגדר מהב"ע, הראיות והנפק"מ בזה

(א) דנו האחרונים בגדר דין מהב"ע אם הוא דין על הגברא דאינו יוצא יד"ח מצוה באופן דעובר בעבירה, או דגדר דין מהב"ע דחל פסול בחפצא לקיום מצוות, או דיש בזה ב' דינים, והביאו לזה כמה ראיות.

(א) עי' בריטב"א ל"א א' דהק' אמאי ס"ל לרבנן דתוקף סוכתו של חבירו יוצא יד"ח, הא הוי מהב"ע, ותי' דכיון דאינו קונה לא חשיב מהב"ע, וכ"כ בהשגות הראב"ד על הבעה"מ, וצ"ב סברתו הא ודאי ישיבתו בעבירה, ובשו"ת חמדת שלמה סי' ל' ושער"י ש"ג פ"ב ובשיעורי הגר"ח [על ב"ק ב"ב בסופו] יסדו מכח דברי הריטב"א דדין מהב"ע הוא דין דחייל בחפצא דאינו ראוי למצוה, אבל אי לא חייל פסול בחפצא ליכא דין מהב"ע, [ולהלן ענף ב' סק"ז יתבאר בעזה"י ישוב אחר על הגמ'].

(ב) הירושלמי בשבת פ"ג ה"ג הק' מ"ש מצה גזולה דאינו יוצא יד"ח משום דהוי מהב"ע מקורע על מתו בשבת דיצא ידי קריעה והא הוי מהב"ע⁸, ותי' הירושלמי תמן גופה עבירה ברם הכא הוא עבר עבירה, כך אני אומר [ובכ"י יו"ד סי' ש"מ ביאר דהוא בלשון בתמיה] הוציא מצה מרשות היחיד לרשות הרבים אינו יוצא בה ידי חובתו בפסח, ובארו חמד"ש ושער"י דכוונת הירושלמי לתרץ דשני מצה גזולה דחייל פסול בחפצא, אבל בקורע בשבת לא חייל פסול בחפצא של הבגד, אלא דהגברא עבר על איסור קורע.

⁸ ויל"ע בקו' הירושלמי דהא אי בטלה המצוה הוי מקלקל ושוב אין כאן עבירה, וממילא נימא דיוצא ידי קריעה, אולם עי' בריטב"א יבמות ק"ג ב' דהק' אמאי תוקע בשופר של ע"ז לא יצא נימא מאי דעבד עבד, ותי' דכיון דהנאתו תלויה ביציאתו נימא לא יצא ולא ינהג, דאם אתה אומר דהחליצה כשרה ע"כ הוא נהנה, ומבואר דהסברא נותנת דלא יצא ידי קריעה, אעפ"י דממילא לא יהא לו עבירה, וצ"ע בכ"ז.

והנה הרמב"ן בתוה"א הביא לדברי הירושלמי ולמד מינה דקורע בגד גזול אינו יצא ידי קריעה, ולכאור' לפי הנ"ל הרי ודאי דליכא איסור חפצא אף כשהוא גזול, דהא אין הבגד חפצא של מצוה⁹, [וע"כ דהרמב"ן למד לתי' הירושלמי באור"א, ויתבאר בעזה"י להלן ענף ב' סק"ו].

(ג) בחי' ר' ראובן סי' ג' הביא ראייה דהוא חלות פסול, מהא דהרמב"ן במלחמות כתב דקרבן גזול לא רק דאינו לשם חובה, אלא הוי קרבן פסול, והוכיח כן הגר"ר מהא דמבואר בגיטין נ"ה ב' דשוחט גזול בחוץ אינו חייב משום שחוטי חוץ, כיון דאינו ראוי לפתח אוה"מ, ומבואר דהוי פסול לגמרי דאל"כ אמאי חשיב כאינו ראוי לפתח אוה"מ, א"כ מוכח דאי"ז רק דין בקיום המצוה, אלא הוא חלות פסול.

(ד) עי' בתוס' ד"ה משום דהביאו דיש ספרים דגרסי דאתרוג של אשירה פסול משום מהב"ע, ותמהו עליהם דודאי טעמא משום כתותי מכתת, אולם עי' בר"ח בדף ל"ה דגרס הכי, וכן עי' ברמב"ם בפה"מ דביאר דלולב של אשירה הוא משום דין מהב"ע, והנה לכאור' צ"ב דהא בעיר הנדחת לא נעשה עבירה בממון, דהא זהו דין שריפה דנאמר בעיר דאנשיה עבדו ע"ז, אבל בממון לא נעשה שום איסור, ובאגרו"מ או"ח סי' קפ"ח כתב דאגב אשירה נקטו לה, ותמהו דהא עיקר טעמם של הנך דגרסי הכי משום דס"ל דליכא דין שיעור באתרוג אלא בעי' גמר הפרי, וכמבואר ברא"ש סי' ט"ו, וא"כ ע"כ דגם באתרוג של עיר הנדחת טעמי' משום מהב"ע, ובחי' ר' ראובן שם הוכיח מזה דגדר דין מהב"ע דהפסול חייל בחפצא, וס"ל לתוס' והרמב"ם דלא בעי' דיעשה עבירה בגוף החפץ, אלא כיון דחייל על החפץ דין העבירה אית ביה דין דמהב"ע, ועי' להלן ענף ג' דבעזה"י יתבאר בזה עוד בשיטת הרמב"ם.

(ה) עי' שטמ"ק נדרים י"ז א' בשם הרנב"י דהאומר קונם ישיבת סוכה עלי אם עבר וישב יצא יד"ח סוכה, וצ"ב אמאי אינו מהב"ע, והוכיח מזה מו"ר הגרי"ג שליט"א בשיעורי נדרים י' א' דבעי' שיהא העבירה בחפצא.

(ו) והנה יש בכ"ז נפק"מ לגבי קר' תוס' בדף ט' א' - דבתוס' שם הק' למאי בעי' קרא למעט סוכה גזולה, הא הוי מהב"ע, ותי' דמהב"ע הוא רק מדרבנן, ובמהרש"א ל' א' הק' דבתוס' הכא מבואר דמהב"ע הוא דאור', דהא דנו להך דין בלימוד הפסוקים, ומצינו באחרונים הרבה תי' בזה.

א. במנח"ח מצוה שכ"ה תי' על קר' תוס' דהחויב לאכול בסוכה הוא רק בלילה הראשון, אבל בשאר הימים אינו אלא איסור לאכול מחוץ לסוכה, ובעי' לקרא דסוכה גזולה פסולה אף בשאר ימים, דהא ליכא מצוה, ולא שייך בזה דין מהב"ע, אולם בשער"י הנ"ל תמה כיון דמהב"ע הוי פסול בחפצא, וא"כ ודאי כיון דחייל שם פסול גזולה, אי"ז סוכה כשירה, ואף בשאר ימים חשיב כאוכל חוץ לסוכה.

ב. בקוב"ש ח"ב סי' ל"ג תי' לקר' תוס' דנפק"מ אם עובר על כ"ת ביום הח' בסוכה גזולה, דמדין מהב"ע הוא עובר על כ"ת, דכיון דהוא דין במעשה המצוה דעובר במה דהוא יושב ביום הח', לא איכפ"ל דהוא סוכה גזולה, אבל לבתר קרא דלך אינו עובר בכ"ת, אולם נראה דכל זה רק לפי המנח"ח דהוא דין בגברא דאינו מקיים את המצוה, אבל לפי הגרש"ש ודאי דאף משום דין מהב"ע ליכא כ"ת. [ובגמ' פסחים בדף ע"ב ב' מבואר דיבם נדה קנה בדיעבד, וחשיב דקיים מצוות יבום, ותמהו האחרונים הא הוי מהב"ע, ותי' בברכ"ש יבמות סי' ב' ובקוב"ש עי' י"ד דבגוונא דהמצוה הוא התוצאה ולא קיום המעשה, ליכא דין מהב"ע, ובזה יישב בקוב"ש עי' קר' המנח"ח מצוה א' אמאי בממזר מתקיים דין פו"ר, הא הוי מהב"ע, וע"כ דשאני פו"ר דהעיקר הוא התוצאה, ולא מעשה הביאה, אולם לכאור' לפי יסוד הגרש"ש לא שייך לחלק הכי, ומשום דכל דחייל פסול בחפצא ליכא כלל מעשה מצוה ולא שייך לחלק בין מעשה לתוצאה, אולם לפי הגרש"ש בלא"ה ל"ק מעיקרא כלל, דהא בכה"ג לא חייל פסול בחפצא באשה ובבן, אבל באופן דחייל פסול בחפצא ודאי אין חילוק אם עיקר המצוה במעשה או בתוצאה]¹⁰.

⁹ ובהכרח דבעי' חפצא דמצוה, דהא חזי' דדנו התוס' דלולב כל השנה אינו חפצא של מצוה, ולכך ליכא חסרון דנעבד בו עבירה, אבל אם נעבד בו עבירה אחרי דאגדו דנעשה חפצא של מצוה, חייל עליה דין מהב"ע, ויבואר להלן בענף ב'.

¹⁰ והנה כתב הרמב"ם פ"ג מנדרים ה"ו דהאומר מצה בליל פסח אסורה עלי, או ישיבת הסוכה אסורה עלי, אם עבר ואכל או ישב לוקה, והק' בשו"ת אבנ"מ לפי הריב"א דלא אמרי' בנדרים עשה דוחה ל"ת משום דאיכא עדיין נמי עשה, א"כ אמאי לוקה הרי הלאו נדחה, ותי' מו"ר הגרש"מ ז"ל דלכאור' קשה על הריב"א איך יתכן דקיים מ"ע, הרי כיון דעדיין העשה קיים נמצא דהוי מהב"ע, [והאריך בזה בחמד"ש סי' ל"א], אולם יש לומר דיש לחלק בין מצוות דהתכלית הוא קיום המצוה, למצוות דהתכלית הוא התוצאה, דבמצוות דהתכלית הוא קיום המצוה כמו מצה וסוכה ותפילין שפיר י"ל דכל דהוי מהב"ע ליכא קיום מצוה, אבל במצוות כיוסוי הדם וטהרת מצורע וכדו' דהעיקר הוא התוצאה, לא שייך בזה דין מהב"ע, דהא המצוה מתקיימת אף בלא קיום המצוה מצד הגברא, [ולעיל הובא דכע"ז נקטו הגר"ד והגר"א לענין קנין יבום בנדה], וממילא מיושב היטב קר' האבנ"מ

ג. עי' במנח"ח מצ' שכ"ה כתב דאם גזול פסול משום מהב"ע יהא שיעורו בג', שהרי כיון דאילו היה אויר היה הסוכה פסולה, ממילא כל דהוא בא מחמת העבירה נידון כאויר, אבל אי נימא דפסולו משום המיעוט דלך הוא נידון כסכ"פ ונפסל בד', אולם לכאור' י"ל להיפוך דמשום מהב"ע יפסול בד' ומשום לך יפסול בג', דהנה בהא דנקט דמשום מהב"ע פוסל בג', הנה לפי הגרש"ש דפוסל את הסוכה, הרי אדרבא י"ל דנידון כסכך פסול ונידון בד', ולגבי הא דנקט בפשוטו דמשום לך נידון בד', יש לדון דהנה מבואר בדף ל"א א' דפסול גזול נאמר גם בדפנות, וביאר בחי' הגר"ח עהש"ס סי' ס"ד עפי"מ דיסד בחי' ר"ח הלוי פ"ו הט"ו דטעמא דהרמב"ם דיש דין עצי סוכה בדפנות, כיון דאינו דין בסכך אלא דין בכל מה דנתקיים בו מצוות סוכה, וה"ה נמי הא דבעי' לכם אינו פסול בסוכה אלא הוא תנאי שנאמר בקיום מצוות סוכה דיהא משלך, והנה לפי הגר"ח ודאי מסתבר דשיעורו בג' ולא בד', דכיון דבלא"ה לא היה סוכה חשיב כאויר, וזהו להיפוך מהמנח"ח, וא"כ מיושב קו' תוס' אף לפי הגרש"ש, דנפק"מ דמשום מהב"ע בעי' ד' והוי סכך פסול, אבל משום דין לך דהוי פסול בסוכה, יהא נידון בג'.

ד. מובא בשם הגר"ח דתי' דנפק"מ בב' טפחים סכך פסול וב' טפחים סכך גזול, דאי משום מהב"ע כיון דאין המצוה באה ע"י העבירה, שהרי אף לולי הסכך הגזול נמי כשר כדין ב' אויר וב' פסול דאין מצטרף, אבל אי נימא דפסול משום לך הרי"ז מצטרף לשיעור ד' פסול, ועי' בזכרון שמואל סי' כ"ט סק"ה דכתב דלפי הגרש"ש אינו כן דכיון דמהב"ע הוא פסול בחפצא נמצא דגם לפי הטעם דמהב"ע איכא סכך פסול בשיעור ד', ויש לפלפל דמ"מ כיון דמבואר בתוס' דבעי' דהמצוה תהא מחמת העבירה, הרי בכה"ג אין המצוה מחמת העבירה, דהא אויר ב' כשר, אולם יש לדון דמ"מ כיון דהשתא יש כאן סכך גזול הרי סו"ס חייב להשתמש בו.

ה. עוד הביא בזכרון שמואל שם סק"ד בשם הגר"ב דליישיב דנפק"מ באופן דמניח סכך גזול על סכך כשר, דמשום מיעוט דלך נידון כסוכה תחת האילן, וכן נפק"מ באופן דגזול ושילם על הגזילה דמשום המיעוט דלך פסול מדין תעשה ולא מן העשוי, [עי' בה"ל סי' י"א לגבי ציצית גזולה, ופרמ"ג סי' תרל"ז משב"ז סק"ד ובאפיקי ים ח"ב סי' ל"ג], אולם אי נימא כהגרש"ש א"ש היטב דאף אם כל הפסול היה מדין מהב"ע נידון כסוכה תחת האילן, ויש בזה חסרון דתעשה ולא מן העשוי.

ו. ועי' בהגר"א סי' תרמ"ט ורע"א שם דכתבו ליישיב דנפק"מ לגבי אחרים דמשום מהב"ע פסק השו"ע שם דשרי ומשום לך פסול אף לאחרים, וצ"ב אמאי פסול לאחרים הא ליכא דין לך, וכעיי"ז תמה בבה"ל תרל"ז ס"ג על מה דכתב במג"א שם סק"ו דכמו דבלולב אין אחרים יוצאים יד"ח ביום הראשון, ה"נ אין אחרים יוצאים ביום הראשון בסוכה גזולה, ותמה הבה"ל כיון דאינו מתכוין לגזולו, מדוע שיהא אסור הא לא בעי' לכם, ומוכח מזה דדין סוכה גזולה הוא פסול בעצם, דכיון דהסוכה גזולה היא פסולה, ועי' מקראי קודש דהביא מהגר"ז דלפי הגר"א יהא אסור אף לנגזל דהוי פסול בחפצא, ודומיא דקרבנו ולא הגזול דמבואר ברש"י ב"ק ס"ו ב' דפסול אף לנגזל, וזהו חידוש גדול, ועי' תוס' רי"ד ב"ק ס"ו ב' דג"כ מתבאר מדבריו הכי.

ז. ועי' היטב באבי עזרי דמדבריו יוצא דיש נפק"מ בקרקע גזולה, דמשום מהב"ע ליכא פסול בקרקע, דכיון דבעי' פסול בחפצא, ממילא אינו שייך בקרקע שהרי אינו מגוף הסוכה, אבל משום גזול יהא פסול אף בקרקע.

ח. אולם באמת דלכאור' לפי החמד"ש והגרש"ש יש ליישיב קו' התוס' בפשיטות, דהנה בפנ"י ביאר סברת הגמ' דמתוך שיוצא בשאול יוצא בגזול, דמה"ט לא שייך דין מהב"ע בלולב הגזול, וא"כ ה"נ י"ל לגבי סוכה דאי לאו קרא דלך כיון דס"ל לרבנן דיוצא בשאול לא שייך בזה דין מהב"ע, ורק לבתר קרא דלך שייך לפסול מדין מהב"ע, ודוק.

ט. ועי' בשאג"א סי' צ"ט דתי' דנפק"מ בגזול עכו"ם לפי היראים דאף למ"ד דגזול גוי מותר אינו שלו, וכ"כ בנוב"י תנינא או"ח סי' קל"ד והישוע"י או"ח תרל"ז סק"ב, ועי' באחיעזר ח"ב סי' מ"ז סק"ח דהביא דברי המג"א תרל"ז סק"ב דלפי היראים אסור לעשות סוכה ברה"ר, כיון דאף אי הוי של גוי, אינו שלו, ותמה עליו דהא בסוכה ליכא דין שלך דשאולה נמי כשר, וכן תמה באבי עזרי על תי' השאג"א דמה איכפ"ל דאינו שלו הא שאולה נמי כשר.

דהרמב"ם מייירי במצוות סוכה ומצה דכל התכלית הוא קיום המצוה ובכה"ג אף הריב"א מודה דליכא עשה שידחה ללאו דכיון דעדיין עובר בעשה הוי מהב"ע.

י. עי' בכו"ח תנינא סי' מ"ט בהגהות לפתח הבית ס"ק א' דהעיר דיש נפק"מ בקנה מנכרי באמצע השנה, [ובתו"ד מבואר דאיסור אוונכרי הוא רק איסור בסוכה ויש להאריך בזה].

ז) ובשו"ת משנת ר"א סי' י' נקט דבאמת יש במהב"ע ב' דינים, דהא בירושלמי יליף לדין מהב"ע מקרא דאלה המצות, ומוכרח מהראשונים דאף הבבלי סובר לדרשת הירושלמי, דהא הרמב"ן בפסחים ל"ה ב' הביא מתוס' דליכא דין מהב"ע רק בקרבן ולולב דמהללין בה, ותמה דבירושלמי מבואר דגם במצה גזולה יש דין מהב"ע, וקשה דהרי י"ל דהירושלמי לשיטתו דיליף לה מקרא דאלה המצות, ולכך זה שייך בכל המצוות, ומנלן דגם לבבלי דיליף לה מקרא דגזול דומיא דפסח י"ל דרק בלולב וקרבן איתא לדין מהב"ע, וע"כ דפשיטא לרמב"ן דהבבלי נמי מודה לדרשת הירושלמי, אלא דדרשת הירושלמי שייך באופן דעובר עבירה בזמן עשיית המצוה, ועדיין אין לנו ראיה דגם בגזול דהמצוה אחר העבירה דנמי שייך דין מהב"ע, וע"כ בעי' לקרא דגזול דומיא דפסח, ודינא דאלה המצוות הוא רק דין בעשיית הגברא למצוה, אבל דינא דגזול דמיא דפסח הוא דין פסול בחפץ, ועוד הכרח לזה י"ל דהא בפשוטו אין שייכות בין מצוות הקרבת הקרבן להכשר הקרבן, וכדחזי' בקידושין י"ג ב' דאשה שמתה יביאו יורשים עולתה, אעפ"י דודאי ליכא קיום מצוה, אלא עולה לבעלים לחובה אף בלא קיום מצוות הקרבה, ומ"מ פסול בגזול משום דחייל פסול בחפצא, וכן לגבי לולב אי נימא דהשתא אינו עובר על גזל, [עי' להלן בדברי הפנ"י] בהכרח דבעי' לפסול בחפצא.

ח) ובזה ביאר הגרא"ק דברי ר"ח התמוהים דכתב דדינא דשמואל דשרי ביום שני מיירי לאחר יאוש, וביאר דס"ל לר"ח דיש ב' דינים במהב"ע, אולם הא דליכא ביום ב' דין מהב"ע הוא רק לדין מהב"ע דחייל בחפצא, אבל הדין דאלה המצוות נאמר גם בשאר הימים, וממילא קודם יאוש דאיכא איסור בנטילת הלולב שייך אף בשאר הימים דינא דמהב"ע, אבל לאחר יאוש ליכא איסור בנטילת הלולב, וממילא לא שייך דינא דאלה המצוות, ומשום דינא דגזול דומיא דפסח הא ליכא בשאר ימים.

אולם האמת תורה דרכה דודאי אזיל ר"ח לשיטתו במה דמבואר בדבריו בתחילת הסוגיא דקודם יאוש לא מהני אף לולי הטעם דמהב"ע, דאיכא דין לכם גם בשאר ימים, ורק לאחר יאוש מהני, ולכך כתב דדינא דשמואל מיירי רק לאחר יאוש, דקודם יאוש בלא"ה לא מהני, כיון דאיכא דין לכם, אלא דעיקר דבריו צ"ב טובא הא ליכא דין לכם בשאר ימים.

וראיתי לבאר בכמה מחברים דמוכח דבדינא דלכם נתחדש ב' מילי, חדא דבעי' ולקחתם לכם, שיהא לקיחת בעלות, ותו נאמר דין בחפצא דחפצא שהוא גזול פסול, [עי' היטב לשון תורי"ד ב"ק ס"ו לגבי סוכה גזולה], ומה דנתמעט ביום השני הוא רק בפסולי חפץ ולא בפסולי מעשה המצוה, ולכך קודם יאוש פסול נמי ביום השני, שהרי יש דין ולקחתם שיהא לקיחת לכם, והך דינא נאמר בכל הימים, אבל לאחר יאוש דליכא חסרון בלקיחה, אלא דבעי' לפסול משום דהוא חפצא הגזול, בהא נקטי' דליכא להך חסרון בשאר ימים.

ט) ובעיקר הדבר דיש חילוק בין המיעוט דאלה המצוות למיעוט דגזול דומיא דפסח, יש עוד ליישב עפ"י, דהנה הבעה"מ פסק כשמואל, ונקט דאף בדאו' ס"ל לשמואל דליכא דין מהב"ע, והק' בשאג"א סי' צ"ח דהא מבואר בר"ה כ"ח א' דהתוקע בשופר של שלמים או של עולה לא יצא יד"ח, ונקט השאג"א דהוא מדין מהב"ע, ואף המ"ד דפליג הוא רק משום דס"ל דמללה"נ, וממילא ליכא עבירה, וא"כ מבואר להדי' דקיי"ל דאמרי' מהב"ע.

אולם להנ"ל א"ש היטב, דבאמת בגזול אין לפסול רק משום הפסול בחפצא, דהא ליכא גזילה בנטילתו, [וכנ"ל מהפנ"י והאחרונים, ועכ"פ ודאי דמבואר ברמ"א דשייך בזה דינא דניח"ל לאיניש וכו'], ובזה קיי"ל דליכא דין מהב"ע דחייל פסול בחפצא, אבל עדיין איכא דינא דאלה המצוות דכל דבשעת קיום המצוה עובר עבירה אינו יוצא יד"ח, ולכך ס"ל לאמוראי בר"ה דתוקע בשופר של עולה דעובר על איסור הנאה בשמיעתו, שייך דינא דאלה המצוות.

אולם עי' בטו"א שם דנקט דבאמת אינו מדין מהב"ע, אלא מדין א"ע ל"מ, והביאו רע"א ח"א סי' קכ"ט, וכן מתבאר ברמב"ן ביבמות ק"ג א', והאריך בדבריו בקובה"ע סי' ??? דס"ל דכוונת הגמ' לדינא דא"ע ל"מ, וקשה אמאי לא דנו אף מחמת דינא דמהב"ע, וי"ל דס"ל לרמב"ן דמהב"ע הוא רק פסול בחפצא, ובהקדש דאסור ליהנות מחמת קדושתו אינו נחשב כחפצא דפסול, אלא דלגברא אסור לקיים מצות, לגזול קדושת החפץ, ואינו חפץ הפסול למצוה, ולא שייך בזה דינא דמהב"ע.

ביאור דברי התוס' בסוגיין ועוד כמה מילי בסוגיין

(א) שיטת רש"י בדף ל' ב' ור"ת בב"ק ס"ז דיש דין מהב"ע גם אחרי קנין יאוש, ותמהו בתוס' דהא בגמ' פריך על אוונכרי דיקנו ביאוש ושינוי מעשה או שינוי השם, והא עדיין הוי מהב"ע.

ועי' בשו"ת ר"ש איגר ח"א סי' ? ובשו"ת משנת ר"א סי' י' סק"ג ובקה"י סי' כ"א דתי' דכוונת הגמ' לאו מדין קנין שינוי, אלא מדין פנים חדשות לכאן כמו דמצינו בב"ק צ"ו לגבי אתנן דחיטים ועשאן סולת אינו אסור לגבוה מדין פנ"ח, וה"נ כוונת הגמ' דמדין פנ"ח אינו החפץ שנאסר בעבירה, ויוצא בה יד"ח המצוה, [אולם עי' בספר עבודת מתנה דכתב הקה"י בס"ק ז' דמסבאר נראה דלא מהני שינוי השם לאתנן לדין פנים חדשות, וצ"ע בזה].

וזה מתבאר טפי לפי היסוד של האחרונים דאם אינו מקיים את העבירה בשעת המצוה אינו חסרון מצד הגברא, אלא כיון דחל פסול בחפצא איכא עדיין איסור דמהב"ע, ושפיר י"ל דבזה מהני הא דפנ"ח דתו ליכא דין מהב"ע שהרי אינו אותו החפץ הנאסר.

ועי' בקה"י דהק' מלשון הגמ' דיקנה בשינוי, וי"ל דכוונת הגמ' לרווחא דמילתא דאף למ"ד דיאוש אינו קונה, מ"מ מהני השינוי לקנות בשביל דיתקיים דין לכס, וכן יועיל השינוי דתו ליכא חסרון דמהב"ע כיון דפנ"ח באו לכאן.

ועי' בהל' לולב להראב"ד [עמ' ב' סוף ד"ה והאי] דנקט כר"ת וכתב דהא דפריך דיקנה בשינוי משום דכיון דאישתני אישתני, וכוונתו כדברי האחרונים הנ"ל, וכן מבואר בפסקי הרי"ד בתי' הב' דכיון דנתשנה ופנ"ח באו לכאן שרי.

(ב) דעת ר"י דאם יאוש קונה ליכא דין מהב"ע, ועי' בחי' רע"א דתמה דבתוס' כתבו לעיל לדון אמאי באשירה ליכא מהב"ע, ואי נימא כר"י הא קיום המצוה הוא אחרי שעת העבירה, ודמי למצוה אחרי הקנין גזילה.

ועי' בחי' ר' ראובן ס"ג דתי' דבין לר"י ובין לר"ת יסוד דין מהב"ע הוא פסול בחפצא, וראיה לזה דהא נסתפקו תוס' האם לפי ר"י נקבע הא דהמצוה אחרי הקנין בכניסת יו"ט או בזמן קיום המצוה בפועל, ואי נימא כרע"א דהנידון אם עובר עבירה בזמן קיום המצוה, הרי ודאי דאין לדון אלא לפי זמן קיום המצוה בפועל, וע"כ דכל הנידון בין ר"ת לר"י האם היאוש קונה מפקיע שם גזול מהחפץ או לא, אבל בשינוי ודאי מפקיע שם גזול מהחפץ, ולכך אם חל חפצא דמצוה אחרי כניסת יו"ט ואח"כ גזלו חל פסול דגזול אף לר"י, וא"כ מיושב קו' רע"א דלגבי אשירה דכל הצד לפוסלו מחמת דחל על החפץ דין מהב"ע, וע"ז תי' דכל דאין העבירה גורמת למצוה ליכא דין פסול דמהב"ע.

והנה יש לדון האם מצה חשיב כחפצא של מצוה, שהרי כל המצוה הוא הכילוי של החפץ, ויש להוכיח לכאן מהירושלמי דמאי פריך מ"ש קורע בשבת ממצה גזולה, הא בגד של קריעה אינו חפצא של מצוה ולא חייל בו דין מהב"ע, משא"כ במצה דהוי חפצא של מצוה, וע"כ דמצה אינו חפצא של מצוה, וא"כ מהא גופא דס"ל לראשונים [תוס' בסוגיין ורש"י בפסחים ל"ה ב' ד"ה טבול ובר"ן שם והרמב"ם פ"ו מחור"מ ה"ז] דיש במצת טבל דין מהב"ע ע"כ מוכח דיש עוד חסרון במהב"ע מלבד הדין דגזול דומיא דפסת.

(ג) והנה רע"א הק' בגלה"ש על תוס' אמאי לא הק' מ"ש מנעבד דבעי' קרא בתמורה כ"ח ב' דפסול נעבד בהקרכה, תיפול"ל משום מהב"ע, [ויש להוסיף דכמו"כ יש להק' דלפי ההו"א של תוס' היה להו להק' אמאי חורש בשור וחמור מותר למזבח [תמורה כ"ח א'] הא נעבדה בו עבירה, וכן יש להק' אמאי מבואר בע"ז מ"ז א' דאי לאו הסברא דמאוס היה כשר לולב שהשתחו לו, ומ"ש מאשירה], ועי' בחי' ר' ראובן ובזכר"ש סי' כ"ט דתי' דשאני נעבד דלא חייל בחפצא שום דין, אלא רק נעשה בו עבירה, משא"כ אשירה דהחפץ בעצמו נעשה אשירה, וממילא מיושב נמי הא דלא הק' מחורש בשור וחמור דכיון דהבע"ח מותרים לא שייך בזה דין מהב"ע, וכן ההיא דמשתחוה לדקל נמי לא קשיא דכיון דמייירי דהשתחוה למחומר ליכא פסול בחפצא.

אולם הנה בתוס' הק' אמאי בעי' קרא דאין אדם יד"ח במצה של טבל, תיפול"ל משום מהב"ע, ותמוה דהא כתבו מקודם דבעי' דהמצוה תהא מחמת העבירה, ועי' בהגהות ריח"ל מיזליש דתי' דהיכא דעובר את העבירה בזמן המצוה לא בעי' דהמצוה תהא מחמת העבירה.

ונראה ביאור הדברים, דהנה עיקר קו' תוס' צ"ב מסבאר, דכיון דמוכח מכל הנ"ל דס"ל דדין מהב"ע הוא פסול בחפצא, הרי ודאי דטבל אינו פסול בחפצא, אולם למה דהובא לעיל בענף א' דיש ב' דינים במהב"ע, הרי שפיר י"ל דכל מה דבעי' דהעבירה תסייע למצוה, הוא רק בלולב של אשירה ועיר והנידחת דכל מה דיתכן לפסול הוא רק מדין פסול בחפץ, דהא בשעת הנטילה אינו עובר שום עבירה, ובזה חדשו

התוס' דבעי' דתהא המצוה מחמת העבירה, אבל באוכל מצת טבל דבשעת עשיית המצוה עובר על עבירה, שפיר איכא חסרון בגברא מדין אלה המצוות.

(ד) והנה מבואר בתוס' דאף לר"י איכא דין מהב"ע לגבי הקנין, ותמהו המהר"ם והמג"א דא"כ הדק"ל קו' על רש"י דמאי פריך ולקנינהו בשינוי הא אינם יכולים לברך.

ועי' במשנת ר"א שם סק"ב דיישב דיסוד הדין דברכה חמיר טפי משום דסו"ס הוא גברא דבוצע בעבירה, [ולאו משום דכלפי הברכה אנו דנין דעדין שם גזול עלה והוי חפצא דאסור], והנה בהגהות ראמ"ה הק' אמאי באונכרי לא דנו דאם יקצצו איכא איסור דגזילה, ור"ה הא ס"ל בב"ק קי"ג דגזל גוי אסור, ותי' דמעיקר הדין ליכא לאו דגזילה כיון דהוא חשש רחוק, אלא דמ"מ החמירו לגבי לך דיש צד רחוק דלא קיים את המצוה, וכ"כ בחק יעקב סי' תנ"ד, וכבר הביאו דכן מבואר בר"ת בספר הישר סי' דביאר דקו' הגמ' דיקנה בשינוי, משום דאזלינן בתור רובא דאינם גזלנים וליכא עבירה, [עי' בכת"ס בביאור דבריו], ועי' בראב"ד בהשגות על הבעה"מ דליכא דין עבירה באונכרי, וכוונתו כנ"ל, [וביראים ביאר לסוגיין כמ"ד דגזל גוי מותר, ומ"מ איכא חסרון דלכם, ורע"א נקט דכן הוא כוונת הרמב"ם במלחמות].

וממילא י"ל דאם כלפי שמיא גליא דהוא גזול הרי ודאי דיש חסרון לך, אלא דליכא חסרון דמהב"ע מחמת דין רוב, אבל לגבי פסול דחפצא לא יועיל הא דאיכא רובא, דסו"ס החפצא הוא גזול, דהא קמי שמיא גלוי דהוא חפצא דגזול, דומיא הא דלכם, וממילא אם נבא לדון מחמת קיום המצוה הרי מועיל דין קנין שינוי להפקיע שם גזול, ומצד האיסור על הגברא, הרי ודאי דיכול לסמוך על רוב.

(ה) עי' בתוס' ד"ה מתוך דבארו דדעת שמואל דליכא דין מהב"ע במצוה דרבנן, ובפנ"י הק' על תוס' דא"כ מהו הלשון דמתוך דיוצא בשאול יוצא בגזול, הא טעמא משום דבדרבנן ליכא דין מהב"ע, וביאר הפנ"י דכוונת שמואל דהא מבואר בתוס' דליכא דין מהב"ע אלא באופן דע"י העבירה נעשית המצוה, וממילא ביו"ט דיש דין לך וא"ל לקיים את המצוה בלא שיקנה את הלולב, איכא פסול דמהב"ע, אבל בשאר ימים דליכא דין לך הרי אפילו אם לא היה קונוהו נמי היה יוצא יד"ח, נמצא דאין הגזילה גורמת למצוה, וליכא בזה דין מהב"ע.

ועי' בכת"ס דתמה דהא שואל שלא מדעת הוא גזול, וא"כ נמצא דלעולם יהא בזה איסור גזל, ועי' בספר אסופות הגר"ח על ר"ה דהובא מהגר"ח דכיון דליכא קניני גזילה בשואל שלא מדעת לא הוי פסול בחפצא ולא שייך בזה דין מהב"ע.

ובשפ"א תי' דדוקא שואל ומשתמש הוי גזול, אבל מצוות דלא ליהנות נתנו אינו נחשב לגזול, כיון דלא חיסר מידי, ודבריו צ"ע דהא הך כללא דמללה"נ שייך לגבי דין איסור גזל מה איכפ"ל אם הוא נהנה או לא, סו"ס הוא גזל מחבירו, וראיה לזה דאל"כ תקשי אמאי לא ביאר הרמב"ם בפ"א ה"ג דליכא איסור בשופר גזול משום דמללה"נ, ועי' קצוה"ח סי' ע"ב ס"ק ל"ד דשואל ספר ללמוד בו אינו נעשה כשואל כיון דמללה"נ ודמי לשאלה ליראות בה, [ובנתה"מ שם האריך לתמוה דהא בתורה ליתא להאי כללא כמבואר בט"ז], ובאר"ש פ"ז משאלה ופקדון ה"ד תמה דהא השימוש בספר הוא שוה כסף, ובודאי נעשה שואל, וזהו כקו' הנ"ל על השפ"א.

אלא דיש לדון דשאני לולב דאין הנטילה נחשבת כשימוש, ומשום קיום המצוה א"א להחשיבו כשימוש, כיון דמללה"נ, אבל בספר הקריאה בו נחשב לשימוש ולא שייך בזה סברא דמללה"נ, וממילא יכול ליטול לולב של חבירו בשאר ימים, אם אינו מתכוין לגזול, וכ"כ באמרי בינה סוף סי' ז' ובחי' ר' ראובן בכוונת הפנ"י, ועי' עונג יו"ט סי' מ"ח דיסד נמי הכי, ונקט כן להלכה דשרי, [וכלל הסוגיא דגזל מיירי דגזול לעצמו ואח"כ הוא רוצה להשתמש בו], אולם העיר העונג יו"ט בסו"ד דברמ"א מבואר בסוף סי' תרמ"ט דלא מהני בלולב אלא באופן דאינו מקפיד.

אולם עי' היטב שו"ת פנ"י סי' ל"ג דביאר לדבריו באופ"א דהוא מדין בידו, דמן הסתם היה משאלו מחמת דניחא ל' לאיניש וכו'. ועי' באמרי בינה או"ח סו"ס ז' דהביא דבארחות חיים ס"ק י"ט הביא מספר התרומה דכתב להדי' דאפילו למ"ד גזול פסול כל ז' אם נטל לולבו של חבירו ולא כיון לגזול, אעפ"י דשואל שלא מדעת גזול, מ"מ הכא לא דמי לשואל דעלמא כיון דליכא הכא הנאת ממון, עכתו"ד, ומבואר להדי' דאין הנטילה נחשבת כשימוש, ע"ש היטב.

ועי' פרמ"ג תרמ"ט משב"ז ס"ק י"ז דהגזול לצורך קיום מצוה ע"מ להשיבו אינו נפסל לעדות, דכיון דלא נחסר מידי אינו בלל לא תגזול.

ועי' חזו"א אהע"ז סי' ע"ד ס"ק י"ח [ד"ה בקצה"ח] דצייד דבהקנה ד' מינים לקטן דדינו דקונה ואינו מקנה, אף בשאר ימים אין יוצאין בו, כיון דהוי שואל שלא מדעת, שהרי אין לקטן דעת להשאילו, וצ"ב דמה שייך דין גזול על הנטילה, ולכאור' מוכח דדעת החזו"א דכיון דמקיים מצוה בנטילתו חשיב כשימוש גמור, והוא חידוש. [אלא דעיקר הדבר עי' ברע"א חו"מ סי' צ"ו דהביא ממחנ"א שומרים סי' י' דקטן יכול להשאיל, אולם במנח"ח מצוה ד' ? חולק דאין מעשה קטן כלום ואינו יכול להשאיל והרי"ז שואל שלא מדעת, וע"ע בה"ל תרנ"ח ס"ו ד"ה קודם דמשמע דלא כחזו"א], וצ"ע עדיין בכל זה היטב.

(ו) עי' בירושלמי שבת פ"ג ה"ג דהק' מ"ש מצה גזולה מקורע על מתו בשבת, ותי' הירושלמי תמן גופה עבירה ברם הכא הוא עבר עבירה, כך אני אומר [ובב"י יו"ד סי' ש"מ ביאר דהוא בלשון בתמיה] הוציא מצה מרשות היחיד לרשות הרבים אינו יוצא בה ידי חובתו בפסח. והובא לעיל ענף א' סק"ב דבחמד"ש ובשער"י בארו דכוונת הירושלמי לתרץ דשאני מצה גזולה דחייל פסול בחפצא, אבל בקורע בשבת לא חייל פסול בחפצא של הבגד, אלא דהגברא עבר על איסור קורע.

אולם נתבאר דהרמב"ן לא ס"ל הכי, דהא בתוה"א הביא לדברי הירושלמי ולמד מינה דקורע בגד גזול אינו יצא ידי קריעה, [והובא בב"י יו"ד סי' ש"מ], ולכאור' לפי הנ"ל הרי ודאי דליכא איסור חפצא אף כשהוא גזול, וכמו"כ הרי הבגד אינו חפצא דמצוה, וע"כ דהרמב"ן למד לתי' הירושלמי באו"א.

ובאמת דעי' ברע"א סי' קע"ד דמבואר מדבריו דכוונת הירושלמי דשאני קורע בשבת דיומא קגרים משא"כ במצה גזולה, והיינו דאעפ"י דמהב"ע אינו דין דחייל בחפצא, מ"מ בעי' דסיבת האיסור הוא מחמת החפץ, דכל דסיבת האיסור בחפץ אין קטיגור נעשה סניגור, אבל בקורע בשבת דהזמן גורם לאיסור, ליכא דין מהב"ע, [או בנוסח קצת אחר דבעי' דמעשה המצוה הוא גופא מעשה העבירה, אבל כיומא קגרים אין גוף המצוה עבירה], ומשו"ה ס"ל להרמב"ן דבבגד גזול דסיבת האיסור הוא מחמת החפץ אסור כדין מהב"ע, ונמצא דאף אי נימא דמהב"ע הוא בגברא נמי א"ש תי' הירושלמי.

ויש להוכיח כן עוד בדעת הרמב"ן, דהנה ברמב"ן בפסחים ל"ה ב' כתב לתרץ דבמצה של טבל ליכא חסרון דמהב"ע משום דכידו לתקן, וצ"ב הא סו"ס עובר על איסור באכילתו, ובשלמא אי נימא דהוא דין בחפצא א"ש דכיון דכידו לתקן אינו חפצא דאיסורא, אבל להנ"ל צ"ב, אולם למה דנתבאר לעיל דלדעת הרמב"ן כוונת הירושלמי דאף אי נימא דגדר האיסור משום הגברא מ"מ בעי' בעי' דסיבת האיסור יהא מצד החפץ, דהגדר הוא דא"א לקיים מצוה בחפצא דאיסורא, שפיר י"ל דכל שבידו לתקן חסר בסיבת האיסור מצד החפץ.

והנה בשער המלך פ"ח מלולב תמה אמאי לא הק' הירושלמי מהא דהדס שענביו מרובים ועבר וליקטן כשר, אמאי לא נפסל משום מהב"ע, וע"כ דשאני התם דיומא קגרים, כתב דאין לומר דשאני ענביו מרובים דבשעת עשיית המצוה ליכא עבירה, אבל בקורע בשעת המצוה עבר על עבירה, דהא בתוס' הק' מ"ש אשירה מלולב הגזול, ולא חלקו דשאני אשירה דליכא עבירה בשעת עשיית המצוה, והעיר מו"ר הגרש"מ דסקין ז"ל דיש לדון דודאי לפי ההו"א של תוס' דשייך באשירה דין מהב"ע משום דחייל פסול בחפצא, [וכנ"ל בדעת הרמב"ם], דודאי אין קולא במה דעובר על העבירה אחרי עשיית המצוה, אבל לבתר דתי' דיסוד הדין דבעי' דהמצוה תהא מכח העבירה, שפיר י"ל דאם אין העבירה בזמן המצוה אין שייכות בין המצוה לעבירה, ומוכח דס"ל לשעה"מ דמטעם אחר בעי' דתהא העבירה בשעת המצוה, וצ"ע בזה.

עוד אמר מו"ר הגרש"מ ז"ל ליישב קו' השעה"מ אמאי לא פריך הירושלמי מעבר וליקטן, דהנה נתבאר לעיל דיש ב' דינים במהב"ע, ונתבאר דיש לפי"ז ב' פ'י בתי' הירושלמי, ולפי"ז י"ל דודאי ידע הירושלמי דיש לחלק דשאני איסור שבת דאין מה שיחול על החפצא, אולם קו' הירושלמי דמ"מ כל דעובר עבירה בזמן קיום המצוה איכא לדין מהב"ע מחמת הגברא, וע"ז מתרץ הירושלמי דמ"מ גרע מלאכת שבת דיומא קגרים, וממילא א"ש קו' השעה"מ דהא חילוקו דשאני עבר וליקטן דליכא עבירה השתא מהני רק לגבי הא דיש דין בגברא דאינו מקיים מצוה הבא בעבירה, דבזה יש לומר דאם כבר עבר העבירה ליכא דין מהב"ע, אבל אם נבא לדון מחמת הא דחייל פסול בחפצא אין קולא במה דכבר עבר העבירה, שהרי כבר חייל פסול למצוה, וא"כ הרי לא מצי הירושלמי להק' מעבר וליקטן, דממנ"פ אם נדון מחמת דחייל איסור על החפצא הא ידע הירושלמי דשאני איסור שבת דאין חל על החפצא, ומשום איסור דחייל על הגברא נמי ליכא לאקשוויי דהא ליכא עבירה בזמן קיום המצוה.

ע"ע בביאור הגר"א סי' תרס"ד בדין עבר וליקטן, ואכמ"ל.

ז) והנה כיון דנתבאר דלפי הרמב"ם מוכח דכל דין מהב"ע הוא דין בגברא, ולא חייל פסול בחפצא, א"כ הדר תקשי דברי הגמ' בדף ל"א א' בסוכה גזולה, דמה איכפ"ל דקרקע אינה נגזלת, הא הוי מהב"ע, ועי' בחזו"א ק"נ ס"ק כ"ב דביאר דמיירי דאין הבעלים מקפידים על ישיבתו עכשיו, אלא דמיירי דגזולה לגמרי ולא רק בשביל החג, והוא חידוש גדול.

ואולי י"ל בזה, דהנה בהא דממעטי' לך ולא גזולה, יל"ע דהנה בפשוטו הא דמהני מה קרקע אינה נגזלת דאינו בכלל המיעוט דלך ולא גזולה, משום דלך הוא דין בחפצא, וכיון דלא חייל בחפצא פסול גזול שרי.

אולם יש להק' דהנה בחי' הגר"ח על הש"ס סי' ס"ד הוכיח מסוגיין דגזול אינו פסול בסכך אלא פסול בקיום מצות סוכה, ומה"ט שייך דין גזול גם בקרקע, ויסד דבריו במה דביאר בחי' ר"ח הלוי דלדעת הרמב"ם קיום מצוות סוכה חייל גם בדפנות ונאמר בזה דין איסור דעצי סוכה, אלא דא"כ תקשי דהרי לא שמענו דלדעת הרמב"ם חל על הקרקע דין איסור הנאה דעצי סוכה, ועי' באבי עזרי פ"ה הכ"ה דביאר דיש בזה ג' דרגות א) החפצא דהסוכה הוא הסכך. ב) החפצא דמצוה נכלל אף הדפנות, [כמו בתפילין דהגברא הוא חלק מקיום המצוה]. ג) בקיום המצוה של הגברא נכלל גם הקרקע דבה הוא מקיים למצוות הסוכה.

וא"כ יש להק' מה מועיל הא דלרבנן קרקע אינה נגזלת, הא כיון דחזי' דפסול דלך נאמר בקיום הגברא, סו"ס כיון דעובר בשימוש בדירה בלאו דלא תגזול נמצא דהוי בכלל המיעוט דלך.

והנה בתוס' בארו דהמיעוט דלך קאי באופן דראובן בנה סוכה בחצירו של שמעון, ואח"כ סלקו מהקרקע, דכה"ג קרקע נגזלת דהא אינה ברשות הנגזל, והק' רע"א הרי עבדים נמי אינם נגזלים, אעפ"י דבציאות שייך מעשה גזילה, וא"כ מה מועיל הא דהקרקע בחזקת בעליה, הא קרקע אינה נגזלת.

ועי' קה"י דתי' דלגבי קניני גזילה ודאי דאינו תלוי במציאות, ואף בעבדים ליכא קניני גזילה, אבל לאו דלא תגזול שייך בעבדים כיון דתלוי במציאות דשייך בהו מעשה גזילה, וזהו דכתבו דבכה"ג דהוציאו הנגזל כיון דבמציאות יש מעשה גזילה, עובר בלא תגזול, [ועיקר היסוד מבואר נמי באחרונים בביאור דברי הראב"ד דעבדים נקנים ביאוש, וקשה דאין גזילה בעבדים, ובארו בנתה"מ סי' שס"ג ובחי הגר"ח פ"ט מגזילה בדעת הראב"ד דעבדים נקנה ביאוש, וק' הא עבד אינו נגזל, ותי' דקניני גזילה ליכא בעבדים, אבל יאוש תלוי במציאות במה דהבעלים נתיאשו, וכיון דבמציאות יש בהם מציאות של גזילה, איכא דין קנין יאוש כמו באבידה].

וכיון דנתבאר דלך תלוי במציאות של הגזילה, הרי ודאי דלפי רבנן בגוונא דראובן גזל קרקע משמעון ובנה שם לסוכתו, כיון דמבואר בתוס' ב"מ ס"א א' דליכא לרבנן דלא תגזול, והיינו דאף מציאות של גזילה ליכא בקרקע, ממילא אינו בכלל המיעוט דלך.

ואף לשיטת הרמב"ם דפסק בפ"ז מגניבה דיש איסור דלא תגזול בקרקע, י"ל דגדר האיסור לפי הרמב"ם אינו משום דגזול את הדיור בפועל, דודאי א"א לגזול קרקע, אלא כיון דסו"ס הוא סילק את הבעלים מקרקעו, נתבטלה בעלותו בקרקע, ולכך עובר בלא תגזול, ומשו"ה לפי רבנן ליכא מיעוט דלך כיון דליכא שום גזילה בקרקע, אלא רק גזילת בעלותו על הקרקע.

ולפי"ז א"ש דאף אי נימא דמהב"ע הוא דין בגברא נמי ליכא דין מהב"ע, דליכא חפצא הגזול, ודמי לקורע בשבת, דמעשה דיור בעצמותו אינו עבירה, אלא דגזל את בעלותו של הנגזל, ודמי לקורע בשבת, ויש לפלפל בזה.

ואי נימא כהחת"ס דאיכא איסור שימוש בלולב הגזול, י"ל דכ"ז במטלטלין דבכל שימוש איכא בפועל הכנסה לרשותו, אבל בקרקע ודאי דליכא ביטול על בעלותו במה דמוסיף בזה שימוש, וממילא מצד הגברא לא שייך לדון דיהא איסור דלא תגזול, ומצד החפצא הרי כבר בארו החמד"ש ושער"י דלרבנן לא חייל על החפצא שם גזול.

ועי' בשו"ת מגילת ספר סי' מ"ב בדין מהב"ע בנעבד ושמור בד' מינים של שביעית.

ג

בדעת הרמב"ם בדין מהב"ע

א) עי' ברמב"ם פ"ח מלולב ה"ט דפסק דלולב הגזול כשר בשאר ימים, אולם הראב"ד והרמב"ם פליגי דפסול מדין מהב"ע, ועי' במ"מ דהרמב"ם פסק כשמואל, וכמו"כ כתב במ"מ דלדעת הרמב"ם כשר גם במקדש, והנה בתוס' בארו דשמואל פליג רק דרבנן, אולם כיון

דהרמב"ם מכשיר גם במקדש, בהכרח דס"ל להרמב"ם דלשמואל אף בדאו' ליכא דין מהב"ע, אולם צ"ע דהרמב"ם פסק בפ"ה מאיסור"מ ה"ט דיש דין מהב"ע לגבי נסכים מהטבל, ואין לומר דשאני קרבן, דהא הרמב"ם פסק כן אף לענין מצה דפסק בפ"ו ה"ז דמצה של טבל או גזולה פסולה, וביאר במ"מ דהוא מדין מהב"ע, וכבר עמדו בזה האחרונים, עי' נוב"י תנינא או"ח סי' קל"ד ועוד.

(ב) והנה הפנ"י הק' לפי תוס' מהו הלשון דמתוך דיוצא בשאול יוצא בגזול, הא טעמא משום דבדרבנן ליכא דין מהב"ע, וביאר הפנ"י דכוונת שמואל דהא מבואר בתוס' דליכא דין מהב"ע אלא באופן דע"י העבירה נעשית המצוה, וממילא ביו"ט דיש דין לכם וא"א לקיים את המצוה בלא שיקנה את הלולב, איכא פסול דמהב"ע, אבל בשאר ימים דליכא דין לכם הרי אפילו אם לא היה קונהו נמי היה יוצא יד"ח, נמצא דאין הגזילה גורמת למצוה, וליכא בזה דין מהב"ע, וי"ל דזהו נמי סברת הרמב"ם, ולכך אעפ"י דפסק בכ"ד דיש דין מהב"ע, שאני הכא דאין העבירה גורמת את המצוה.

אולם יש לדון דמה מועיל הא דיוכל לעשות את המצוה בלא העבירה, הא סו"ס השתא הוא עובר עבירה, ולא דמי לדברי התוס' דמיירי בגוונא דאין העבירה בשעת קיום המצוה, אבל באופן דבזמן המצוה הוא עובר עבירה ודאי דאסור.

(ג) ובאבן האזל פ"ה מאיסור"מ ה"ז סק"ב הביא במוסגר מר"א כהן זצ"ל לבאר עפ"י דברי הרמב"ם בפ"א משופר ה"ג דשופר גזול יצא כיון דאין המצוה אלא בשמיעת הקול, ואין בקול דין גזל, ולפי"ז חידש דה"נ לענין נטילת לולב כיון דעיקר הנטילה הוא משום קיום מצוות ושמחתם, לא בזה שייך בזה דין מהב"ע.

אולם נראה יש לחלק דשאני תקיעת שופר דס"ל להרמב"ם דהתקיעה הוא רק הכשר לקיום המצוה, אבל לגבי נטילת לולב ודאי דמעשה המצוה הוא הנטילה, אלא דקיום המצוה בפועל הוא מצות שמחה, [עי' בקובץ הערות סי' י"א סק"א דבפ"ר נמי יש ב' דינים כנ"ל, וע"ע בק' ד"ס סי' א'], אבל ודאי דאינו הכשר כלל, [והגר"ח בסטנסיל הישן עמ' רנ"ו מבאר כן גם בתקיעת שופר, [ופלא דהשמיטו אותו בנדפס מחדש, אבל הרמב"ם כתב להדי' בתשו' דתקיעה דמי לאפיית מצה דהוי כהכשר מצוה], בודאי דשייך בזה דין מהב"ע.

וכי תימא דמ"מ כל שקיום המצוה אינו בעבירה לא אכפת לן במעשה, וכדמצינו בברכת שמואל יבמות סי' ב' וקובץ הערות סי' י"א שביארו הא דבא על יבמתו נדה לא רק שקנאה אלא אף קיים מצות יבום כדמוכח מהסוגיא דפסחים ע"ב ב' דחשבינן ליה טועה בדבר מצוה, והלא מצוה הבאה בעבירה היא, ופירשו שביבום עיקר המצוה הוא הקנין והיתה לו לאשה ולא מעשה הביאה, והרי בעצם חלות הקנין אין עבירה, על כן אין בזה חסרון דמצוה הבאה בעבירה. והוסיף הגרא"ו לתרץ בזה קושיית המנ"ח על דברי הראשונים שהבא על הממזרת והוליד ממזר קיים מצות פריה ורביה, והלא מצוה הבאה בעבירה היא, אלא לפי שקיום המצוה בא בלידת הבנים והרי בלידה ליכא עבירה כלל, הרי חזינן דלענין מהב"ע הקובע הוא קיום המצוה ולא המעשה, ווכל שבקיום ליכא עבירה, קיים מצוותו, וא"כ לכאורה נימא כן אף לענין מצות ושמחתם.

אך נראה דשאני התם דהקיום והמעשה הם נפרדים במהותם, בזה שייך לומר דאם בקיום אין עבירה יוצא ידי חובתו, אבל קיום ושמחתם אינו דבר נפרד כלל מהנטילה אלא הוא מגדיר את ענין הנטילה, שהנטילה והנענועים חדא ניהו, וא"כ אין מסתבר לומר דכיון דהעבירה היא בנטילה ולא בשמחה אין בזה פסול דמהב"ע דסו"ס מעשה הנטילה חד הוא עם הקיום, וצ"ע.

(ד) עי' בלח"מ פ"ח מלולב דתי' דכמו דליכא דין הדר בשאר ימים ה"נ ליכא דין מהב"ע בשאר ימים, ועי' חת"ס דביאר דכוונתו דהא ילפינן גזול דומיא דפסח, ומום דד' מינים הוא פסולי הדר, וכיון דכשר בשאר ימים ה"מ גזול כשר בשאר ימים. אולם י"ל עוד דכוונתו דבשאר ימים ליכא פסולי הדר כיון דהתורה לא נתנה דינים בחפץ בשאר ימים, וממילא ה"ה דליכא דין מהב"ע בשאר ימים, כיון דהוא רק פסול בחפץ.

אולם צ"ע דא"כ אמאי הרמב"ם פסק לגבי מצה של טבל דין מהב"ע, הרי טבל אינו איסור חפצא.

אולם למה דהבאנו לעיל יסוד דברי הגרא"ק בביאור דברי הר"ח דיש ב' דינים במהב"ע, א"ש היטב דשאני מצת טבל דהביא המ"מ לירושלמי דדריש לה מאלה המצוות, ממילא א"ש דשייך בזה דין מהב"ע, דהתם אינו דין בחפצא אלא פסול בגברא, אבל כלולב הגזול אי נימא דליכא גזל בכל שימוש ושימוש, נמצא דכל הגזל הוא רק בלקיחה הראשונה, וממילא נמצא דליכא עבירה בזמן המצוה, ובעי' לפסול חפצא, ולשמואל הא ליכא פסולי חפצא בשאר ימים.

אלא דא"כ קשה אמאי פסל הרמב"ם לולב של אשירה בשאר ימים, הא ביאר המ"מ דלדעת הרמב"ם הוא משום מהב"ע, והרי נתבאר דליכא דין מהב"ע בשאר ימים.

ה) וי"ל דהנה בעיקר קו' הפנ"י יש לדון ליישב דכוונת שמואל, דהנה זה ודאי דאף כשהלולב ברשות הגזול ונטלו הנגזל יצא בו הגזול יד"ח מצוות לולב, וכמו"כ הרי מבואר בשו"ע תרמ"ט ס"א בשם האר"ח דליכא פסול גזול בשאר ימים לאחרים, ובפשוטו אזיל לשיטתו דהובא לעיל דליכא איסור שימוש בנטילת הלולב וממילא אין לדון מחמת דהגברא עבר איסור גזילה, ומכח איסור חפצא י"ל דשאני לולב של אשירה דהעבירה נעשית במציאות החפץ, אבל הכא אין העבירה נעשית בגוף החפץ, אלא דהעבירה היא בשלו שבחפץ, ושפיר י"ל דאם יש דין לכם יש לאיסור על מה לחול, אבל אם אין דין לכם אין לאיסור על מה לחול, וזהו כוונת שמואל דמתוך שיוצא בשאול ואין דין לכם יוצא נמי בגזול, דהא משום דין הגברא לא שייך לדון וכו"ל, ומשום איסור חפצא, הרי בשאר ימים אין לאיסור על מה לחול, ומשו"ה ס"ל להרמב"ם דלולב של אשירה דהוא חל בחפצא קיים איסורו אף בשאר ימים, אבל לגבי דין גזול כיון דאינו חל בחפצא אלא כלפי הדין לכם, שפיר כשר בשאר ימים, דכיון דליכא דין לכם בשאר ימים, מותר לולב הגזול בשאר ימים, ודו"ק היטב.

תם ולא נשלם, ואי"ה אם אזכה אשוב ואשנה פרק זה.

דיני אתרוג

בדין מראה האתרוג ופסול מנומר

א] עי' תוס' לעיל כ"ט ב' ד"ה קפסיק דכתבו דמשמע קצת מהירושלמי דליכא פסול חזזית בשאר ימים, וכתבו דא"כ צ"ל דחזזית פסולו מטעם חסר ולא מסתבר אלא הוא מדין הדר, ועי' ברעק"א דביאר דכוונתם דלא מסתבר דהוא משום חסר וממילא צ"ל דהירושלמי סובר דהדר נמי פסולו רק ביום הראשון, וכן פי' בביאור הגר"א תרמ"ט ס"ה סוד"ה מפני מומין.

אולם יעוי' ברא"ש דכתב דלא מסתבר לומר דהוא משום חסר, דא"כ מאי נפק"מ בין רובו למיעוטו, ולחוטמו, אלא ודאי דהדר פסול בשאר ימים, או דהירושלמי סובר דהדר פסול רק ביום ראשון, ומבואר להדי' דלתי' קמא באמת דעת הירושלמי דחזזית פסול בכל הימים, וכנראה דאין הכרח דמימרא דריב"נ קאי על חזזית, וכן מדויק לשון התוס' בקו' דכתבו דכן משמע קצת, וצ"ע על הגר"א ורעק"א דמיאנו לפרש לדברי תוס' כתי' קמא דהרא"ש. נכ"ז שמעתי להעיר מהגר"ר רייכמן שליט"א.

ב] עי' בר"ן ובריטב"א דהביאו ב' דעות אם דין מנומר הוא רק במראות הפוסלים באתרוג, או דכל שיש בו כמה גוונים הרי"ז מנומר, וברא"ש הביא מהראב"ד ב' דעות לענין נקלף בג' מקומות אם שייך בו דין מנומר כיון שזה צבע כשר, ומשמע דאם יהא נקלף ברובו והשתנה צבעו ברובו, לכו"ע אינו נפסל, דהא הוי צבע כשר, ורק בכמה מקומות פסול משום מנומר¹¹.

¹¹ ובביאור הגר"א סעי' ט"ז כתב להוכיח מהא דמבואר לעיל ל"ג ב' דהפסול של ענבים הוא משום מנומר, והק' דמבואר בגמ' דכל הטעם של אדום הוא משום דמראה שחור הוא אלא שלקה, ואם מנומר ממראה כשר נמי פסול מ"ט בעי' להק' סברא, ונראה מדבריו דרק שחור חשיב שינוי מראה של ההדס, ומשו"ה בעינן לטעם שאדום הוא אלא שלקה, אבל בלא"ה לא היה פסול מנומר כיון שהוא ממראה כשר, וצ"ב כוונת הגר"א דהא כתב רש"י בד"ה ואדומות דלאו מין ירוק, ומבואר דכל דבר שאינו ממין ירוק חשיב לאו מין הדס, וא"כ צ"ב איך אפשר לומר דמראה אחר מלבד אדום היה כשר הרי לאו מין ירוק הוא, וכן בד"ה מיני דהדס כתב דירוק כשר שמראהו שוות לו ואינו נראה כמנומר, ולפי הגר"א דמראה כשר אין בו פסול מנומר לא

אולם בטור כתב דאם מקום הקילוף משונה משאר האתרוג, אם הוא במקום אחד נפסל ברובו ובחוטמו בכל שהו, ובמיעוטו בג' מקומות פסול משום מנומר, ועי' בב"י דס"ל כהשיטות דאעפ"י שהוא מראה כשר הרי"ז פסול, כיון דאינו דומה למראה אתרוג, [ולפי שיטת הטור נמצא דהא דמבואר בגמ' באתרוג דאגליד כאחינא סומקא כשר, ופירש רש"י דנהפך לאדמומית כדרך כל הנקלפים בפירות], ומוקי לה בנקלף במקצתו, דמ"מ יהא פסול אף ברובו או בראשו, ודקתני כולו הוא לאו דוקא, אבל לשאר הראשונים י"ל כיון דהוא מראה כשר אין בו דין רוב].

וצ"ע דמ"מ אמאי בנקלף רובו פסול, הרי ודאי דאתרוג שרובו בצבע אחד ומיעוטו בצבע אחר כשר, כיון שזהו צבע האתרוג, וע"כ צ"ל דכ"ז בהיה כן מתחילת ברייתו, אבל באופן דהצבע השתנה מחמת נקלף, אינו בכלל הצבע הרגיל של האתרוג, ודינו כמראה פסול, [וכן ביאר הגאון ר' רפאל רייכמן שליט"א].

ויש להוכיח כן מדברי הראב"ד דבעמ' ד' ד"ה ויש כתב בפשיטות לגבי נקלף דנשתנה למראה פסול דפוסל בשינוי מראה בכ"ש, וצ"ב דא"כ מדוע להלן עמ' ה' ד"ה מיהו מסתפק אם יש דין כ"ש בשחור או לבן או יבש, ולהנ"ל י"ל דשינוי ע"י נקלף גרע ובודאי דמי לחזוית.

וכן יש להוכיח בדעת רש"י דכתב דנקלף במיעוטו פסול משום מנומר, וצ"ע דהא בעי' שיהא כן בכמה מקומות, ובחזו"א קמ"ז סק"א תמה עוד דא"כ כל ניקב וחסר יהא פסול משום נקלף, ועי' ב"ח סק"ו דצ"ל דרש"י מיירי באופן דנקלף בכמה מקומות, וצ"ע דא"כ מדוע נקט התנא חידוש בדין נקלף, הא סגי במה דיחדש דמנומר פסול אף במראה כשר, וע"כ דודאי בעלמא אינו בכלל מנומר, ורק משום דמחמת נקלף השתנה מהצבע הרגיל חשיב מנומר.

ג] הנה לפי השיטות דיש דין מנומר במראה כשר, ע"כ דדין מנומר הוא פסול בעצם, אולם יל"ע לפי השיטות דדוקא במראה פסול, אם ס"ל נמי דדין מנומר הוא פסול בעצם אלא דס"ל דמראה כשר חשיב כאותו גוון, או דס"ל דבאמת עיקר הפסול הוא המראה, אלא דס"ל כיון דהוא מועט בעי' לדין מנומר דיהא ניכר בו מראה הפסול, ועי' היטב בחזו"א סו"ס קמ"ח דהביא דבחוט המשולש [והיא תשו' של בעל המשכנ"י] הוכיח מהא דמבואר בריטב"א ובר"ן דירוק ככרתי יש בו דין מנומר, דאף למסקנא אינו רק משום דחסר בגמר הפרי, אלא הוא מדין הדר, ודחה החזו"א דפסול מנומר הוא בעצם מחמת עצם הנימור, אלא דבמראה כשר חשיב כאותו גוון, משא"כ ירוק דהוא צורת אתרוג פסול שייך בו דין מנומר.

ועי' בבה"ל תרמ"ח סעיף י"ב ד"ה בכל שהוא דדעת הפמ"ג דשייך דין מנומר ביבש, ותמה עליו דבלא נשתנה מראה האתרוג לא שייך דין מנומר, ולכאור' תלוי בהנ"ל, דאי נימא דהוא מדין שיעור רוב שייך כן אף לגבי יבש, ופסול מטעם יבש, אבל אי נימא דהוא פסול בעצם הרי מצינו כן רק לענין נימור מראה ולא לענין נימור של יבש.

ד] מבואר בגמ' דחזוית פסול בג' מקומות משום דהוי כמנומר, ועי' בריטב"א ובר"ן דפי' במתני' דכ"ז ברובו אבל מנומר במיעוטו כשר, והוסיף הריטב"א טעם לזה דהא "דלא גרע כשהיא פסקי פסקי משיהא הכל חזוית אחת" וצ"ב דהא לענין מנומר הביאו הריטב"א ובר"ן בגמ' די"א דפסול מנומר הוא אף באופן דהוי מראה כשר, ואעפ"י דאם יהא מראה אחד הוא כשר, מ"מ מנומר הוא פסול בעצם, ולא אמרי' דלא גרע פסקי פסקי משיהא הכל באותו מראה.

היה צריך רש"י לכתוב שמראהן שווה דאיכא אופנים שאף שאין מראה שוה לו אין פסול מנומר כמש"כ הגר"א דמראה כשר אין חסרון של מנומר וצ"ע].

ונראה דכוונתו רק לבאר דליכא דין מנומר באופן שגם אם יהא מראה שחור באותו מקום אינו נפסל, ומשום דבעי' שיהא שינוי מראה ברובו, וכיון דהוא רק במיעוטו לא איכפ"ל דהוא מנומר, אבל במנומר ברובו, אעפ"י דהוא מנומר במראה כשר, מ"מ כמו דאם היה שחור באותו מקום היה נפסל, ה"ה הכא כיון דמנומר הוא פסול בעצם, משו"ה שייך לפסולו כשהוא מנומר בשטח ששינוי מראיתו פוסל את האתרוג, ופשוט.

אלא דלפי"ז מבואר דמנומר במיעוטו חשיב כמנומר, אלא דנאמר דשיעורו ברובו, וצ"ע דא"כ יש להחמיר במנומר בחוטמו, ואף שהוא רק במיעוטו, הא בחוטמו פוסל בכ"ש, ובשלמא אי נימא דלא כהנ"ל י"ל דכל שאינו ברובו אין בכלל שם מנומר, אבל להנ"ל דגם במיעוט חשיב מנומר שפיר תקשי כנ"ל, ואף דבמראה פסול אין בזה נפק"מ דהא במראה אחד נמי פוסל בחוטמו, אולם עדיין יש להק' לפי המבואר בשער הציון ס"ק ס"ב דיש להחמיר אף במראה כשר, [ומקורו מהבכור"י, והבכור"י בנה דבריו לפי הטור, וצ"ב דהטור מיידי רק בנקלף], וא"כ ביש ב' או' ג' מראות כשרים בחוטמו יש לפסול.

ושמעתי מהגר"ר רייכמן שליט"א [ג' דחוהמ"ס תשס"ז] דלפי"מ דמבואר בביאור הגר"א דהיכא דבעי' כולו ליכא דין חוטמו, י"ל דהגדר במנומר דדין את כל האתרוג כמנומר, ומדין כולו הוא דנפסל, וא"ש דלא שייך בזה דין חוטמו, והוסיף דתלוי בפלוגתא דהמג"א והחזו"א לענין רוב הקיפו, דלפי המג"א דרוב הקיפו פוסל יסוד הגדר בזה דחשיב כאילו כולו מנומר, ולכך ס"ל דסגי ברוב הקיפו כדי לפסול, אבל לפי החזו"א דבעי' מנומר ברובו, הגדר בזה דע"י הנימור אנו רואים את המראה הפסול ברובו, ומשו"ה הק' דרוב הקיפו לא חשיב עדיין דרובו במראה פסול, [אולם עדיין י"ל דאף לפי הצד דחשיב כולו מנומר מ"מ נאמר בזה שיעור של רובו ממש, וצ"ע בזה].

וע"ע לשון בה"ל סעף י"ד סוד"ה נפל דמסתפק אם יש דין חוטם בתפח וסרוח כיון דאינו ניכר וסיים דמסתפק רק בהנ"ל ולא במנומר, ומבואר דס"ל דיש דין חוטם לענין מנומר, וע"כ דכוונתו לענין מנומר במראה כשר, דבמראה פסול בלא"ה האתרוג פסול מדין מראה פסול בחוטמו, ואולי יש לדחוק דכוונת המ"ב דודאי יש דין מנומר בסרוח ותפוח.

ה' ע' בריטב"א דדייק מלשון הגמ' דהוי כמנומר בכ"ף הדמיון ולא קאמר דזהו מנומר, דמנומר הוא פסול אחר מחזזית, ונראה דכוונתו דבאמת חזזית הוא בכלל מראה האתרוג, ובג' מקומות פסול משום דדמי למנומר, משא"כ מנומר גמור דמצד הצבע הוא מראה פסול, והנה הרא"ש הביא מהראב"ד דחזזית דינו כמראה פסול, וצ"ב דא"כ הדרה קו' הריטב"א מה החידוש בדין חזזית הא הוי מנומר גמור, וע"כ צ"ל דגם הוא סובר כהריטב"א דאינו מנומר גמור כיון דמצד הצבע הוא מראה כשר, אלא כוונת הראב"ד דהמציאות של חזזית אינו בכלל מראה האתרוג, וכן יש להוכיח לפי השיטות דיש מנומר גם במראה כשר, וקשה דא"כ אמאי חזזית אינו מנומר גמור, ולהנ"ל א"ש דבאמת חזזית הוא מראה כשר, וא"כ יש בזה נפק"מ באופן שכל האתרוג יהא מראיתו כמראה צבע החזזית, דאינו פסול משום מנומר, אולם פסול מחמת דין חזזית, [וי"ל ע"ד מש"כ בערול"נ דהא גופא קמ"ל דכ' דווקא, וזה גופא כוונת הריטב"א וע"ז חולק הראב"ד].

אולם ע' היטב בשעה"צ ס"ק נ"ו דמבואר דנקט דחזזית הוא מראה פסול, אולם יש שנקטו דכוונתו באופן דיש מראה פסול על החזזית, וצ"ע.

[ו] עי' ברא"ש סי' י"ד דחזוית היינו "שיש בהן ממש שמקומו ניכר במשמוש שהוא גבוה משאר האתרוג" והובא לשון זה בשו"ע בסעיף י"ג, ולכאור' משמע דהפי' בזה דלא סגי שמרגישים אותו במשמוש, אלא צריך להרגיש את מקומו שהיד תהא מפסקת כשעוברים על פני החזוית, דומיא דחגירת ציפורן שהציפורן נעצרת בפגימה, אולם עי' בתשו' רעק"א בדו"ח דכתב ליישב קו' המחזה"ש אמאי לא חשיב חזוית בחולין בהנך דשיעורן בכ"ש, ותי' דבחולין חשיב מילי דפגימות, ומכח זה הוכיח דכה"ג דאין אנו יודעין שנחלק אלא מכח משמוש הציפורן, אינו בכלל נחלק, וצ"ב דהא לענין חזוית נמי שייך דין חגירת ציפורן לידע אם הוא בולט מעל האתרוג או לא.

[ז] והנה בתרוה"ד סי' צ"ט דן לענין בל"א מו"ל [הובא ברמ"א סי"ג] אם פסול משום חזוית, וכתב דאף אם יהא מורגש במשמוש, מ"מ כיון דשכיח ורגיל חשיב מראה כשר, ולכאור' מבואר מדבריו דבאמת חזוית הוא מראה פסול, ושאני בל"א מו"ל דהוא מראה כשר, אלא דא"כ צ"ע למאי הוצרך לסברא דרגיל, הא כיון דאינו מראה לבן או כושי אינו מראה הפוסל, וע"כ צ"ל דבאמת חזוית הוא מראה כשר, אלא דעצם מציאות חזוית כיון דהוא דבר שאינו מצוי לכך יש בזה פסול של מראה האתרוג, ומה"ט כתב התרוה"ד דלענין בל"א מו"ל כיון שהוא דבר המצוי אין סיבה לפוסלו, [ועי' ביאור הגר"א דציין לסעיף י"ז דמראה כעין כושי בכוש כיון דזה דרכו].

והנה הרמ"א הביא דמהרי"ל הכשיר בל"א מו"ל משום דאינו ניכר במשמוש, וכתב בדגמ"ר דנפק"מ לענין ראשו, דלפי המהרי"ל אף דאין בו פסול חזוית, מ"מ פסול בראשו משום שינוי מראה, אבל לדעת התרוה"ד אף בראשו כשר, ותמה עליו בשעה"צ ס"ק נ"ו דהא מבואר בפמ"ג דאין שינוי מראה בחזוית כיון דכך הוא דרך החזוית, ואי נימא דלא כהפמ"ג א"כ תקשי מדוע לענין בל"א מו"ל אין פסול ברובו או בג' מקומות משום מנומר.

והיה אפ"ל דס"ל לדגמ"ר כדעת הא"ר שהובא בשער הציון ס"ק כ"ט דמראה כשר פוסל בחוטמו, ולכך אף להפמ"ג יש לפסול בל"א מו"ל בראשו, אלא דס"ל לדגמ"ר דכ"ז לפי הטעם דבל"א מו"ל כשר משום דאינו בולט בחזוית, אבל לפי הטעם דדרכו בכך, א"כ נמצא דאין כאן שינוי כלל, דכך הוא מראה האתרוג [ועי' בבכור"י דמחמיר בירוק צהוב, וצ"ע דלכאור' כה"ג אי"ז ש"מ כלל אלא כך הוא צורת האתרוג], ובזה ודאי דלא שייך פסול בראשו.

אולם עי' היטב בא"ר דבס"ק ט' החמיר בנקלף בראשו אף בלא נשתנה מראיתו כלל, דכיון דנקלף כולו פסול אף בלא נשתנה מראיתו כלל, ממילא אף בנקלף בחוטמו פסול בכ"ש, [ועי' בבה"ל ד"ה שינוי דכתב דנקלף ולא נשתנה מראהו פסול בחוטמו, וכא"ר הנ"ל, ותמה בחזו"א סק"ה ד"ה כתב (הב') דא"כ ע"כ דפסול נקלף בכולו מיירי דהחוטם לא נקלף, וא"כ שוב אינו נקלף כולו ולתכשיר כגלודה, וי"ל בדוחק גדול לפי השיטות דפחות מסלע חשיב נקלף כולו, דמשכח"ל באופן רחוק דחוטמו יהא פחות מסלע, ודו"ק], ובסק"י החמיר בנשתנה למראה כשר, [ולאפוקי מהב"ח], וא"כ כל דבריו שייך רק לגבי נקלף ואינו שייך כלל לנידוד, וצ"ע, שו"ר בקונטרס הביאורים יישוב לדברי הדגמ"ר, ולא עיינתי כעת.

והנה בעיקר הנידון לענין בל"א מו"ל, יש לדון דלפי השיטות דיש פסול מנומר במראה כשר הרי בלא"ה יש לפוסלו משום מנומר, ועי' במ"ב ס"ק כ"ו דלכתחילה יש להחמיר במנומר אף במראה כשר, ובסעיף י"ג לא כתב לחשוש באינו גבוה לדיעה זו, וי"ל בב' אופנים א) דכמו דלענין דין חזוית ס"ל לתרוה"ד דכיון דרגיל בכך לא שייך בו פסול חזוית, ה"נ י"ל לענין מנומר דכיון דדרכו בכך אינו בכלל פסול מנומר, [ולפי"ז יש לדון דיש להקל אף במראה שחור על הבל"א מו"ל באופן שיהא דרכו בכך], והנה בשעה"צ ס"ק ל' הוכיח מדברי התרוה"ד דמראה כשר אינו פוסל בראשו, ולהנ"ל י"ל דאין להוכיח אלא לאופן דהוא מצוי, אבל במילתא דלא שכיח יהא פסול, [אולם בבכור"י יעקב

מחמיר לפי שיטות אלו באתרוג שהוא ירוק צהוב, ובלא"ה יש לדון דכה"ג זהו צבע האתרוג]. (ב) יש לדון דכל הדין דשינוי מראה שייך רק באופן דהאתרוג עצמו יש בו שינוי, אבל באופן שהוא רק פצע שעולה על האתרוג, כיון דגוף האתרוג לא נשתנה צבעו, אין לפסול משום שינוי מראה, [ולפי"ז ודאי דאין לחוש במראה שחור על בל"א מו"ל], וצ"ע בכ"ז.

נטלה פטמתו ועוקצו

א] בביאור החילוק בין פטמתו לעוקצו מצינו ג' פירושים בראשונים. (א) לדעת רש"י הרי"ף ר"ח הרמב"ם והראב"ד פטמתו הוא בראשו ועוקצו הוא בזנבו. (ב) לדעת ר"י בר יקר הרמב"ן הר"ן והריטב"א תרוייהו בזנבו, ופיטמתו הוא הגומא, ועוקצו הוא מה שחוץ לגומא. (ג) לדעת ר"ת תרוייהו מיירי בראשו, ופטמתו הוא הגומא. וביאור בוכנתו יש בזה ב' שיטות, (א) לדעת רוב הראשונים אתי לבאר מהו פטמתו. (ב) אולם לדעת הרי"ף ר"ח והרמב"ם הוא חידוש לענין עוקצו, דאם ניטל מה שבתוך הגומא פסול, ורק מה שחוץ לגומא כשר.

ב] והנה הראב"ד עמ' ג' ד"ה ענין כתב דאם פטמתו הוא בעוקץ כ"ש דפסול בראשו אבל אם הכוונה לראשו יהא כשר בזנבו אף בתוך הגומא, אולם בלשון הרא"ש מבואר דאינו תלוי הא בהא, אלא דלשיטת רש"י אין פסול בעוקץ כיון דאינו מגוף האתרוג, ודמי לקליפה דכיון דאינה מכלל האתרוג אין בו פסול חסר, ולפי ר"י בר יקר זנבו הוי בכלל האתרוג וראשו אינו בכלל האתרוג, ונראה דהנידון בזה, דיש סברא לומר דפטמתו הוא חלק מגידול הפרי אבל עוקצו הוא רק חלק המחוברו לעץ, ויש סברא לומר דכיון דעוקצו אינו רגיל ליפול ופטמתו רגיל ליפול, משו"ה עוקצו הוא חלק מגוף הפרי ופיטם אינו חלק מגוף הפרי.

והנה לפי השיטות דיש פסול בזנבו בתוך הגומא מצינו בזה ב' טעמים בראשונים, (א) הרי"ף ביאר דעוקצו בתוך הגומא פסול משום דנראה כמו נקב וחסר. (ב) בדברי הרא"ש מבואר דטעמא משום דס"ל דהוא חלק מהאתרוג והוא חסר גמור. ולכאור' נראה דהנידון בזה, דדעת הרי"ף דפסול חסר הוא משום הדר, ולכך ס"ל דאף אי נימא דאינו חלק מגוף האתרוג כיון דנראה כחסר שייך בו פסול הדר, אבל הרא"ש סובר דהוא מדין לקיחה תמה, ולכך לא איכפ"ל דנראה כחסר, ומשו"ה הוצרך לבאר דתלוי אם הוא חלק מגוף האתרוג, אלא דס"ל דרק הגומא הוא חלק מהאתרוג ולא מה שחוץ לגומא. [ועי' במ"ב ס"ק ל"ד לענין ניטל העוקץ דבעי' שישאר משהו בתוך הגומא למלא את כל רוחב הגומא, [ומקורו בדרכי משה] וכן לענין הפיטם לפי הראשונים דרק בתוך הגומא פסול כתב בשעה"צ ס"ק ל"ב דאף אם נשתייר מעט בתוכו פסול כיון שנעשה גומא, [וע"ש בשעה"צ סק"מ], ולכאור' כ"ז שייך לפי הרי"ף דהוא משום דנראה כחסר, ולכך אף דניטל חלקו מ"מ כבר נראה כחסר, אבל לפי הרא"ש מנלי' לומר כן דילמא אינו נחשב חסר אלא כשינטל כולו מהגומא].

אולם בקו' חי' מרן רי"ז הלוי על סוכה ביאר דלכו"ע העוקץ הוא מכלל האתרוג, אלא דפליגי אם דין חסר נאמר רק על בשר האתרוג או על כל מה שבכלל האתרוג, ואזלי לשי' אי שייך פסול נקלף בקליפה הפנימית או רק בבשר הלבן, ע"ש, אולם בדברי הראב"ד חזינן דאעפ"י דס"ל דיש דין חסר בעוקץ שבגומא, מ"מ ס"ל בעמ' ד' ד"ה והאי דפסול

נקלף הוא רק בבשר הלבן, וכן יוצא בהדי' בדעת הרא"ש, וכן צ"ע דבלשון הרא"ש מבואר דפליגי אם הוא בכלל האתרוג או דדמי לקליפה.

ג] עי' בב"י דביאר דלפי הראשונים דפיטם הוא בראשו, אף בנפל מקצת מהפיטם נמי פסול, אולם הט"ז בס"ק י"א חולק דאינו נפסל אלא בנפל כולו דומיא דזנבו דאינו נפסל אלא בכולו, וצ"ע דהא לפי הרי"ף דבוכנתו בעוקץ פסול, הרי בהכרח דמתני' דניטל עוקצו כשר מיירי לענין מה שחוץ לגומא, וא"כ אי נימא דאף בפיטם אינו נפסל אלא בניטל מה שבפנים, א"כ אין שום חילוק בין פטמתו לעוקצו, וא"כ קשה לישנא דמתני' דמבואר דיש חילוק בין הפיטם לעוקץ, וע"כ דלענין פטמתו אף מה שבחוץ פסול.

ובמ"א סק"ט כתב דאף לדעת הב"י מ"מ בעי' שינטל עד האתרוג, דכיון דבארו הראשונים דהוא מדין חסר בעי' חסרון הניכר, וצ"ע דלפי הרמב"ם דחזוית שפוסל בראשו במשהו היינו שעלתה החזוית על דדו, הרי בהכרח דאף ניטל משהו פסול, דאל"כ לא משכח"ל פסול חזוית בדדו במשהו, דהא יכול לנטלו, [וכסברת הראב"ד לענין יבש הלולב בעלים דכשר משום דאי בעי קטים להו], ועוד צ"ב דלפי הראשונים דבחסר ליכא דין שיעור כאיסר, א"כ אי נימא דחסר הוא משום לקיחה תמה, מדוע בעי' חסרון הניכר, הרי סו"ס אינו לקיחה תמה, [וכדכתב רעק"א דאין להקל כהמבי"ט בלקיחה תמה], אבל לפי שיטות הראשונים דיש דין שיעור בחסר, שפיר י"ל דהא דבראשו ליכא דין שיעור הוא משום דחסרונו ניכר, ולכך אם אינו ניכר כשר, וצ"ע בזה.

ד] עי' בדרכי משה תרמ"ט אות ה' דהביא מרבינו ירוחם דניטל פטמתו ועוקצו הוא משום לקיחה תמה, ולכך כשר בשאר ימים, אולם הביא דמהר"א מפראג כתב דפסול בשאר ימים מדין הדר, ובמ"א סק"י י"ז חילק דניטל פטמתו הוא משום הדר ועוקצו הוא משום לקיחה תמה, ועי' בריטב"א דכתב להדי' דודאי אינו משום לקיחה תמה אלא דלמטה כיון דאינו ניכר אין בו חסרון בהדרתו אבל למעלה בתוך הבוכנא יש חסרון בהדרו.

והנה בפשוטו סברת רבינו ירוחם דכיון דרוב האתרוגים אין להם פיטם ממילא לא שייך לומר דחסר בהדרו שהרי כך דרך גידולו, אלא פסול משום לקיחה תמה, ולפי"ז הרי אף להראשונים דפליגי דהוא מדין הדר, היינו משום דאולי לשיטתם דחסר נמי משום הדר, ולדידהו הרי אין פסול הדר בשאר ימים, וא"כ לכו"ע יהא כשר בשאר ימים, וצ"ע.

ה] עי' ברא"ש דכתב דנטלה פטמתו הוא רק בהיה ונפל אבל בלא היה בו מעולם כשר, [ובביאור הגר"א כתב דתלוי במחלוקת הראשונים בדין טריפה במחוסר אבר משעת ברייתו, ולכאו' כ"ז באופן דדרכו בפיטם, אבל אם אין דרכו בפיטם י"ל דלכו"ע כשר, ודוקא במחוסר אבר, כיון דאין דרכו בכך, יש צד לפסול אף בחסר משעת ברייתו, וצ"ע בזה].

והנה מלשון הרא"ש משמע דאם היה בו ונפל קודם תלישת הפרי מהעץ פסול, וטעמא משום דכיון דגדל הרי הוא חלק מהאתרוג ונפסל מדין חסר, וכדין מחוסר אבר, אולם עדיין יש לדון דכ"ז באופן שדרכו לגדול עד גמר הפרי, אבל באופן שדרכו ליפול באמצע הגידול הרי מעולם אינו נחשב כחלק מהאתרוג.

ושמעתי להביא ראיה ברורה לזה מדברי הרמב"ן עמ' י"ז ד"ה ושתי דכתב דאף לדעת הרי"ף אין פסול בשושנתו, כיון שהוא נושר מעצמו ואינו נמצא בגמר הפרי אינו נחשב לחלק מהאתרוג, וכוונת הרי"ף הוא על הדד שתחת השושנתא, ואח"כ כתב בד"ה ומצינו לחלוק לגבי הדד דכיון דרובן של אתרוגים אין להם דד ממילא אף שיש לו וניטלה ממנו כשר כיון דאינו מגופו של אתרוג, ומבואר להדי' דדבר שדרכו ליפול אפילו אם נפל בסוף הרי"ז כשר, וכל הנידון באופן שבמיעוט האתרוגים נשאר הדד עד אחר זמן גמר הפרי, אם אזלינן בתר הרוב או לא.

ולפי"ז י"ל דכל דברי הרא"ש הוא במציאות של הרמב"ן דאז שנשאר הפיטם לגמרי או שמתייבש ונופל, אבל באופן שהדרך שגם הפיטם מתייבש ונופל, בודאי דאינו נחשב לחלק מהאתרוג, ואף אם יטלנו בידו יהא כשר, וצ"ע בכ"ז.

שיעור נקלף

א [עי' ברא"ש סי' י"ז דהא דס"ל לרבא דנקלף כשר הוא באופן שלא ניטל מבשר הלבן, דאל"כ פסול משום חסר, וכ"כ הראב"ד עמ' ד' ד"ה והאי, אולם הרמב"ם פ"ח ה"ז כתב דמיירי שנקלף הקרום החיצונה, אולם עדיין נשאר ירוק, ובחזו"א סק"א כתב לבאר דדעת הרמב"ם דהא דנקלף כולו פסול הוא דוקא באופן שנקלף כל עובי הקליפה החיצונה, אבל אם נשאר מעובי הקליפה אינו נפסל מדין נקלף, דהא גלודת כה"ג כשר, והא דכתב הרמב"ם דנשאר ירוק היינו דהבשר הסמוך לקליפה הוא ירוק, וכוונת הרמב"ם דאם לא נשאר ירוק פסול משום דע"כ נחסר מעט מהבשר, אולם בקו' חי' מרן רי"ז הלוי ביאר דהקליפה החיצונה היא מכלל האתרוג, וס"ל להרמב"ם דפסול חסר שייך גם באופן שלא נחסר מבשר הפרי, ולדבריו בגוונא דנקלף כל עובי הקליפה פסול משום חסר, ובאופן דנקלף חלק מעובי הקליפה פסול משום נקלף.

והנה לפי החזו"א צ"ב לשון הרמב"ם שנקלף הקרום החיצונה דמשמע דרק בנקלף הגלד החיצון אינו נחשב לחסר, אבל אם נקלף יותר בעובי הקליפה, אף שלא הגיע לבשר הלבן פסול משום חסר, וכן משמע להדי' בלשון הרמב"ם בפיה"מ דאם נקלף כל הירוק הוי חסר, וגם לפי הגרי"ז צ"ב דהא לפי"ד גם בנקלף יותר מהגלד החיצון כשר. [ועי' חזו"א שם סק"ה במוסגר דהוכיח מדברי הרמב"ם בפיה"מ הנ"ל דאין פסול שינוי מראה בנקלף עד הלבן].

ב [עי' בר"ן דבתחילה פי' דכוונת המשנה לקליפה העבה, ודימה זאת להא דמבואר לעיל ל"ה ב' לענין אתרוג תרומה טהורה, דאם קרא עליה שם חוץ מקליפתה אין חשש הפסד, ותמה הר"ן דא"כ יהא פסול משום חסר, ועוד דא"כ אינו נשאר כאחינא סומקא, ולכך פי' דהכוונה לקליפה הדקה, ועי' בשעה"צ ס"ק כ"ז דפירש דנידון הר"ן אי מיירי על הקליפה הדקה או על הקליפה העבה שעד הבשר וכדברי הרא"ש, [ולפי"ז יש ליישב קו' הר"ן דא"כ אינו נשאר כאחינא סומקא, די"ל דבאמת מיירי דנקלף מקצת מהקליפה הירוקה, אלא דס"ל להראב"ד דאין חילוק בזה, דכיון דליכא פסול חסר במקצת מהקליפה, ממילא אף בנחסר כל עובי הקליפה נמי כשר, כיון דזה הוכחה דהקליפה אינו נחשב לחלק מהאתרוג].

ובחזו"א סק"א תמה דהא הר"ן מדמה זאת להא דמבואר לעיל חוץ מקליפתה, ואי נימא דכוונת הר"ן על הגלד הדק, הרי עדיין יש לחוש להפסד כל הקליפה, ועוד דא"כ אמאי פשיטא להר"ן דהוא בכלל חסר, ועוד הק' דאם נקלף עד הלבן הרי ודאי דנעשה כאהינא סומקא, ולכך פי' בחזו"א דכוונת הר"ן דקליפה עבה הוא עד חדרי הזרע, וקליפה דקה הוא כל עובי הירוק.

ועי' בט"ז סק"ו-י' דביאר דברי הר"ן דיש ב' קליפות, (א) הגלד למעלה ובזה לא שייך פסול חסר, ואינו נפסל אלא מדין נקלף באופן דנקלף כולו, (ב) הוא עובי האתרוג עד חדרי הזרע, ועובי הירוק ובשר הלבן חשיב חדא מילתא, וזהו הקליפה העבה, אולם צ"ע דברא"ש מבואר להדי' דיש חילוק בין הירוק לבשר הלבן, ועוד צ"ב במה דמבואר בלשונו דבעי' שיהא חסר עד חדרי הזרע, דלכא' כיון דנחסר מבשר הלבן סגי לפוסלו, ומדוע בעי' שיהא חסר עד סופו. והנה מצינו בר"ן בעוד ב' מקומות נפק"מ בדין הקליפה, (א) הר"ן במתני' הביא די"מ דנסדק היינו רוב הקליפה העבה, ועי' מ"ב ס"ק כ"ב דהכוונה אף לבשר האתרוג ולא רק לקליפה החיצונה. [וזהו ראייה לחזו"א]. (ב) הר"ן בגמ' הביא די"מ דהקליפה הוא דבר בפנ"ע וחשיב נקב מפולש, ובב"י פי' דכוונתו לכל הקליפה עד חדרי הזרע, וס"ל כתוס' דנקב לחדרי הזרע חשיב נקב מפולש, וכן נקט הט"ז בסוף סק"ו, אולם הב"ח כתב דכוונת הר"ן לקליפה החיצונה, ועי' בריטב"א דמשמע להדי' דמיירי רק על הקליפה החיצונה, כיון דאחר שדחה לשיטת תוס' עדיין הביא להך י"מ, [וזהו ראייה לשעה"צ].

שיעור ניקב ונסדק

א] דעת רש"י תוס' הרא"ש והרמב"ם דנקב מפולש או כאיסר פוסל אף בלא חסרון, ובחסר פוסל בכ"ש, [אולם לרש"י מתני' מיירי רק בנקב שאינו מפולש ובזה מחלק המשנה בין חסר ללא חסר, אולם דעת שאר הראשונים דמתני' מיירי במפולש או בכאיסר] אולם דעת הראב"ד הריטב"א והר"ן דאין נקב פוסל בלא חסרון, אולם אף בחסר בעי' שיהא מפולש או כאיסר.

והנה לשיטת הראב"ד ודעימ' דיש תנאי בחסר שיהא נקב מפולש, משמע בפשוטו דלא בעי' שיהא חסר לכל אורך הפילוש, וצ"ב הסברא בזה מהו הצירוף של הנקב עם החסרון, [ובאמת דהראב"ד עמ' ד' סוד"ה והאי כתב דבעי' דיהא חסרון בתחילה ובסוף, אולם ע"ש בד"ה אבל הוכיח דניקב לחדרי הזרע אינו נחשב למפולש מהא דבלא קיימי הסמפונות פסול רק משום טריפות, ואמאי אינו פסול משום דנחסר מחדרי הזרע, ולכא' לשיטתו י"ל דמיירי בחסר רק במפנים], וצ"ב, ושמעתי מהגר"ר רייכמן שליט"א להוכיח דיסוד הפסול הוא חסר, אלא דנאמרו בזה שיעורים, דבנקב מפולש סגי בחסרון כ"ש, ובאינו מפולש בעי' חסרון כאיסר, וראייתו דהנה הגמ' פריך לר"ח ממתני' דחסר כ"ש פסול, וצ"ב לפי הראשונים דחסר פוסל רק בכאיסר, הרי פסול זה לא נשנה כלל במתני', אלא במתני' נשנה פסול ניקב, ופרשו הראשונים דאינו פוסל אלא בחסרון, ופסול חסר כאיסר הלא נשנה בברייתא ולא במתני', ומזה הוכיח דלדעת הנך ראשונים אין זה ב' שמות פסול של ניקב וחסר, אלא הוא פסול אחד של חסר אלא דנשנו בזה חילוקי שיעורים, ונמצא דעיקר פסול חסר איתא במתני', ולכך פריך לר"ח ממתני'.

ועי' מ"מ דהוכיח כדעת רש"י דחסר פסול בכ"ש מהא דס"ל להראשונים דניטל עוקצו עם הגומא פסול, והא אינו מפולש ולא כאיסר, ועי' מ"א תרמ"ט ס"ק י"ז דהק' אמאי לא הק' המ"מ אף מניטל הפיטם, והוכיח מזה דניטל פטמתו

פסול רק משום הדר, אולם בסי' תרמ"ח סק"ט נקט דפסולו משום חסר ולכך בעי' חסרון הניכר, [ויל"ע אם בפסול חסר בגופו נמי יש דין דבעי' חסרון הניכר או דהוא חידוש דין רק לענין ראשו, ובשו"ת מגילת ספר אור"ח סי' מ' סק"י הוכיח מדברי הט"ז בסי' תרמ"ט סק"ג דכתב דמורכב פסול משום דחסר באתרוג חלק הלימון, אעפ"י דאינו ניכר], ועי' בשע"צ תרמ"ח סק"ל דעמד בזה ולמעשה מחמיר בניטל פטמתו כל ז'. [אלא דצ"ע דעת הראב"ד דהא איהו גופי' ס"ל דנקב עד הגומא פסול מדין חסר, והא ס"ל דחסר בעי' שיעור, וי"ל דס"ל דהעוקץ הוא דבר בפנ"ע ולא נאמר שיעור בחסרונו, ואולי זהו כוונת הגהות מימוני שהובא במג"א שם], ובביאור הגר"א סעיף ב' הוכיח דנקב מפולש פסול אף בלא חסרון מהא דבטריפות נקב פוסל אף בלא חסרון.

[ב] דעת תוס' דניקב עד חדרי הזרע פסול, [ועי' בחזו"א סק"ד כתב דכוונת תוס' דאין פסול מפולש אלא במתפלש לחדרי הזרע, וצ"ע דבתוס' בסו"ד מבואר להדי' דמפולש פסול אף במתפלש שלא כנגד חדרי הזרע, וכ"ה להדי' בתוס' ר"פ, ואולי כוונתו כדברי הט"ז בסק"ו, עי' לקמן סק"ג במוסגר], ופשטות לשונם משמע דהוא מדין טריפה דומיא דלא קיימי סימפונאה, אולם בריטב"א כתב דכיון דהנקב מגיע לחללה של הקליפה פסול מדין נקב מפולש, ולכאור' יש בזה נפק"מ אי בעי' שיהא ניקב אף בחדרי הזרע או דסגי במה דניקב עד חדרי הזרע, והנה הר"ן הביא די"א דלא בעי' נסדק בחדרי הזרע, אלא סגי בנסדק כל הקליפה, וצ"ע דאם נסדק כל הקליפה הרי חשיב נסדק עד חללו, ועי' בחזו"א סק"ד ד' ד"ה ולדעת דביאר דס"ל דמ"מ הקרום הדק שעל הזרע קיים, [משא"כ בניקב לחדרי הזרע דבעי' שיעבור גם את הקרום הדק] אולם צ"ע דהריטב"א ס"ל הכא דניקב הקליפה חשיב כמפולש וא"כ איך יתכן דנסדק כל הקליפה חשיב כאינו מפולש וצ"ע.

והראב"ד עמ' ד' ד"ה אבל כתב להוכיח דניקב לחדרי הזרע אינו נחשב למפולש, מהא דבלא קיימי סימפונאה לא פסלינן משום דניקב ונחסר כדי לבדוק אם קיימי סימפונאה, ובאמת דלרש"י תקשי טפי דהא דהא חסר פסול בכ"ש, ועי' מ"א סק"ד ורעק"א שם דתי' באופנים אחרים.

והרא"ש הביא מהבה"ג דג"כ ס"ל כהראב"ד והק' דמ"מ אמאי אינו נפסל כדין לא קיימי סימפונאה, ותי' משום דלהלכה אזלינן בספיקו של רבא לקולא, והדברים תמוהים דהא בלא קיימי סימפונאה ליכא ספק כלל, אולם באמת דהראב"ד גופי' גרס בגמ' דהספק הוא בלא קיימי סימפונאה, אולם הרא"ש הרי כתב להדי' דהגמ' מספק"ל בקיימי סימפונאה, [ובאור גדול ח"ב סי' ח' רצה להגיה בדברי הרא"ש, ודוחק], ואולי י"ל דיסוד הספק של רבא אם יש פסול טריפות באתרוג, אלא דהגמ' מבארת דאף דבטריפות ליכא פסול בקיימי סימפונאה מ"מ באתרוג גרע, אבל להלכה אזלינן לקולא דליכא פסול טריפות באתרוג, וממילא אף בלא קיימי סימפונאה כשר, אולם לשון הגמ' ק"ק לפי"ז, וכן תקשי מ"ש מנקלף ונסדק דלהלכה פסול מדין טריפות.

[ג] עי' בתוס' וברא"ש דנסדק פסול מדין טריפות ומה"ט בעי' נסדק כולו דומיא דטריפות, ועי' בר"ן דהביא בזה ב' שיטות בענין שיעור הסדק אי בעי' מב' צדדים או דסגי בצד אחד, וכן הביא ב' שיטות אי בעי' נסדק עד השדרה או לא, ונחלקו האחרונים בכוונת הר"ן אם חולק על תוס' - א) לדעת הב"י הרמ"א והגר"א לפי הדיעה הב' דסגי בנסדק מצד אחד סגי נמי בנסדק ברוב אורכו ולא כתוס'. ב) לדעת הט"ז סק"ט ומג"א סק"ו דלידיעה הב' לא מהני נסדק בצד אחד ברוב אורכו בלא שישדק גם מלמטה, משום דמדמין לה לגרירת.

והנה עי' בבה"ל דביאר דלפי המחבר בצד אחד לא סגי ברובו בלא שיחסר מלמטה דומיא דטריפה דאינו נפסל אלא בלא נשתייר בצד אחד, [אולם בודאי דלא בעי' שלא ישתיר כלום אף מלמעלה דא"כ לא משכח"ל פסול חוטמו, ובבה"ל כתב להדי' דבאופן דלא נשתייר בצד אחד הוא טריפה] אבל להרמ"א אף בנשתייר למטה ולמעלה פסול, אולם בחזו"א דחק דאף הרמ"א מודה לזה וכוונתו לרוב עוביו, [ואעפ"י דבטריפה בעי' דנסדק עוביו לגמרי, עי' בביאור הגר"א דביאר דמדמין זאת לבשר החופה את רוב בשרו].

ועי' בט"ז דביאר דביאר דיסוד המחלוקת אי סגי בנסדק מצד אחד לחדרי הזרע או דבעי' מב' צדדים, הוא תלוי במחלוקת הראשונים אם ניקב לחדרי הזרע חשיב מפולש, [והא דפשיטא להט"ז דלדיעה ראשונה בעי' סדק מפולש, ונראה דהוא מחמת דיוק לשון הר"ן דלשיטה ראשונה לא הביא ב' דיעות מהו שיעור עומק הסדק, וע"כ דכל מה דבעי' מב' צדדים הוא בשביל שיהא מפולש], והק' הט"ז דא"כ כל נסדק יהא פסול כדין ניקב ותי' דס"ל כדעת הראב"ד דניקב בעי' חסרון, אבל בנסדק לא בעי' חסרון, וע"ש דביאר דהשיטה דס"ל דסגי ברוב קליפה הוא ס"ל דלא בעי' חסרון בניקב, וכנראה דכוונת הט"ז דהיה קשה להם כיון דנקב מפולש לא בעי' חסרון א"כ אכתי תקשי דכל נסדק לחדרי הזרע יהא פסול מדין ניקב, וע"כ דבנסדק סגי ברוב קליפה, [וכ"ה בחזו"א סוף סק"ג], אלא דאכתי תקשי דהא מבואר בראשונים דנקב מפולש מב' צדדים פסול, אף בניקב שלא כנגד חדרי הזרע, וא"כ תקשי דכל סדוק בקליפה יהא פסול מדין נקב מפולש, וצ"ל דהט"ז אזיל לשיטתו בסק"א דאין פסול נקב מפולש בעובי הקליפה, [והא דמבואר בתוס' דשייך נקב מפולש אף בלא ניקב בחדרי הזרע, ע"ש בס"ק ו' דביאר דיש קליפה בין זרע לזרע, וזהו החילוק דאם ניקב קליפת הזרע לא בעי' מפולש, ואם ניקב בין קליפה לקליפה בעי' שיהא מפולש], אבל בנסדק פסול אף בעובי הקליפה, אולם אכתי צ"ע לדעת המג"א בס"ק ב' דנקב מפולש בעובי הקליפה פסול, דא"כ כל נסדק יהא פסול מדין ניקב, וצ"ע.

אולם בחזו"א ביאר דהא דשיטה ראשונה ס"ל דבעי' מב' צדדים משום דבאתרוג דנין את כולו כדבר אחד, ולא שייך בו למעלה ולמטה, ולכך בעי' רוב הקיפו, אבל להדיעות דס"ל דסגי בנסדק מצד אחד, ע"כ דס"ל דמדמין אתרוג לגמרי לגרירת ממילא סגי בנסדק בצד אחד דומיא דגרירת, [ומה"ט נקט דלהנך שיטות דסגי בצד אחד אין רוחבו בכלל נסדק, דאינו בכלל פסול נסדק בטריפות, ורק לשיטה ראשונה דס"ל דאינו דומה לגרירת ס"ל דשייך אף ברוחבו].

דין חוטם בשאר פסולי אתרוג

(א) עי' בר"ן דכשם שאמרו בחזו"ת דפוסל בכ"ש ה"ה בכל הדברים שפוסלין באתרוג, דפסולים בחוטמו בכ"ש, וכ"כ הר"ן לעיל במתני' לענין נסדק, ועי' בריטב"א דאין לנו להקל בשאר פסולים אלא בראיה, אולם בדרכ"מ סק"ה כתב דלדעת הרא"ש ור"י דוקא פסולי הדר פסולים בחוטמו במשהו אבל פסולי לקיחה תמה אינו פוסל במשהו, וסיים דהר"ן חולק וסובר דאף נסדק דפסול משום חסר פוסל בחוטמו במשהו, ובמג"א ס"ק י"ז כתב לפי"ז דאף להר"ן פסול בחוטמו כל ז' כדין פסולי הדר, ושמעתי מהגר"ר רייכמן שליט"א לתמוה בזה תמיהה עצומה דמהיכ"ת למילף מדברי הר"ן, הרי הרא"ש ורבינו ירוחם אזלי לשי' דיש פסול הדר ויש פסול לקיחה תמה, ולכך ס"ל דדין חוטמו שייך רק לגבי

פסולי הדר ולא לגבי פסולי לקיחה תמה, אבל להר"ן דכל הפסולים הם מדין הדר, שפיר נקט דשייך כל פסולי אתרוג בחוטמו, וא"כ מנלן דלהר"ן יש פסול בחוטמו גם לגבי פסול לקיחה תמה.

אולם העירו כמה מבני החבורה שיחי' דיש מקור גדול לדברי הדרכ"מ והמג"א, דהנה זה ודאי דיש ב' פסולי הדר, חדא באופן שהוא פסול חזותי, והיינו דאינו הדר במראהו, אולם מצינו עוד פסול הדר שהוא פסול מהותי, דמחמת החפצא אינו הדר, דהוי כבע"מ, [ולכשתדוק זהו כוונת חזו"א סק"ה בהשגתו על הבה"ל בכוונת הגר"א], והראיה לזה דהא ילפינן דין נסדק ונקלף מטריפות, וזה אינו שייך כלל לדין הדר מחמת המראה, וע"כ מוכרח דיש פסול הדר מחמת החפצא, ולפי"ז הרי תקשי איך שייך דין חוטמו בנסדק, הרי לא מצינו דין חוטמו אלא באופן דחסרון הדרו מחמת המראה, ולא באופן דחסרון הדרו מחמת דבחפצא אינו הדר, דבזה הרי מסתבר דשיעורו שייך אף לענין חוטמו, אלא ע"כ מוכרח דבחוטמו יסוד פסולו משום דאינו הדר במראהו, דכיון דחוטמו ניכר אינו הדר, ושפיר ילפינן מינה דה"ה לפי הרא"ש דחסר פסול משום לקיחה תמה, דמ"מ בחוטמו פסול מחמת חסרון הדר במראהו. [אלא דלפי"ז צע"ק עיקר דברי הר"ן דמהיכ"ת למילף מחזית לשאר הפסולים, הא שאני פסול חזית דאף בגופו הוא מחמת דאינו הדר במראהו, משא"כ בשאר פסולי הדר, וי"ל].

(ב) עי' בביאור הגר"א ס"ה דביאר דהשיטות דסברי דליכא פסול נסדק בחוטמו ס"ל דאין פסול חוטם אלא בהנך שפוסלים ברובו, וכתב בבה"ל סי"ב ד"ה שינוי דלפי"ז לפי השיטות דנסדק פוסל ברובו ממילא פסול בחוטמו בכ"ש, ובחזו"א סק"ה כתב דאינו מוכרח כיון דנסדק אינו פסול מראה אלא הוא פסול בחפצא וכאילו אינו, ואין בזה נפק"מ אם פוסל רובו או בכולו, ואין לנו הכרח להחמיר בחוטמו.

ובסי"ב כתב השו"ע דיש מי שאומר דיבש פוסל בכ"ש, וכתב בביאור הגר"א דלפי השיטה הראשונה אין פסול בחוטמו אלא הפסולים ברובו, ועי' בחזו"א שם דביאר דכוונתו דפליגי אם יבש פוסל ברובו או בכולו, אבל כו"ע מודו דאין פסול חוטמו בכולו, [ויל"ע דלכא' יבש אינו פסול מראה אלא פסול בעצם, וא"כ מה הנפק"מ אם פוסל ברובו או בכולו, וי"ל].

ובעיקר חילוק הגר"א לכא' נראה דכוונתו דדבר שפוסל ברובו ע"כ דהשיעור הוא דין בחפצא של הפסול, ולא שייך בזה דין חוטמו, אבל דברים הפוסלים ברובו עצם הפסול הוא בכ"ש אלא דנאמר הלכה דאין האתרוג נפסל אלא כשמתפשט הפסול ברובו, ובזה נאמר הלכה דבחוטמו נפסל אף בכ"ש, [ומסתבר דלפי הראשונים דיש שיעור בחסר הא הלכה בגוף החפצא דהפסול ולא שייך בזה פסול חוטם, וצ"ע מלשון הרמב"ן המובא בב"י תרמ"ה בשם אורחות חיים].

פסולי טריפות

(א) עי' בתוס' ובראשונים דילפינן מדיני טריפות גם לענין נקלף נסדק וניקב, ועי' מג"א תרמ"ח סק"ו דלמד כן לגבי שיעור הסדק, ועי' בביאור הגר"א דמצינו בד' מקומות דדימה דיני אתרוג לדיני טריפות, (א) בסעיף ה' דימה דין נסדק בעובי הקליפה לדין בשר החופה את רוב הקרס, (ב) בס"ז דימה הדין דלא היה בו פיטם מעולם להא דפליגי הראשונים לענין טריפה בחסר בו אבר משעת ברייתו, (ג) בסעיף י"א דימה הדין דבעי' רוב הנראה לעינים לדיני טריפה, (ד) בסעיף י"ב דימה דין שיעור יבש ליבשה הריאה, וע"ע בפמ"ג תרמ"ח א"א י"ט דן לענין מראה פסול על חזית דאעפ"י דלענין

ריאה אין פוסל בדרכה בכך מ"מ לענין אתרוג פסול, אף שדרכו בכך, וחזי' דיש לו צד דילפינן שינוי מראה מטריפות, וכן משמע קצת לשון קו' הרמב"ן בחולין מ"ו ב' לענין דנילף מאתרוג פסול אדום בריאה ע"ש, וע"ע במג"א תרמ"ה סק"ג דדימה דין נפרצו לטריפות, ע"ש, וצ"ע הגדרים בכ"ז.

(ב) עי' בתרוה"ד סי' צ"ט דפסול טריפות הוא משום דסופו לירקב, כגון נקלף ניקב וחסר, וכן הוא לשון בה"ל סי' תרמ"ח ס"ה סוד"ה ויש, ועי' לעיל דנתבאר הגדר בזה דאף להשי' דכל הפסולים משום הדר נמי שייך לדון בזה בגדרי טריפות.

(ג) עי' חו"ד סי' ל"ו סק"ג דתמה דריאה תלוי בחיות ואתרוג תלוי בהדר והוכיח דאין מדמין לגמרי לאתרוג, דהא חזינן דלהרבה ראשונים בעי' חסר כאיסר, ואילו בטריפה פסול בכ"ש, ועוד אמאי לא מדמין לנימוח דנשפך כקיתון הוי טריפה, אף דלא שליט ביה אורא, ולכך פירש את הסוגיא באופן מחודש דהוי נידון רק לענין נשפך כקיתון, אולם הרי בראשונים מבואר להדי' דמדמין גם לענין דין נקלף ונסדק.

פסול חסר

עי' בר"ן דהא דשרי חסר בשאר ימים הוא רק כשרובו קיים דשמו עליו אבל בלא"ה פסול משום דאתרוג אמר רחמנא ולא חצי אתרוג, ועי' בתוס' מ"ו ב' דכתבו דבעי' דישתייר בו כשיעור, ועי' בהגהות הב"ח על הר"ן דאינו סותר לדברי הר"ן די"ל דאף בנשאר רובו בעי' דישתייר כביצה.

והנה בתרוה"ד ח"ב סי' נ"ב הק' אמאי חסר עדיף על שאר פסולים הרי אין לך מום גדול ממה שהוא שבור ומחוסר, [וכוונתו להק' דמלבד פסול לקיחה תמה יהא בו אף פסול הדר ויהא פסול אף בשאר ימים], ותי' דהוא מדין שיירי מצוה דומיא דגרדומי תכלת וגרדומי איזוב, ולכך חסר נמי כשר בשאר ימים, דהא הוי שיירי אתרוג הכשר, [אולם סברא זו דגרדומין מהני רק לגבי פסול הדר, אבל מ"מ יש בו פסול דלקיחה תמה ביום הראשון, דסו"ס אינו שלם], ומה"ט פסק דאתרוג שחתכוהו לכמה חתיכות פסול כיון דאינו נחשב שיירי מצוה, אלא חתיכת אתרוג בעלמא הוא, והובא ברמ"א תרמ"ט ס"ו, ועי' במג"א שם דהתרוה"ד חולק על הר"ן וס"ל דכל שנשאר האתרוג כשיעור ביצה הרי"ז כשר ולא בעי' שישאר רובו, [ובאמת דמבואר כן להדי' בדברי התרוה"ד דכתב דאף דאין הוכחה לסברתו מ"מ בעי' שישתייר כביצה].

והנה בעיקר דברי התרוה"ד דהוא מדין גרדומין יל"ע דלכא' דין גרדומין הוא רק באופן דהשתמשו בו בפועל למצוה או דסגי במה דראוי לקיים בו את המצוה, אבל בלא"ה ליכא דין גרדומין, וא"כ לפי"ז אם האתרוג יחסר קודם דהגיע לשיעורו הנצרך לקיום המצוה, אף דאח"כ גדל כשיעורו, יהא פסול כל ז', וזהו חידוש גדול. עוד יל"ע דהמג"א שם כתב דמ"מ אם חסר פחות מכביצה פסול, וצ"ב הא לא גרע מגרדומין. [עי' קוב"ש ח"ב סי' כ"ד דביאר בשם העילוי מקלמוויטש דלא שייך דין גרדומין אלא באופן דהשיעור הוא הוא רק דין בחפצא כגון בציצית דאינו חפצא דציצית אלא באופן דיש בו י"ב גודלין, אבל באופן דהשיעור נצרך לקיום ומעשה המצוה לא שייך דין גרדומין, וא"כ ודאי דפחות מכביצה נמי יהא כשר].

פסול החוזר להכשרו

(א) באו"ז הביא מהראב"י דהק' לל"ק אמאי א"א להכשיר את ניקור העכברים ע"י שיחתוך את מקום הניקור, והוכיח מכח זה דכל שנפסל הידורו כגון יבש ומנומר א"א לתקנו בקילוף, והק' מ"ש מענביו מרובין דמהני תיקון, ותי' דשם

אינו ניכר המיעוט, [ועי' בביאור הגר"א דהוסיף דדייק מהא דלא הוזכר במשניות תיקון רק בפסול דענביו מרובין, וצ"ב דהא מבואר בראבי"ה דבאינו ניכר כשר, והגר"א גופי' נקט דבלא חיסר מהני תיקון, וי"ל דודאי המשנה לא תכתוב דבר שאינו מצוי, דהא עפ"י רוב הוא ניכר ונחסר], והובא בקצרה בהג"א סי' כ"ד, ונפסק ברמ"א סי' תרמ"ט, והוסיף דפסול כל ז'.

אולם בכל בו הביא מהבה"ג דמהני תיקון בעכברים כיון דפסול מיאוס הוא משום הקריבהו נא, וכיון דקלפו שפיר דמי, ויסוד פלוגתם נראה דתלוי אם פסול מיאוס הוא משום הדר, או דמיאוס הוא פסול מיוחד, ונפק"מ אי מהני להכשירו ע"י חיתוך, וכ"ז נרמז בדברי הגר"א דכתב דטעם הרמ"א דמהני קילוף ניקור העכברים משום דאינו פסול בגופו.

ושמעתי מהגר"י קנר שליט"א [שבת תשובה תשס"ז] די"ל דתלוי בפלוגתא דהראשונים בביאור דברי הגמ', דהא לפי הסוברים דהדר פסול כל ז' הרי מתבארים דברי הגמ' כפשוטו דמאוס פסול כשאר פסולי הדר, ואינו פסול מיוחד במאוס, אבל להשיטות דהדר כשר בשאר ימים הרי בהכרח צ"ל דבמאוס נאמר דין מיוחד דפסול אף בשאר ימים, וממילא י"ל דאינו פסול בגופו ומהני לקלפו, ושוב ראיתי שכ"כ הגר"ר ריכמן שליט"א בקונ'.

(ב) הרא"ש בסי' י"ח פסק דחזונית ומנומר יש לו תקנה ע"י קילוף, ובתנאי שיהא מראה הקילוף כמראה אתרוג כשר, ונפסק בשו"ע תרמ"ח סי"ד, והוסיף הרמ"א דמיירי שלא נחסר כלום, ובביאור הגר"א בסי' תרמ"ט נקט דהמחבר סותר לדברי הראבי"ה, וכן נקט במ"ב תרמ"ט ס"ק ל"ח, ועי' בבכורי יעקב שם ס"ק כ"ה דתי' עפ"י חילוק הראבי"ה דשאני ענביו מרובים דאינו ניכר, וה"נ י"ל דהרא"ש מיירי באופן דאף לאחר הקילוף אינו ניכר, אבל אם הוא ניכר פסול כל ז'. ועי' בביאור הגר"א דהוסיף הרמ"א נזהר בזה, ולכך הוסיף על דברי הרא"ש דמיירי שלא נחסר מידי, אבל בנחסר פסול אף בשאר ימים, אולם סיים דהרא"ש חולק ע"ז, וכוונתו דלפי הרא"ש אף באופן דע"י הקילוף נתחסר האתרוג נמי כשר, וזהו באמת דעת השו"ע, אבל בלא חיסר לכו"ע מהני, אולם בלשון המ"ב תרמ"ח ס"ק נ"ג משמע דפליגי אף בלא חיסר, וצ"ע מנלי' לומר כן.

(ג) אולם עיקר דברי הגר"א צ"ב דהא חסר כשר בשאר ימים, ובפשוטו נראה דכוונתו דאם בעי' לחסרו הוי פסול בגוף האתרוג ולא מהני תיקון, אבל אם לא בעי' לחסרו אינו פסול בגופו ומהני תיקון, אלא דצ"ב לגבי הדין דבא מכח פסול מה החילוק בין נחסר מגוף האתרוג ללא נחסר מגוף האתרוג, ובפשוטו י"ל דהחילוק הוא דבפסול בגופו אין הפסול תלוי ועומד בסיבת הפסול אלא אף לאחר דפקע סיבת הפסול עדיין הוא עומד בפסולו, אבל בלא היה פסול בגופו לא נפסל לגמרי אלא הוא תלוי בסיבת הפסול.

(ד) ושמעתי ממו"ר הגרב"ד פוברסקי שליט"א לבאר בזה, דיסוד הדין דלא מהני קילוף אינו משום דכל שחל פסול תו לא פקע, אלא דעיקר שם אתרוג הוא על אתרוג שלם, והא דהכשירו חכמים חסר בשאר ימים, הוא רק משום דהוא חלק מאתרוג כשר, [וכעין דברי התרוה"ד דהוא מדין גרדומין], אבל באופן שהוא יבש אף אם חתכו אינו חוזר להיות כשר, דהא הוי חלק מאתרוג הפסול, אבל בעלתה חזונית ונקלף ולא נחסר כלום, לא איכפ"ל מה שהיה פסול קודם הקילוף, דסו"ס השתא יש לו שם אתרוג שלם, ואין אנו צריכים להכשירו מחמת שהוא חלק מהאתרוג, אלא דא"כ צ"ע דמה הק' הראבי"ה מהדס שענביו מרובים, הרי בהדס יש לו הכשר מצ"ע גם אחרי שחתכו את ענביו, [וכן משמע קצת בלשון הטור דכתב על שיטת רש"י דנקלף מקצתו פסול ונקלף כולו כשר דזהו פסול החוזר להכשירו, ומשמע דכוונתו לדמותו לנידון הנ"ל, וצ"ע

דהא בנקלף כולו הוא כשר מחמת דהשתא הוא אתרוג שלם], וצ"ל דזה גופא כוונת תי' דכיון דאינו ניכר אינו נחשב לחלק מההדס, ודוחק, עכ"ד.

עוד שמעתי לבאר בזה ביאור נפלא מידידי הרב פנחס זליבנסקי נ"י, דבאמת כיון דחתך את מקום הפסול אין לפוסלו מחמת פסול דלשעבר, אלא דהרי מבואר בתרוה"ד דכל חסר יש לפוסלו בשאר ימים מדין הדר, אלא דמהני מדין גרדומין, וא"כ ממילא באופן דהיה פסול מעיקרא לא מהני בו דין גרדומין, ופסול בשאר ימים מדין הדר, ולא מהני שיחתוך את מקום הנימור, אבל בלא חסרו לית ביה פסול הדר.

ונפק"מ בין ב' הביאורים לפי שי' הראב"ד דאעפ"י דשאר פסולי הדר כשרים בשאר ימים, מ"מ יבש פסול אף בשאר ימים משום דחשיב כמת, וא"כ באופן דחתוך את מקום היבשות יהא כשר בשאר ימים, אבל לביאור הנ"ל דעדיין איסורו קיים יהא פסול בשאר ימים, ודפח"ח.

ובעיקר דברי הגר"א יל"ע מלשון דרכ"מ הארוך דמשמע מדבריו דאם יחסר בקילוף יהא פסול מדין חסר, וא"כ יהא כשר ביום השני, [ועי' במ"ב תרמ"ט ס"ק ל"ח דכתב בשם מאמ"ר דיש להקל כהמחבר דמנומר שחסרו כשר בשאר ימים].

ה) הרמ"א סי' תרמ"ט ס"ה פסק דלענין נקבוהו עכברים מהני קילוף ולענין יבש ומנומר לא מהני ופסול כל ז', ובביאור החילוק מצינו בזה ג' אופנים, א) במ"א ס"ק י"ח ביאר דמעיקר הדין קיי"ל כל"ב דנקבוהו עכברים כשר, ולכתחילה לא יטלנו עד שיסיר מקום הניקור. ב) בט"ז סק"ח ביאר דלכו"ע אם לא חתך מקום הניקור הרי"ז פסול, אלא דפליגי אי מהני קילוף לתקנו, ופסק הרמ"א כל"ב, ומ"מ ס"ל דלענין שאר פסולים לא מהני, וכבר תמה בזה הט"ז שם. ג) הגר"א מבאר דפסולי הדר דהוי פסול הגוף לא מהני תיקון, אבל ניקור עכברים הרי אינו פסול בגופו, דהא חסר כשר, אלא פסולו משום מיאוס, וכשחותכו הרי כבר אינו מאוס, אולם בדברי הראב"ה מבואר דכל מקורו הוא מסוגיין דנקבוהו עכברים, ועי' לעיל מדברי הכל בו.

ו) עי' בבכורי יעקב דתמה על השו"ע מ"ש ממה שכתב הראב"ד דיבשו ג' עלים העליונים אינו נפסל כיון דאי בעי קטים להו, ואילו לענין חזוית חזינן דאעפ"י דבקילוף כשר, מ"מ כ"ז שלא קילפו הרי"ז פסול, ועי' בבה"ל תרמ"ו סעיף י' ד"ה במקום דתי' דמ"מ פסול מספק כיון דהשתא לא ידענין אם יחזור למראה אתרוג, ולא יחסר ממנו כלום, וצ"ע חדא דא"כ אמאי לא שייך פסול חזוית בשאר ימים, ותו דעדיין קשה מהא דס"ל לשו"ע בסי' תרמ"ח סעיף י"ב דחזוית בחוטמו פסול אבל חסר בחוטמו כשר אף ביום הראשון, ולדברי הראב"ד הרי יכול לקוטמו.

עוד תמה שם בביכורי יעקב דמה מועיל שיכול לקוטמו הא גם לאחר הקטימה יהא פסול מחמת דאתי מכח פסול, ואין מובן לקו' דהא כיון דיכול לקוטמו הרי לא חייל פסול מעיקרא.

ז) עי' חזו"א סוף סק"ב דהוכיח מהראב"ה דאתרוג שנחסר בג' מקומות אינו נפסל מדין חסר, דאל"כ מה שייך לדון להכשיר בגוונא דקילפו את המנומר, אולם עי' בחזו"א שם ס"ק ה' ד"ה נראה וד"ה ספק דמשמע להיפוך וצ"ע.

ח) ויש לדון לפי כל הנ"ל, לפי הטעם הראשון של התרוה"ד דהכשר בלא"ט מא"ל משום דאינו ניכר במשמוש, וא"כ יש לדון באופן שמיעטו ועתה אינו ניכר במשמוש האם יש להכשירו או לא, וצ"ע.

אתרוג הקטן והבוסר

(א) עי' בתוס' דדנו אי פלוגתא דבוסר ופלוגתא דשיעור קטן הוי חדא פלוגתא, והוכיחו מהא דלענין שיעור קטן מבואר דטעמא משום גמר פרי ולענין בוסר מבואר דטעמא משום הדר או משום דלאו בר זריעה, ובארזו דהחילוק הוא דבוסר הוא באופן דסופו לגדול וקטן היינו באין סופו לגדול, ומה"ט חלקו על רש"י דבוסר שיעורו כפול הלבן, דודאי בסופו לגדול הוי בוסר אף ביותר מכביצה.

ובתור"ד ביאר דהחילוק דבוסר הוא דעדיין לא נגמר בישולו וטעמו מר, [והוסיף דזהו דין אתרוג הירוק], אבל קטן היינו דנגמר בישולו וטעמו מתוק אלא דצריך לאילן כדי שיגדל ויתעבה, ובזה פליגי אם שיעורו בכביצה או בכזית. [ובאבני נזר סי' תפ"ב הוכיח כהתור"ד מהא דהגמ' תלי לבוסר בדין מעשר, והרי לענין מעשר מבואר ברמב"ם דחייב תרו"מ משיעגילו, והא הוי פחות מאגוז, וע"כ דלענין מעשר מיירי באופן שלא נגמר בישולו ואתרוג הקטן מיירי שנגמר בישולו אלא שלא נגמר גידולו].

ובמהרי"ק שורש ס"ב כתב דמעיקר הדין שיעורו בכפול הלבן, אולם מדין הידור בעי טפי, ובזה פליגי אם שיעורו כביצה או כאגוז, וע"ש דהביא מההשלמה ב' שי' אי פליגי אליבא דרע"ק או אליבא דרבנן.

(ב) עי' בב"י סוף תרמ"ח דלדעת תוס' לרבנן דבוסר יש להכשיר אפילו פחות מאגוז, מאחר שסופו לגדול, ורק באין סופו לגדול שיעורו בכביצה, אולם בשערי תשובה בסוף סי' תרמ"ח הביא דהאחרונים חלקו עליו דכה"ג ודאי פסול דהוי תרתי לריעותא דאין סופו לגדול והוא פחות מכשיעור.

ובחזו"א סי' קמ"ח סק"א ביאר דלדעת הב"י כוונת תוס' בתי' קמא דפלוגתא דר"מ ור"י קאי בין לרע"ק ובין לרבנן, כיון דאינו עתיד לגדול גרע, ואף רבנן מודו בפחות מכביצה דפסול כיון דאינו בכלל שם פרי, אלא דנסתפקו התוס' אם רבנן פליגי בסופו לגדול אף בפחות מאגוז, ומשום דבאין סופו לגדול הוי כולד נפל, [עי' ק"ג אות ס' כע"ז], אבל בסופו לגדול שפיר מהני, או דאין חילוק בזה, ובתי' קמא נקטו דלעולם ס"ל לרבנן דפחות מאגוז פסול, ובתי' הב' כתבו דאף דרבנן מכשרי התם אף בפחות מאגוז משום דסופו לגדול הכא מודו דפסול, אולם האחרונים נקטו דכוונת תוס' דתי' קמא ס"ל דפלוגתייהו קאי רק אליבא דרע"ק, ותי' בתרא ס"ל דקאי אף לרבנן, ותמה עליהם בחזו"א דמה ס"ד בתי' קמא הא ודאי מודו רבנן בתרתי לריעותא.

אם למסקנא קאי נמי טעמא דהדר

(א) עי' תוס' דירוק שחזור למראה אתרוג כשר, אפילו אחר שנתלש מהעץ, וכתב הב"ח דמ"מ בעי' שיחזור כולו למראה אתרוג ולא סגי במה דיתחיל לחזור למראה אתרוג, ומשום דגם למסקנא איתא לסברא דהדר דפחות מכביצה אינו הדר, ובט"ז ס"ק י"ח ומג"א ס"ק כ"ג נחלקו עליו דטעמא רק משום גמר פרי, ובבית מאיר ובחוט המשולש סי' כ"ג הוכיחו מדברי הריטב"א והר"ן לענין מנומר במראות הפסולים דמנו לירוק בכלל לבן וכושי, ועי' בחזו"א דיישב דהוא סברא מיוחדת לענין מנומר ע"ש.

וברמב"ן בחולין מ"ו ב' הק' דנילף מאתרוג פסול אדום בריאה, ותי' דבאתרוג הוא שינוי אבל בטריפה היינו רביתיה, והוכיח כן מהא דאתרוג ירוק פסול, ובריאה כשר, והעיר ידידי הרב מתתיהו סטאר נ"י דאי נימא דטעמא משום גמר פרי מה שייך לומר כן לענין ריאה.

(ב) עי' תוס' מ"ו ב' דבעי' דישתייר כשיעור, וכ"ה בטור תרמ"ט, אולם לא נתבאר שיעורו, ובפשוטו כוונתם לשיעור ביצה, אולם י"ל עוד דכוונתם עפ"י ד' בדף ל' א' דמדין לקיחה הניכרת יש שיעור באתרוג, ועי' במהר"ם דכוונתם לשיעור פחות מכאגוז, [אולם בפמ"ג א"א תרמ"ח דיני אתרוג בסופו כתב דכוונתם לבאר טעמא דר"מ, ובתוס' הרא"ש מדויק כמהר"ם, וע"ע להלן סק"ג].

אולם בתרוה"ד ח"ב סי' נ"ב כתב דבעי' דישתייר כביצה, וכן מבואר במג"א תרמ"ט ס"ק כ"ז, ותמה ברעק"א [דפוס יוהנסבורג] דכיון דלמסקנא טעמא דר"י משום גמר פרי מה איכפ"ל שחתכו פחות מכביצה, הא הוי חלק של פרי גמור, [וצע"ק אמאי לא הק' כן על תוס' הנ"ל, ואולי ס"ל כהנ"ל דכוונתם לדבריהם בדף ל' א' הנ"ל] ומוכח דס"ל דאף למסקנא איתא לטעמא דהדר, וצ"ע דהא תוס' הוכיחו דפלוגתא דבוסר אינו תלוי בפלוגתא דאתרוג הקטן, מהא דלא קאמר לענין אתרוג קטן סברא דהדר כדאמר בבוסר, [ואף דלשון תוס' דאף בלא טעמא דהדר יש לפסול משום גמר פרי, ומשמע קצת דטעמא דהדר נמי איתא, מ"מ בתוס' הרא"ש כתב להדי' דליתא לטעמא דהדר], וכן יש לדייק בדברי התוס' בדף ל' א' דכתבו לטעמא דגמר פרי, והא לפי הצד דטעמא משום הדר בודאי דמדין שיעור אתינן עלה ושייך ביה כתותי מכתת, וע"כ דלמסקנא ליתא להאי טעמא, וצ"ע.

ובבה"ל תרמ"ח סכ"ב ד"ה פסול הביא מהח"א דאתרוג שנצטמק פחות מכשיעור פסול, ותמה עליו בחזו"א סק"ב הא טעמא משום גמר פרי ומה איכפ"ל דנפחת מכשיעור, ולכך פסק דבאמת נצטמק כשר, וצ"ע דהא מבואר כן להדי' בתרוה"ד ובמג"א הנ"ל, וי"ל דשאני חסר דכיון דמבואר בראשונים דיהא שמו עליו משו"ה אם נפחת מכשיעור אין שמו עליו אבל בשלם שפיר י"ל דכשר אף בפחות מכשיעור. [ובאבני נזר כתב דבאמת שיעור אתרוג הוא מהללמ"ס כשיעורי לולב והדס, אלא כיון דבריה לא בעי' שיעור משו"ה בעי' לטעמא דגמר פרי, ולכך בחסר בעי' דישתייר כשיעור מחמת הללמ"ס אבל בנצטמק דטעמא רק משום גמר פרי, לא בעי' דישתייר כשיעור, וכע"ז שמעתי ממו"ר הגרש"מ דסקין וצ"ל לבאר דברי התוס' ב"ק ט' ב' דמצא אתרוג כאגוז ואחד גדול שליש יקנהו, והב"י סי' תרנ"ו הק' דהא להלכה בעי' כביצה, וישב מו"ר וצ"ל די"ל דשיעור כביצה אינו שייך כלל לדיני הדר וכדהוכיחו רעק"א והחזו"א, אולם לענין שיעור אגוז י"ל דהוא מדין הדר, [ולא בפמ"ג הוא מדין מנכר לקיחה] וכיון דאגוז הוא מדין שיעור, מסתבר דע"ז נאמר הדין להוסיף שליש, אבל על כביצה לא שייך לומר כן, דהא נצטמק נמי מהני].

(ג) אלא דבעיקר דברי המג"א צ"ע דסותר דבריו דלענין ירוק פסק דליתא לטעמא דהדר למסקנא ולענין שיעור אתרוג פסק דאיתא להאי טעמא למסקנא, ועמדו בזה בנ"א ובבכורי יעקב ס"ק ט"ז.

ולכא"ו י"ל דס"ל דבאמת כוונת תוס' בדף ל' א' לדין אגוז [וכדברדי הפמ"ג], אלא דס"ל דנאמר הלכה דבעי' שיעור באתרוג בשביל דיהא ניכר הלקיחה, אלא דפליגי ר"מ ור"י מהו השיעור דבעי' ללקיחה, וסברא דגמר פרי הוא רק לומר דמסתבר דשיעור כביצה ניכר בו הלקיחה, [וכן משמע קצת בלשון הרמב"ם פ"ז ה"ח דמנה לשיעור אתרוג בהדי שיעור שאר מינים], ולכך לענין שיעור אתרוג בעי' דישתייר כשיעור כיון דזהו שיעורו, אבל לענין אתרוג הירוק כיון דלמסקנא ליתא לטעמא דהדר, כשר אף קודם דנשתנה מראהו.

ובאופ"א י"ל דלמ"ד דשיעור גמר פרי הוא בכאגוז שפיר י"ל דחשיב נמי הדר, אבל למ"ד דשיעור גמר פרי הוא כביצה י"ל דלדידיה כ"ז שאין בו כביצה איכא חסרון אף בהדרו, ומשו"ה אף בנצטמק אח"כ י"ל כיון דכך הוא הגודל של אתרוג, כל שנתקטן חסר בהדרו. ולב' הדרכים מיושב קו' רעק"א וחזו"א, כיון דאף למסקנא דטעמא משום גמר פרי, אית ביה נמי תורת שיעור, ודוק.

והנה התוס' בדף ל' הביאו דיש גורסין דטעמא דאשירה משום מהב"ע וחלקו עליהם דטעמא משום כתותי מכתת שיעורא, דהא בעי' כאגוז או כביצה, ואע"ג דטעמא משום גמר פרי מ"מ בעי' מינכר לקיחתה, עכ"ד, ולדברי המהר"ם כוונתם דבאמת שיעור אגוז וכביצה לאו מתורת שיעור אתינן עלה ושייך בו כתותי מכתת, אלא דיש שיעור פחות דהוא מדין מינכר לקיחתה, אולם להנ"ל י"ל דכוונתם דאעפ"י דמבואר בגמ' דאגוז וכביצה הוא משום גמר פרי, מ"מ כיון דמבואר בגמ' דבעי' מינכר לקיחתה משו"ה אף שיעור ביצה ואגוז נמי מתורת שיעור אתינן עלה. אולם בלשון תוס' הרא"ש מדויק דאגוז וכביצה אינו מדין שיעור.

אלא דהבכורי יעקב תרמ"ח ס"ק נ"א הוכיח דא"א לומר דשיעור כביצה הוא מדין מינכר לקיחתה, דהא מבואר בגמ' בדף ל"ה דאי משום מינכר לקיחה מהני נמי שנים ושלשה פלפלין, והם ודאי פחות מכביצה, אלא דבלא"ה צ"ע כיון דמהני שנים ושלשה לא שייך בזה כלל דין כתותי מכתת דהא מבואר בתוס' עירובין פ' ב' דלחי של אשירה לא שייך בזה כתותי מכתת משום דאף אם היה מדבק כמה כתלים היה מועיל, וכיון דמהני כמה אתרוגים ל"ש בזה כתותי מכתת.

ועוד צ"ב דאי נימא דמה דבעי' שיעור אתרוג הוא מדין מינכר לקיחה, הרי מסתברא דלא שייך ע"ז צירוף של ב' ושלש, דכל אחד צריך שיעור בפנ"ע, ונראה בכוונתם דודאי אין דין שיעור באתרוג, אלא נאמר דין שיעור בלקיחה שיהא האתרוג בשיעור של לקיחה הניכרת, וצ"ע בכ"ז.

(ד) עי' בה"ל תרמ"ח סעיף כ"ב דהביא דבחת"ס סי' קפ"א כתב שדי בכביצה שבזמנינו, דאף שדעת הצ"ח דנתקטנו הביצים, מ"מ הכל לפי הזמן, וכיון דנתקטנו הביצים נתקטנו אף האתרוגים, ונגמר פריו בכביצה של זמנינו, וצ"ב כיון דהביא אח"כ בד"ה פסול לדברי הח"א דנצטמק פסול משום דלאו הדר, א"כ מה איכפ"ל דנתקטנו הביצים הא סו"ס אינו הדר, עוד צ"ב לפי הפמ"ג הנ"ל דכוונת תוס' דבעי' שיעור אגוז בשביל שיהא מינכר לקיחתה, דהא מבואר לפי שיטה א' בסי' תפ"ו דכזית הוא חצי ביצה, א"כ לדעת החת"ס ביצה דזמנינו הוא שיעור כזית, וכיון דאגוז הוא טפי מכזית, ממילא בעי' טפי מכזית דאל"ה לא מינכר הלקיחה, וצ"ע.

חזה"מ סוכות תשע"ו

(א) עי' בה"ל תרמ"ו ס"י ד"ה במקום דהביא מהביכורי יעקב בשם הראב"ד בתמים דעים דנסתפק מה הדין בהדס שיבשו ג' עליו העליונים, אולם שאר עליו לחין, מהו, וכתב הראב"ד דמסתברא לקולא, דהא אי בעי שקיל להו, והנה בבה"ל סו"ס ל"ב דן ברצועות היכא דאיכא שיעור טפי מהנצרך באורך הרצועה, ונפגם השחור שבעודף, האם זה פוסל את הרצועה או לא, ולכאו' צ"ב מ"ש מהכא דאמרי' אי בעי' שקיל להו.

ולכאו' י"ל דהנה הבה"ל שם מיירי רק על שיעור אורך הרצועות, אולם לא דן על רוחב שיעור הרצועות, והיינו באופן דהרוחב הוא יותר מהשיעור, ונפגם השחור שם, ונראה דבהא פשיטא לבה"ל דכשר, ויסוד החילוק הוא, דהשיעור ברוחב הוא שיעור בעצם, והוא דין בחפצא, אבל שיעור האורך הרי תלוי בגובה האדם, ולכך לגבי שיעור הרוחב פשיטא דאמרי' דל מהכא, משא"כ לגבי האורך כיון דאצל אדם אחר הוא בכלל השיעור, הרי"ז פוסל גם בו.

(ב) בבה"ל הביא מהביכורי יעקב להוכיח מדברי השו"ע סי' תרמ"ח סי"ד דעלתה בו חזזית אם כשקולפי חוזר למראה אתרוג כשר, ולא אמרי' דכשר מהשתא כיון דיכול לקולפו, ותמה בבה"ל דאינו ראה דהרי לא ידעי' דיוחזר למראה כשר כ"ז שלא קולפו, ומבואר לכאו' דנחלקו הבה"ל והביכורי האם באופן דיודע דאחר שיקלוף יחזור למראה כשר, הוא כבר כשר מהשתא או לא.

ולכאו' יש בזה כמה נפק"מ, חדא באופן דבירך ונטל קודם שהוריד את החזזית, ואח"כ קילפו וחזר למראה כשר, דלפי הביכורי' לא יצא יד"ח נטילה והוי ברכה לבטלה, ולפי הבה"ל יצא יד"ח נטילה, ואינו ברכה לבטלה, ועוד נפק"מ יש בזה לכאו' אי שרי לקלף ביו"ט את החזזית, דאי נימא כבה"ל הרי ממנ"פ אם לא יחזור למראה כשר, הרי לא תיקן כלום, ואי חוזר למראה כשר, הרי כבר היה מתוקן מקודם, וגילוי מילתא בעלמא דהוא כשר, לכאו' אינו בכלל תיקון מנא, אבל לפי הבכורי' הוי בכלל תיקון מנא, ועי' בבה"ל תרמ"ח י"ד ד"ה אם דהביא מהפמ"ג דהוא בכלל תיקון מנא, וצ"ע.

(ג) ובעיקר הנידון דיבשות אינו פוסל כיון דיכול ליטלם, יל"ע טובא דהא קיי"ל בסי' תרמ"ו ס"ב דהיו ענביו מרובים מעליו, ירוקות כשר, אדומות או שחורות פסול, ועי' במ"ב ס"ק ו' דהוא פסול של שינוי מראה, וא"כ תקשי אמאי צריך למעט את הענבים ולא סגי במה דיכול להורידם, וצע"ג.

(ד) ובמה דהביא הבכורי' מהראב"ד לענין יבשו העלים, נראה דאינו ראה כלל, דדברי הראב"ד קאי על הנידון דחוטם פוסל בכ"ש, האם העלים הוא בכלל החוטם, או לא, ועי' חידוש הראב"ד דהיכא דאינו צריך להיות אינו בכלל דין חוטם בכ"ש, ולו יצוייר דיהא ענבים בראש ההדס אינו פוסל בכ"ש, כיון דאינו בכלל דין החוטם, אבל בחזזית על החוטם, הרי כ"ז דהחזזית על האתרוג ודאי דפוסל כיון דזה המראה של האתרוג, דזה מראה באתרוג עצמו, ולכך לא אמרי' בזה דל מהכא, אבל היכא דהנידון על עלי ההדס, הרי העץ עצמו לא חייל עליו דין יבש, אלא דס"ד דיהא על העלים דין חוטם, ויהא פסול מצד מראה העלים, ועי' כתב הראב"ד דאין שם חוטם על העלים, משא"כ בחזזית, דאינו ב' מילי, אלא זה האתרוג בעצמו, ולכך כ"ז שלא קילפו הוא פסול.